

Falukutatás az Ormánságban

Drávafok a PTE BTK Szociológia Tanszék
vizsgálatainak tükrében

Falukutatás az Ormánságban

Drávafok a PTE BTK Szociológia Tanszék vizsgálatainak tükrében

Szerkesztette: Bucher Eszter – Ragadics Tamás

2019

Lektorálta: Mitrovics Zoltán

Olvasószerkesztés, tördelés: Fatér Máté

Fotók: Farkas Kata Kamilla

ISBN: 978-963-429-426-9

Kiadó: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Társadalom- és Médiatudományi Intézet,
Szociológia Tanszék – 4 Dimenzió Társadalomtudományi Egyesület

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Társadalom- és Médiatudományi Intézet

Szociológia Tanszék

4 DIMENZIÓ
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
EGYESÜLET

	Előszó	4
1.	Útikalaúz falukutatóknak – Gyakorlati tudnivalók szociológusok számára TOMAY KYRA	6
2.	Drávafok a statisztika tükrében SZABÓ LILLA	22
3.	Drávafok kérdőíves elemzése CSITNEKI EMESE	28
4.	Drávafok lakosságának társadalmi tőkéje BALOGH MÁRK – HEGEDŰS MÁRK	44
5.	Helyi társadalom, közösségi aktivitás az ormánsági mikro-központokban SZABÓ LILLA – RAGADICS TAMÁS	64
6.	Közösségi élet, családok és civil szervezetek egy ormánsági falu példáján BUCHER ÉSZTER	78
7.	Drávafok az ott élők szemével BÜKI NIKOLETT – MELÁTH BARBARA – VAMOS VIKTÓRIA	90
8.	Az egyház szerepe egy ormánsági településen BÁRSONY SAROLTA	110
9.	Települési szegregáció és a cigányság helyzete az Ormánságban BOROS JULIANNA	118

Előszó

A tudomány olyan távol van az élettől, mint a fogalmaink, melyek a dolgok egyezményes jelei csupán. Nehéz ezt a távolságot áthidalni, még a szociológusoknak is, akik az empirikus módszertan fogódzói nyújtotta magabiztossággal kutatják a falut, a várost. Belehelyezkedünk egy térbe, amely nem a saját mindennapjaink megszokott közege, próbáljuk összefésülni a fellelhető előzetes adatokat, az észlelt fizikai térből és a töredékesen feltárt csoport viszonyokból leszűrhető információkat egy összetett, de értelmezhető társadalmi térré. Közben az ott megélt világ érzetét képeken rögzítjük, hogy kipótoljuk azokat a hézagokat, amelyek fájdóan mutatják kutatásunk korlátait. Minden mozdulatunk tiszteletlen beavatkozás mások életébe, amit udvariasan próbálunk leplezni, miközben csak lábnyomunkat hagyjuk ott és részigazságainkat.

A tisztelt Olvasó e bevezető után jogosan teszi fel a kérdést; mire fel az értelmetlen fáradozás? Ha éppen nem saját munkánk vakfoltját óhajtjuk szemlélni, és sem enyhe melankóliával tekinteni saját törekvéseinkre, akkor összegezhetjük mindezen tevékenységek értelmét. Igen, az elmondottak ellenére, (vagy éppen ezért) van értelme.

Az egyetemi oktatás bevett mechanizmusai nem kedveznek a szociológus képzés gyakorlati részének, újabban az alapképzés képzési-kimeneti követelményeiben sincs rögzítve, hogy a hallgatóknak bármiféle költséges gyakorlati kutatásban részt kellene vennie. Tanszékünk oktatói azonban fontosnak tartják, hogy a hallgatók ne csak az adatgyűjtés és elemzés módszertanával ismerkedjenek meg, hanem azokkal is, akikre ezek az adatok vonatkoznak. A falukutatás már több évtizedes múltra visszatekintő hagyomány a pécsi szociológus képzésben. Miért pont a falvakat vizsgáljuk? Talán,

mert az ország kétharmada rurális térség, és ezekben az országrészekben mégis csak a népesség egyharmada él. Tehát, a népesség területi eloszlása eleve egy sereg társadalmi problémát sejtet. Hallgatóink többsége városi környezetből származik, hiányzik életükből az a tapasztalat, amit csak a kisebb területi közösségekben lehet megszerezni. A paraszti élet megismeréséről nincs szó, egy eltűnő életforma nyomai azonban még láthatók. A falvakban ma is szembesülhetnek a hallgatók olyan élethelyzetekkel, amik másutt nincsenek; a szorgos szegénységgel, a lehetőségek hiányával, a maradék őslakosok halványuló büszkeségével stb.

Falukutató táboraink 3-5 napja diákjaink számára közösségépítő idő is, a résztvevők jobban megismerik egymást, együtt dolgoznak az egyetem intézményi környezetétől távol. A kis helyi társadalmak átláthatóbbak, szinte minden tanult módszer kipróbálására alkalmasak, sőt olyanokra is, amelyek a szociológia képzési fókuszától távolabb állnak, mint például a vizuális technikák. Fotók, kisfilmek, time lapse videók készültek falukutató táborainkban, amelyeken a megélt tér hangulatának rögzítését kíséreltük meg, csapdába ejtve és visszanezhetővé téve az ott töltött időt. A városok jóval összetettebb viszonyainak rendszeres vizsgálata – gyakorlat formájában- nem vert eddig gyökeret képzésünkben. A hallgatók bevonására a városi településrészek vizsgálatába, vagy egy-egy tematikus kutatásba szórványosan került sor.

Két- három éve találtuk ki a „Kutatási füzetek” online kiadvány-sorozatot, amelynek első darabját olvashatja a tisztelt Olvasó. Ez a füzet a drávafoki falukutató tábor után született, javarészt hallgatói írásokat tartalmazza. A táborban a hallgatók olyan kutatást is végeztek, amelyben mindenki részt vett, de az itt közölt írások zöme a pár fős kutatócsoportokban végzett, egy-egy résztémához kapcsoló munkákból készült. Külön köszönet illeti Farkas Kamillát igényes fotói miatt, Fatér Mátét szerkesztői munkája miatt, és nem utolsósorban a tábort szervező Ragadics Tamást, valamint Bucher Esztert, akik e füzetet is gondozták.

Köszönjük minden résztvevő munkáját - bízva abban, hogy ez az online füzet mindenkit inkább inspirál a kutatásra, mint sem elrettent attól - bocsátjuk útjára ezeket az írásokat!

Pécs, 2019. augusztus 12.

dr. Gáspár Gabriella
habilitált egyetemi docens

A falukutatás hazai története

A falukutatás nagy múltra tekint vissza mind szűkebb (a Pécsi Tudományegyetem szociológus képzése) mind tágabb hazánkat tekintve. Az utóbbival kezdve a falu életmódját és kultúráját komplex módon tanulmányozó tudományos vizsgálat, szociográfiai jellegű kutatómunka, azaz a falukutatás iránti érdeklődés a XX. század elején indult, és az 1930-as években tetőzött a „népies” írók és gondolkozók mozgalmában.

Az első diák falukutató mozgalmak az 1920-as évek végén indultak. A csehszlovákiai magyar fiatalok szervezete, a Sarló 1927-től kezdett falujárásokba. A **Sarlósok** a népi kultúrából akarták megújítani a nemzeti kultúrát, és kutatóútjaikon döbrentek rá a falvak szomorú társadalmi helyzetére. 1928 tavaszán a szegedi egyetemisták radikális szellemű Bethlen Gábor Körében, valamint ezzel egy időben a romániai magyar fiatalok falukutató mozgalmában is megindult a falukutatás. A kolozsvári Erdélyi Fiatalok c. folyóirat 1930-ban faluszemináriumot szervezett, melynek egyetemi hallgató tagjai a Sarlósok, a Szegedi Fiatalok, valamint a román Dimitrie Gusti professzor hatására széleskörű falukutatást kezdtek (Magyar Néprajzi Lexikon). A falujárásokban előbb a népművelés, majd a néprajzi gyűjtés kapott nagy szerepet, majd, részben az 1929. évvel kezdődő gazdasági világválság okozta széleskörű elszegényedés hatására, a szociografikus falukutatás vált elsődlegessé.

Az 1930-as évek elején kibontakozó és társadalmi mozgalommá szélesülő falukutató mozgalom keretében a társadalmi problémákra fogékony értelmiségiek járták a magyar vidéket, hogy megismerjék, feltárják és – naiv reményeik szerint – orvosolják a magyar falu társadalmi problémáit. Az egyetemi tudományosságban az 1930-as évek elején alig voltak felfedezhető szociológiai kezdemények, ezáltal a szociográfus fiatalság úgy érezte, hogy valami igazán új dolgot talált ki, hogy „felfedező útra” indul. Bár az elméleti ismereteik nem hiányoztak, a falukutatás egészét módszertani bizonytalanság jellemezte. Műfaja a szociográfia lett, mely elsősorban a jelenségek konkrét leírására vállalkozott. A falukutatók munkái fontos problémafeltáró művek voltak, de a szélesebb közvélemény figyelmét mégsem ők, hanem a velük párhuzamosan jelentkező, a népi írók közé tartozó „falukutató írók” szociográfiai indíttatású könyvei irányították a magyar parasztság sorsának alakulása felé. Az 1936-37-es szociográfiai „hőskort” a harmincas évek elejétől formálódó népies írócsoport (Illyés, Németh László s mások) és a mintegy tíz évvel fiatalabb szociográfus nemzedék (Szabó Zoltánék, Erdeiek) szövetkezése teremtette meg (Némedi, 1985). Erdei Ferenc könyvei tudományosan jól megalapozott, rendszeres szociográfiai művek, a magyar falukutató mozgalom kiemelkedő teljesítményei, Illyés Gyula pedig a Puszták népével írói rangot adott a szociografizálásnak, és elindult a „Magyarország felfedezése” könyvsorozat is.

A népiesek és különösen a szociográfus népies fiatalok egyik alapélménye volt a szó szűk értelmében vett politizálás elutasítása, és a politika helyére lépett szociográfiai tevékenység. Ugyanakkor a népies szociográfusokat a jobboldali szellemmel szembeni erős kritikai magatartás jellemezte. Elhatárolódtak a bethleni korszak örökségétől, nem hittek az uralkodó közbeszéd társadalmi feszültségekről, nyomorról, válságról, és a nemzeti fejlődés kilátásairól szóló diskurzusainak, ugyanakkor elhatárolódtak a hagyományos baloldali (liberális és szocialista) ideológiától is. „Harmadikutas” elképzeléseik alapja a népiesség volt, mely népiesség a harmincas években a politikai, gazdasági és társadalmi hatalom birtokosaival szemben álló „kisemberek” törekvéseinek megfogalmazója. (Magyar Néprajzi Lexikon, Némedi, 1985, 1989) Noha az 1920-as évek végén indult mozgalmakra épült, az 1930-as évek népies szociográfusai nem nagyon tettek említést előzményeikről (a Bartha Miklós Társaságról és a Sarlóról), mivel mindkét szervezet esetében ideológiai szakadás, és egy balra-, illetve jobbratolódás következett be (Némedi, 1985). Az ifjúsági egyetemi egyletek esetében a hagyományos jobboldalissággal való szakítás jóval kevesebb helyen történt meg, nem egy csoport pedig a konzervatív nacionalizmustól eltávolodva az új típusú, tekintélyelvű jobboldalisság felé fordult. (Némedi, 1985.)

Az 1944–45-ös háborús események nagy törést hoztak a falukutatásban. A felszabadulás után újjászerveződő életben bizonyos intézmények és intézetek még egy ideig folytatták munkájukat, de anyagi és politikai nehézségekkel küszködve alig értek el eredményt, majd a tudományos élet átszervezésével meg is szűntek (Magyar Néprajzi Lexikon). Az 1948-as kommunista hatalomátvételtől az 1960-as évekig a „burzsoá áltudománynak” bélyegzett szociológia és szociográfia művelése hosszú időre megszűnt hazánkban, majd az 1959–60-tól újraindult szociológiai kutatásokkal együtt ismét életre kelt az a szociografikus szépirodalmi irány, mely felhívta a figyelmet a vidék problémáira. (Magyar Néprajzi Lexikon)

Falukutatás a PTE BTK Szociológia tanszékén

Ahogy azt láthattuk a magyar szociológia történetének fontos és erős gyökerét képező, a két világháború között megvalósított falukutatások, népi szociográfia a kezdetektől a diákok részvételére építő, a magyar paraszti kultúra megismerését célzó mozgalmakhoz kapcsolódott (Ragadics, 2017a).

„A Pécsi Tudományegyetem hallgatói egy különleges tradícióba kapcsolódhatnak be: a tanszéket létrehozó Nagy Endre professzor az Erdei-tanítvány Márkus István vezetése mellett szerezte első falukutatási tapasztalatait. Az utóbbi évtizedben szerveződő táborokban részt vevő oktatók közül többen az 1990-es évek második felében induló évfolyamok tagjai, akik saját korábbi tapasztalataikat, élményeiket átadva adják tovább a sokgenerációssá nőtt hagyományrendszer elemeit.” (Ragadics, 2017a)

A rendszerváltást követően újraindult a kistelepülések helyi társadalmának vizsgálata, mely – akárcsak az 1930-as években – a kor társadalmi feszültségeinek és problémáinak lenyomataként kitűnő terepet szolgáltat a szociológus hallgatók számára. A rendszerváltozást követő negatív folyamatok a helyi szolgáltatások és munkahelyek megszűnése, a társadalmi erózió és a helyi közösségek felbomlása jól érzékelhetők és tanulmányozhatók a leszakadó vidéki térségekben. A falukutatás sokszínű kutatási metodológiájával, és a terep komplexségével ma is hozzájárul a szociológusi hivatás kialakításához és megerősítéshez (Ragadics, 2017a).

A falukutató tábor beépült a 90-es években induló pécsi szociológusképzés tantervébe. Tanszéki kutatótáboroknak adott helyet többek között Kisbudmér, Töttös, Sellye, Mihályi, Balatonlelle, Környe, Bóly, Siklós-Máriagyűd és Versend. A képzés átalakítását követően (Bologna-rendszer) – a hagyományoknak és igényeknek megfelelően – újabb kezdeményezésekre került sor:

- Kémes (2012)
- Decs (2014)
- Gilvánfa (2015)
- Drávafok (2017)
- Csengőd (2019)

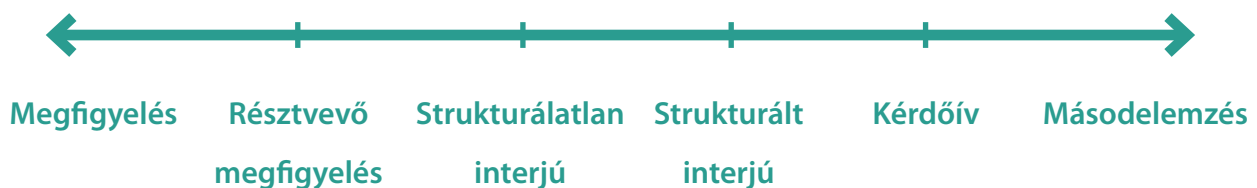
Falukutatás ma – módszerek és gyakorlati tanácsok

A település az ember táján értelmezett élettevékenységeinek táji, műszaki kerete, térbeli társadalmi képződmény, ugyanakkor több, mint a természeti és művi (épített) környezet és a bennük élő emberek összessége: a társadalmi működés és kapcsolatok sajátos sűrűsödési pontja, ahol a társadalom összes folyamata és jelensége leképeződik, és megfigyelhető kicsiben. (Csanádi et al. 2009)

Ahogy maga a település is egy összetett társadalmi jelenség, úgy a kutatása is leginkább komplex módszerekkel valósítható meg. Más és más eredményre vezethet, ha ugyanarról a faluról az elérhető statisztikai adatok, egy kérdőíves kutatás, vagy éppen interjúk és résztvevő megfigyelés segítségével szerzünk képet, így a rendelkezésre álló rövid – a kulturális antropológiai kutatásnál mindenképpen lényegesen rövidebb – idő alatt megszerezhető ismeretek maximalizálása úgy érhető el, ha minél sokrétűbb módszerrel állunk neki a felkutatásának.

A módszertani palettánk a kvantitatív és kvalitatív kutatási módszereken átívelve magába foglalhatja a statisztikai adatok másodelemzését, a nyomtatott, és online médiumok tartalomelemzésétől kezdve a klasszikus kérdőívezést, vagy annak módosított, a terephez rugalmasan idomuló verzióját a félig strukturált és strukturálatlan interjúkat, fókuszcsoporthoz beszélgetést és résztvevő megfigyelést, kiegészítve olyan, elsősorban kisléptékben alkalmazható „puha” (soft) módszerekkel, mint a mentális térképezés, vagy a kapcsolatháló-elemzés.

Tervezés és kivitelezés

1. Ábra

1. Ábra – Adatgyűjtési technikák egy kvantitatív-kvalitatív skálán (Forrás: Letenyei (2005) 56. oldal)

A kortárs szociológiai falukutatás többnyire előre megfogalmazott kérdésekkel és jól kidolgozott kutatási tervvel, legtöbbször megírt és kinyomtatott kérdőívekkel és interjúvázlatokkal közelít terepéhez. Ez egyfelől hasznos előkészítő munka, melynek során igyekszünk előzetesen feltérképezni leendő terepünket, és minél többet megtudni róla, másfelől óhatatlanul merev és rugalmatlan eszköz a terep sajátos helyi viszonyai, akár szóhasználat, beállítódások megismerésére. Példaként említeném, hogy ugyanazon évben végzett két különböző terepkutatás kérdőívében az összehasonlítás érdekében egységes kérdéssort alkalmaztunk az anyagi helyzet mérésére. Ami az egyik (Ormánsági) településkörben adekvát és működő kérdés volt, az a másik esetben (Alföldi mezőváros) értelmetlen és helyenként sértő kérdéssor lett.

Ettől függetlenül a tervezés és előkészítés hasznos folyamat, már csak azért is, mert időt ad elmélyülni a térségre vonatkozó szakirodalmi forrásokban, vagy éppen adatsorokban, és legfőképp átgondolni, mit is keresünk az adott településen, milyen kérdésekre fókuszáljuk majd figyelmünket. A kutatás előkészítése, megtervezése valós kutatói kérdések és hipotézisek megfogalmazásából, konceptualizálásból és operacionalizálásból áll (erről részletesen ld. Babbie, 2003: 103-170 és 334-349).

Ehhez hasznos lehet az elérhető statisztikai adatok megismerése éppúgy, mint a településre vonatkozó sajtóorgánumok, hírek és közösségi média tanulmányozása, valamint elengedhetetlen legalább egy, de inkább több előzetes látogatás a terepen, a helyi vezető(k) – alapvetően a polgármester – megismerése, támogatásának és bizalmának elnyerése és a kutatótábor helyi feltételeinek, időpontjának egyeztetése. A polgármesterrel való kapcsolatfelvétel az előkészítő munka fontos eleme. Ezzel az aktussal azonban mi magunk is a település első emberéhez kapcsolódunk a lakók szemében. Ez a tény, illetve ezzel összefüggésben a helyi népesség egyes csoportjainak a polgármesterhez való viszonya jelentős kihatással lehet a válaszadási hajlandóságra. Nagyon fontos, hogy megmaradjunk a kutató szerepében, és ne vegyünk részt a helyi politikai küzdelmekben, a helyi konfliktusokban. (Ragadics, 2017b)

A helyi vezetőkkel folytatott előzetes beszélgetés mellett sétát tehetünk a településen, megismerhetjük szerkezetét és fizikai felépítését, felmérhetjük, hol van a központ, vannak-e szabad szemmel is jól láthatóan elkülönülő településrészek, ha igen, ezek társadalmilag/etnikailag szegregáltak-e.

Statisztikai adatok másodelemzése, nyomtatott és online médiumok tartalomelemzése

Az előzetes tájékozódás során komoly segítséget nyújtanak a vizsgált térségre és településre

vonatkozó statisztikai adatok (népszámlálási adatok, a KSH más adatgyűjtései, az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer adatbázisai stb.). Ezek az adatbázisok ma már távolról is ingyenesen hozzáférhetők a www.ksh.hu és a www.teir.hu oldalakon. Utóbbin az egyetemi hallgatók teljes körű adat-hozzáférése egy egyszerű regisztrációs folyamat után Ügyfélkapus azonosítással lehetséges, így célirányosan gyűjthetők le az adott településre vonatkozó egyszerű és összetett mutatók, de kiindulásként jól használható a Helyzet-Tér-Kép alkalmazás is, mely egy-egy településről vagy térségről (járásról) az alapvető demográfiai, társadalmi, gazdasági és infrastrukturális mutatókat tartalmazza 10 éves időtávban, területi összehasonlításban grafikonon és térképen megjelenítve.

A település saját helyi fórumainak (online- és nyomtatott sajtó, valamint a közösségi média) vizsgálata ugyancsak elvégezhető már a terepkutatást megelőzően, akár a tájékozódás érdekében (kik a helyi véleményformálók, mely civil közösségek, szervezetek aktívak az adott településen, milyen helyi rendezvényeket tartanak, stb.), akár azért, hogy a település (ön)reprezentációját tanulmányozhassuk (mit szeretnének a vezetők, a helyi elit megmutatni magáról, a településről). De ugyancsak érdekes lehet a megyei, vagy országos sajtóban való megjelenés is – így merült fel például az egyik hallgatónkban egy érdekes kutatási téma.

Az írott források tanulmányozása történhet tájékozódó jelleggel, vagy szisztematikus tartalomlelemzéssel – ez utóbbi esetben a megjelent cikkek, posztok manifeszt és látens tartalmát is különféle megfigyelési szempontok szerint kódoljuk (pl. kik a szereplők, mi a cikk témája, pozitív vagy negatív színben tűnik fel a település, stb.), majd elemezzük akár kvantitatív, akár kvalitatív tartalomlelemzés alkalmazásával. (erről részletesen ld. Babbie, 2003: 352-363)

3.2. Kérdőív és rugalmas kérdőív

Amennyiben szeretnénk a lakosság minél szélesebb körének véleményét megismerni egy adott témában, a szociológia klasszikus eszköztárából a strukturált kérdéssorral és kidolgozott válaszlehetőségekkel bíró kérdőíves, vagy más néven survey módszer áll rendelkezésünkre.

Tekintettel arra, hogy a falukutató táborok számára leginkább alkalmas – jól bejárható és feltárható – települések lakosság száma 1000 fő alatt marad, mintavételre nincs igazán lehetőség (a jól elemezhető minta elemszáma gyakorlatilag megegyezne a település 18 év feletti lakosságának számával), így a teljes körű lekérdezést érdemes megcélozni.

A kérdőíves kutatás nehézsége ugyanakkor, hogy előre meg kell írunk (és kinyomtatni), még

mielőtt kiderülne, milyenek a helyi társadalmi viszonyok, melyek a helyben aktuális és releváns társadalmi kérdések, vagy éppen milyen kifejezések, szavak használatával tudjuk a leginkább közelíteni a kérdeztjeinket. Éppen ezért – amennyiben erre lehetőségünk nyílik – érdemes a terephez alkalmazkodó, részben a terepen felmerült kérdésekkel operáló, vagy legalább a terepen kipróbált szóhasználat, kérdésmegfogalmazással dolgozó rugalmas kérdőívezést választanunk (Letenyei, 2005: 129-142).

A kérdőívek kitöltetése hosszú és erőt próbáló munka, részben az esetleges elutasítások, kudarcok, másrészt az egész napos talpalás miatt, miközben igazán mély, kvalitatív jellegű információk kinyerésére nem alkalmas. Mégsem érdemes teljesen elhagynunk a kutatói eszköztárból, részben azért, mert sokaknak itt nyílik először lehetősége a gyakorlatban megtapasztalni a kérdőíves kérdezés „élményét”. Miután végzett szociológusként gyakran csak az íróasztal mellett kell kérdőíveket kidolgoznunk, vagy a kérdőívvel felvett adatokat elemeznünk, rendkívül hasznos és fontos tapasztalatnak tartom azt, amikor a leendő szociológus átérezheti, milyen nehéz a terepen mozgó kérdezőbiztos dolga, az ellenségesen magas kerítéstől és ugató kutyáktól a nehezen szóra bírható, vagy éppen a tárgytól sűrűn el-elkalandozó alanyokig.

A másik fontos lehetőség a kérdőív, mint kapcsolatfelvételi eszköz értelmezése. Sokszor – különösen az alacsony társadalmi státuszú lakosság számára – ijesztő az, amikor odajön egy kutató/diák hogy interjút szeretne készíteni. Nehezen képzelik el, hogy 1-2 órán át beszéljenek magukról, akár a bizalmatlanság miatt, akár azért, mert nem gondolják, hogy amit mondhatnának érdekes lehet a számunkra. Ilyenkor jól jöhet a kérdőív, mint egyfajta fogódzó, amivel szóra bírhatjuk alanyainkat, miközben biztonságos fogódzót jelentenek az előre kidolgozott válaszlehetőségek. Ilyen esetben használhatjuk a kérdőív és a strukturált interjú „hibridjét” is, ahogy azt a csengőd környéki tanyák kérdezése során tettük. Ebben hagyományos, zárt kérdésekkel induló kérdőívünket strukturált, de már nyitott kérdések követték, fokozatosan megnyitva ezzel az alanyokat, melyek jó esetben akár egy hosszabb mélyinterjúba is torkolltak a helyszínen.

Interjúsorozat a helyi kulcsszereplőkkel, véleményformálókkal

A település vezetőivel (jelenlegi és korábbi polgármester, jegyző, képviselők), véleményformálóival (egyházi- és civil vezetőkkel, az oktatási és szociális szféra helyi képviselőivel) és viriliseivel

(azaz a legtöbb helyi adót fizető vállalkozókkal, gazdálkodókkal) folytatott interjúsorozat a település-kutatás egyik klasszikus és megkerülhetetlen része. A polgármester a település gazdájaként az egyik legfontosabb informátor a falusi társadalom vizsgálata során. Személyes tudása mellett helyi térképeket, rendezési terveket, statisztikákat és egyéb adatokat szolgáltat, amelyek jelentősen segíthetik munkánkat (Ragadics, 2017).

A település vezetése (polgármester) gyakran „el is várja”, hogy hangot adhasson saját véleményének és településpercepciójának, ugyanakkor nem árt szem előtt tartanunk, hogy az így kialakított kép nekünk, kutatóknak szól, és legalább annyira fontos azt elemeznünk, miről miért beszél, vagy hallgat az interjúalany, mint amit mond. Tudatosítanunk kell, hogy a vezetők által adott válaszok jellemzően pozitívabb képet festenek a településekről, mivel a megoldatlan problémák és nehézségek kifelé a saját gyengeségüket, tehetetlenségüket mutathatják. Ez a nézőpont különösen a paternalista beállítottságú, a forráshiányos, számos konfliktus által sújtott falvakban tevékenykedő, különösen nehéz problémákkal szembesülő polgármesterek sajátja (Ragadics 2010: 609-616).

Az interjúsorozat során törekednünk kell a vélemények minél szélesebb körének megismerésére, ezért a település jelenlegi vezetése mellett érdemes lehet megszólaltatni a korábbi vezetőket, vagy a polgármestertől nem (vagy kevésbé) függő szereplőket is. A település gazdasági helyzetéről, vállalkozási klímájáról és fejlesztési elképzeléseiről érdemes megkérdezni a helyi vállalkozókat, nagy(obb) helyi adófizetőket. Ehhez elvben a helyi iparűzési adó mértéke adhat támpontot – már amennyiben rendelkezésünkre bocsátják a kért adatot. Az oktatási és szociális szféra helyi képviselői (iskola- és óvodavezető, orvos, védőnő, szociális ellátórendszer helyi tagja, falu/tanyagondnok) ugyancsak tágabb rálátással rendelkeznek a település lakosságáról, miközben jellemzően részei a település képviselőtestületének is, vagy legalábbis közvetlenebb rálátásuk van a helyi vezetés fejlesztési irányaira és lehetőségeire, így a velük folytatott interjúk ugyancsak jó szolgálatot tesznek. Amennyiben időnk engedi, ezekhez csatlakozhat továbbá egy térségi interjúsorozat a környező településeken, vagy akár a település ingatlanpiaci helyzetéről a helyi ingatlanközvetítővel folytatott beszélgetés is. (Letenyei, 2005: 124-128)

Fókuszcsoportos interjú

A fókuszcsoportos interjú tulajdonképpen nem más, mint egy félig strukturált csoportos interjú, melyet egy moderátor vezet le. Használata különösen alkalmas lehet akkor, ha az egyének

külön-külön nem tudnak elegendő mélységben válaszolni az adott témát érintő kérdésekre, vagy ha az ismeretek és szempontok minél szélesebb körét szeretnénk megismerni, továbbá, ha szeretnénk az eltérő álláspontokat ütköztetni, megvitatni, esetleg brainstorming-olni, azaz közös ötletelést tartani (például a település fejlesztési irányairól, vagy megoldandó problémáiról). Településkutatás esetén akár a helyi intézmények vezetőit, képviselőit, akár a helyi vállalkozókat, vagy éppen egy iskola tanári karát is leültethetjük ezzel a módszerrel egy asztalhoz, hogy a település helyzetéről és jövőjéről beszéljünk velük. Ugyanakkor érdemes figyelembe venni, hogy kistelepülések esetén a résztvevők ismerik egymást, ezáltal a meglévő helyi erőviszonyok, személyes konfliktusok nem kiemelhető adottságai az így összehozott fókuszcsoporthoz. Ugyancsak veszélye az egymást ismerő résztvevőkkel operáló fókuszcsoporthoz, hogy esetleg egymás iránti szeméremből nem beszélnek valamiről, esetleg mindenki által ismert tényekről nem tesznek említést, illetve itt is fennáll annak a veszélye, hogy a kutatóknak jobb színben szeretnék feltüntetni településüket, és nem szeretnék, ha hírért vinnék a helyi problémáknak, konfliktusoknak. (erről részletesebben ld. Vicsek, 2006:139-145)

A terepen zajló fókuszcsoporthoz vizsgálatok esetén nem érdemes a klasszikus „nagykönyvi” technikai adottságokat várnunk, nagy valószínűséggel sem detektívtükörrel ellátott terem, sem ovális asztal nem fog a rendelkezésünkre állni, de még annak is örülhetünk, ha sikerül egy csendes és elég tágas helyiséget találnunk erre a célra. (a fókuszcsoporthoz vizsgálati módszerről a településkutatásban ld. Letenyei, 2005:102-116)

Mindezen kompromisszumok ellenére érdemes lehet fókuszcsoporthoz vizsgálatot is betervezni a terepkutatásunk során, mivel a kreatív, asszociációs és ötletelős feladatok révén más rétegét érhetjük el alanyainknak, továbbá mivel időhatékony: a vélemények széles(ebb) skáláját ismerhetjük meg általa, mint az egyéni interjúkkal.

Strukturálatlan interjúk, terepbejárás, résztvevő megfigyelés

A többé-kevésbé előre leszervezhető, többnyire a település elitjéhez tartozó, iskolázott kulcsszereplőkkel készülő interjúk és fókuszcsoporthoz „komfortzónáján” túl a településkutatás során meg kell tudnunk szólítani és szólaltatni az alacsony iskolázott, alacsony társadalmi státuszú (tehát a településen megjelenő kutatók/egyetemi hallgatók csoportjától élesen eltérő) csoportok tagjait is.

Erre a feladatra a kulturális antropológiából ismert, de ma már a kvalitatív szociológiai kutatásban is egyre inkább használt résztvevő megfigyelés, illetve a kevésbé strukturált „lődörgős” interjúk,

beszélgetések alkalmasak a leginkább. A falukutatás során gyakran nem az előre kitalált és megírt kérdésvázlatok lesznek igazán hasznosak, hanem az, amikor a kutató elkezd felfedezni és megismerni a terepet, látszólag céltalanul sétál, és beszélget a szembejövővel. Ez az interjúkészítői pozíció az „utazóé”, aki „vándorol egy tájon és beszélgetésbe elegyedik az emberekkel, akikkel összetalálkozik. (...) A kérdező az ottlakókkal együtt vándorol, kérdéseket tesz fel nekik, amelyek hatására az interjúalanyok elmondják a saját történeteiket a saját életükről.” (Kvale, idézi Babbie, 2003:337)

Az ilyen sodródós, sétálós (walking) interjút kiegészítheti egy narratív, vagy akár térképpel, mentális térképezéssel egybekötött virtuális, vagy valós séta a településen, melynek keretében az alany „bemutatja” a települést az „utazó” kutatónak.

Miközben az interjúkészítő látszólag sodródik a beszélgetőtársával, érdeklődik és meghallgat, esetleg várakozón néz (mosolyog, bólogat) többnyire van néhány általános, vagy nagyon is konkrét kérdése, amire választ szeretne kapni, ám ezeket nem teszi fel közvetlenül, inkább hagyja, hogy a történetekből kikerekedjen a válasz. Ehhez természetesen ismernie kell az interjúzás technikáját, tudnia kell egyszerre figyelni az alanyra, és közben új kérdéseket kitalálni, miközben a saját véleményét és személyiségét „háttérbe tolja”. (erről ld. még Babbie, 2003: 336-339)

A másik probléma a kifejezetten alacsony társadalmi helyzetűek, és/vagy a polgármestertől erősen függők interjúzásával kapcsolatos. A legutóbbi falukutató tábor (2019) egyik témája a közfoglalkoztatás volt, azonban a polgármester által odahívott kutatókként/egyetemi hallgatóként interjúzni olyanokkal, akiknek a napi betevője a polgármester jóindulatától függ, feltehetően őszintétlen, a „hivatalosságnak” való megfelelés kényszerét, esetleg sablonos válaszokat szülő rövid, felszínes interjúkat eredményezett volna. Ezért a résztvevő megfigyelés módszeréhez fordultunk. Pár hallgatónk néhány napra beállt a közmunkások közé paprikát palántázni reggel héttől délután háromig. Ugyan így is nyilvánvaló volt, hogy kik vagyunk és honnan jövünk, az első néhány óra zavarát és tartózkodását fokozatosan felváltotta a közösen végzett munka közössége, ezáltal az alanyok fokozatosan megnyíltak és a hét végére őszintén befogadták a hallgatóinkat köreikbe, ezáltal legbensőbb véleményeiket és érzéseiket is megosztották velük, miközben a hallgatók is megtapasztalták azt a munkaritmust és attitűdöt, melyet a közmunkásként végzett megterhelő fizikai munka jelentett. Ahogy az egyik résztvevő megfigyelő összegezte tapasztalatait: „Minket így rögtön elfogadtak, annyi mindent kaptunk ezektől az emberektől és olyan hamar megnyíltak, nagyon jó volt.” (a résztvevő megfigyelésről részletesebben ld. Letenyei, 2005:73-93)

Falukutatás az Ormánságban

Drávafook a PTE BTK Szociológia Tanszék vizsgálatának tükrében

Nagyon fontos hangsúlyozni, hogy mi szociológusok nem az igazság kiderítésére törekszünk, hanem annak az egyén által megélt, értelmezett és élénk tálat narratíváját tudjuk csak megismerni. Minél terepközeliobb módszerrel kutatunk, annál könnyebb alaposan megismerni, és empátiánk révén átérezni, átvenni az alanyok perspektíváját. Ugyanakkor fontos, hogy ne essünk abba a hibába, hogy ezt fogadjuk el az egyetlen létező valóságként, esetleg „A VALÓSÁG”-ként. Jó példa erre a szőlő kényszerű szüreteléséről szóló közkeletű hiedelem a kis- és családi gazdálkodók körében, melyet Csengődön gyakorlatilag mindenki egyfajta sérelemként ért meg, miközben a valóságban egy zöldszüreti támogatásról volt szó, nem kényszerként, hanem lehetőségként a szőlővel foglalkozók számára.

Gyakorlati tanácsok

Biztonság

Mindig figyelj rá, hogy biztonságban legyél. A kutyákat éppúgy, mint az egyéni veszélyhelyzeteket mérlegeld!

Udvariasság

Minden a köszönéssel kezdődik. Ez itt falu, annak is köszönünk, akit nem ismerünk. Köszönj te először!

Öltözet, viselkedés

Legyen minél semlegesebb, „terepközeli”, ne áruljon el rólad politikai/vallási/kulturális hovatartozást vagy véleményt.

Rugalmasság

Az ember tervezhet bármit íróasztal mögött, a terepen sokszor másként alakulnak a dolgok. Légy flexibilis, és tudj alkalmazkodni a helyzethez!

Helyi viszonyok, terepspecifikus adottságok

Előfordul, hogy a mégoly körültekintően eltervezett és ártatlannak tűnő kutatási fázisunk is meghiúsul a helyi – csak hosszabb kutatás során megismerhető – viszonyok, személyes és szakmai sérelmek és konfliktusok okán. Így történhetett, hogy több napos rábeszélés és győzködés ellenére sem sikerült egy asztal mellé, leültetni az egyébként egymás tőzsomszédságában fekvő helyi óvoda és általános iskola vezetőit és pedagógusait a település gyerekeinek jövőjéről, lehetőségeiről szóló – számunkra ártalmatlannak tűnő, viszont az érintett intézményekben dolgozók mindennapi tapasztalatait érintő fókuszcsoportos beszélgetésre.

Terepnapló

Ez az ugyancsak a kulturális antropológiából kölcsönzött kutatási eszköz jó szolgálatot tehet akkor is, amikor hangfelvétel készítésére nincs lehetőség, a helyszínek, alanyok jellemzésére, illetve a napi élmények, reflexiók rögzítésénél is. Legyen mindig nálad és vezesd minden nap! (A terepnaplóról ld. még: Babbie, 2003:342-344, Letenyei, 2005: 91-92)

Témák, amikről nem beszélnek: hallgatás, csend

Érdemes még szólnunk az elhallgatott, vagy kikerült témákról. Vannak olyan kérdések, melyekről pár napos- egy hetes ismeretséggel és rendelkezésre álló kutatási idővel egyszerűen nem lehet mélyre ható információkat gyűjteni. Ilyen kényes kérdés lehet a nem legális társadalmi gyakorlatok (a drogfogyasztástól a lakásuzsoráig), de előfordulhat, hogy a helyi politikai, vagy etnikai viszályokról nem beszélnek szívesen alanyaink. Ilyenkor el kell fogadnunk, hogy az idő rövidsége nem teszi lehetővé a mégoly érdekes kutatási témánk körüljárását, a megfelelő alanyok kiválasztását és bizalmuk elnyerését, vagy éppen az adott témáról való megszólalásukat. (A csend és (el)hallgatás nehézségeiről a kvalitatív szociológiai kutatás során ld. Virág, 2017 és Vigvári, 2017.)

Nyilvánosságra hozatal, publikálás, posztolás

A mai világban, ahol mindenki csak pár kattintásra van egymástól, különösen fontos, hogy mit és hogyan tárunk a világ(háló) színe elé kutatásainkról, terepünkről. Mindig légy körültekintő és maximálisan biztosítsd alanyaid (és saját magad) adatainak védelmét. Ha lehet a közösségi médiába egyáltalán semmilyen beazonosítható információ (bejelentkezés, fotó se) kerüljön fel a terepkutatás során!

Összegzés – Miért jó mégis falut kutatni?

A falukutatás nagyon fárasztó és embert próbáló feladat, nem pusztán azért, mert folyamatosan menni és kérdezni kell, folyamatosan odafigyelni másokra, adott esetben más ritmusban kell kelni és étkezni, mint megszoktuk¹, hanem az ismeretlen, és előre nem tervezhető körülményekhez – és a kutatótársakhoz – való alkalmazkodás miatt is érzelmi energiát felemésztő vállalkozás, ugyanakkor nagyon sokat adhat a (kezdő) kutatónak. Miért éri meg mégis elindulni? Sikerélmény lehet, amikor számos elutasítás után valaki mégis kitölti a kérdőívünket. Megindító tud lenni, amikor egy vadidegen beenged minket az életébe és beavat minket legintimebb titkaiba, örömmel tölt el, amikor – ha rövid időre is – de részeseivé válhatunk egy kis közösség mindennapi életének.

Az alábbiakban néhány idézet olvasható hallgatóinktól az egyik falukutató tábor élmények összegzéséből:

„Végre 2 év után gyakorlatban kipróbálhattam a kutatói szerepet.”

„Érdekes volt, hogy napról napra fejlesztettük a kérdezési technikánkat.”

„Az elején nagyon gyámoltalan voltam, a végére egészen belejöttem.”

„Sokkal jobban élveztem, hogy kérdőívezni kell, mint ahogy valaha gondoltam, hogy ezt élvezni fogom.”

„Az, ha valaki beengedett az otthonába, és bizalommal volt irántunk és tényleg válaszolt a kérdéseimre, az tök pozitív szerintem.”

„Nagyon elfáradtam, de összességében tényleg nagyon örülök, hogy megcsináltuk.”

¹ „Biztos, hogy az elmúlt félévben többször feküdtem reggel 6-kor, mint keltem.”

„Nagyon könnyű volt a kulcsszereplőkkel való interjúkat leszervezni, és ehhez képest érdekes volt megtapasztalni azt, amikor ott állok a kérdőívvel és leszólítom az embereket és elutasítanak.”

„Nagyon kedvesek voltak az interjúalanyok, úgy viszonyultak hozzám, hogy milyen jó, hogy érdeklődök, hogy elmondhatják.”

„Élmény, új impulzusok.”

A vidéki Magyarország és a falusi társadalmak megismerése révén a leendő szociológusok szembesülnek a társadalom alján és peremén élő, alacsony érdekérvényesítő képességű emberek problémáival, ezáltal a falukutatás kiválóan alkalmas az újabb kutatógenerációk képzésére és bevonására, szakmai készségeik, hivatástudatuk és szociális érzékenységük fejlesztésére (Ragadics, 2017; Bucher, 2018).

Végül, de nem utolsósorban a terepen végzett kutatómunka gazdag alapanyagot nyújthat a tudományos életpálya elindítására, akár TDK dolgozat, akár szakdolgozat formájában, miközben a szaktársak közti szakmai és személyes kapcsolatot is erősíti, közösséggé kovácsolja.

Felhasznált irodalom

Babbie, Earl (2003): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata, Budapest, Balassi kiadó

Bucher Eszter (2018): Községi élet, civil szervezetek egy ormansági falu, Drávafok példáján. In Torgyik Júlia(szerk.) Néhány társadalomtudományi kutatás és innováció. Komarno, Szlovákia. International Research Institute, (2018) pp.213-218

Csanádi Gábor, Csizmady Adrienne, Kőszeghy Lea és Tomay Kyra (2009): Társadalom- Tér – Szerkezet. Budapest, ELTE TáTK, Városi és Regionális Kutatások Központja

Erdei Ferenc (1938): Parasztok.

Erdei Ferenc (1939): Magyar város.

Erdei Ferenc (1940): Magyar falu.

Erdei Ferenc (1941): A magyar paraszttársadalom.

Erdei Ferenc (1942): Magyar tanyák.

Illyés Gyula (1936): Puszták népe, Nyugat, Budapest

Letenyei László (2005): Településkutatás A települési és térségi tervezés társadalomtudományos megalapozása. Budapest, L'Harmattan -Ráció Kiadó

Magyar néprajzi lexikon 2. kötet, (főszerk. Ortutay Gyula). Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977-1982.

Némedi Dénes (1985): A népi szociográfia 1930-1938. Gondolat Kiadó, Budapest

Némedi Dénes: A népi szociográfiák és a társadalmi reform kérdései In: Fél évszázad múltán a Márciusi Frontról. Budapest: Reform Lap- és Könyvkiadó Részvénytársaság, 1989. - p. 173-178.

Ragadics Tamás (2010): Kistelepülési önkormányzatok a társadalom peremén. In. Kákai László (szerk.): 20 évesek az önkormányzatok. Születésnap, vagy halotti tor? ID Research - Publikon Kiadó, Pécs, 609-616.

Ragadics Tamás (2017a): A falukutatás szerepe a pécsi szociológus-képzésben. A szociális és szociológiai képzések elmúlt 25 éve Pécsen. Nemzetközi konferencia, PTE BTK Társadalmi Kapcsolatok Intézete, Közösségi és Szociális Tanulmányok Tanszék, Pécs, 2017. Április 6-7.

Ragadics Tamás (2017b): Felkészülés a terepmunkára: kutatói kérdések és dilemmák a kistelepülési társadalmak vizsgálatának tükrében In: Vojtek, Éva; Borda, Viktória (szerk.) Reflexiók. A szociális munka korszerű oktatásának kérdései: Tanulmányok Szöllősi Gábor 65. születésnapjára, Pécs, Magyarország : Pécsi Tudományegyetem, (2017) pp. 98-111.

Vicsek Lilla (2006): Fókuszcsoport, Osiris Kiadó, Budapest

Virág Tünde (2017): A közösségi narratíva szerepe az eltakart valóság megismerésében. In: Szociológiai Szemle 27(2): 54-67.

Vigvári András: Kettős kihívás előtt - A hallgatás megtörése és a megosztás felelőssége a kortárs terepkutatásokban. In: Szociológiai Szemle 27(2): 41-53.

2.

Drávafok a statisztika tükrében

SZABÓ LILLA

Drávafok Baranya megyében, a Sellyei járás közigazgatási területén található, 24 négyzetkilométeren fekvő aprófalu. A község már a 13. század idején is létezett, mai névalakját 1493-ban nyerte el. Az ormánsági falu története több száz évre nyúlik vissza, a lakosság évszázadokon keresztül magyar volt. Napjainkban a helyiek 24,9%-a horvát, valamint 26,8%-a cigány (roma) nemzetiségű kötődésű. (KSH – Helységnévtár)

Drávafok községe a 105/2015. (IV. 23.) Kormányrendelet értelmében a társadalmi, gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezett¹ települések közé sorolható. A tanulmány során a rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján a falu jelenlegi helyzetét és a jövőbeli lehetőségeit mutatom be, főként a népesedési és munkaerő-piaci dimenziókra koncentrálna.

A település lakónépessége a 2017. évi adatok alapján 499 főt számlál. (KSH – Helységnévtár) Az elmúlt 10 évben folyamatos népességcsökkenés jellemezte a község lakosságának alakulását. A mélypont 2000 évben látható, amikor 488 fővel az 1990-2017 közötti időszakban a legalacsonyabb adatok láthatók, amelyet egy nagyobb lakosság szám emelkedés követ. 2005-től egy folyamatosan csökkenő tendencia körvonalazódik a lakosok számát tekintve, s a 2017. évi adatok ismét 500 fő alatti népességet mutatnak.

A település népesedési adatait vizsgálva, a natalitás és a mortalitás adatai változó értékeket mutatnak 2005 és 2015 évek között. Az élveszületések és a halálozások különbözetének ezer lakos-

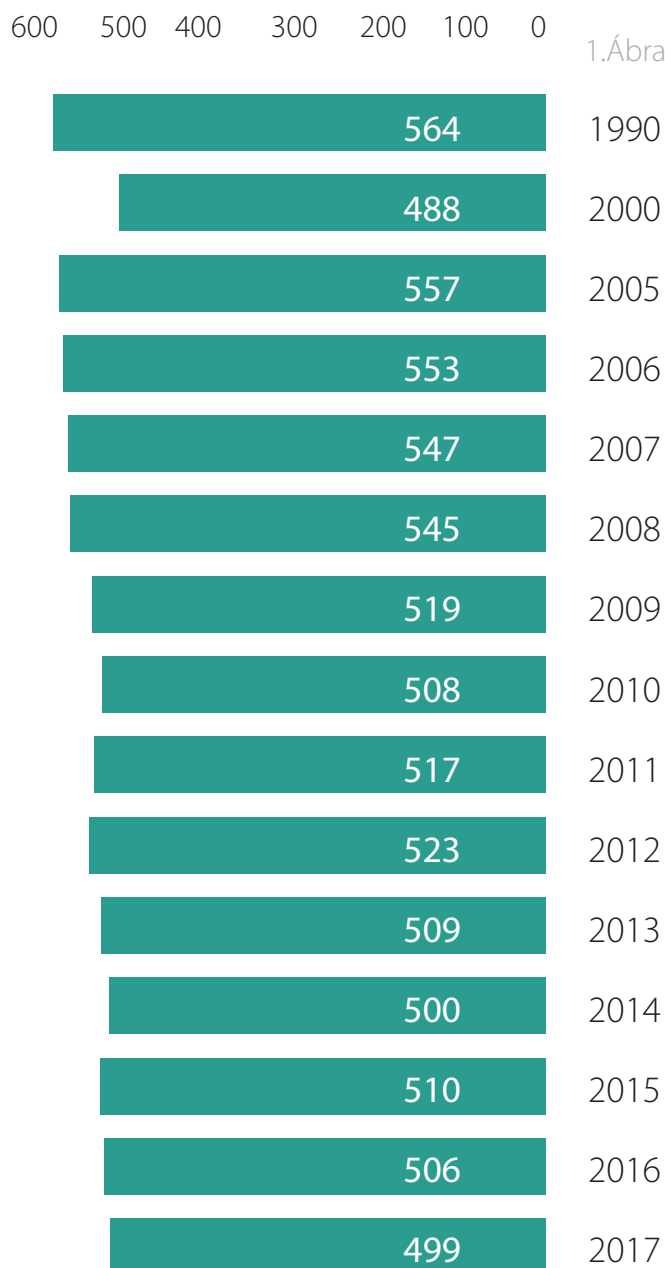
¹ A települések területi fejlettség alapján történő besorolása a társadalmi és demográfiai, lakás és életkörülmények, helyi gazdaság és munkaerő-piaci, valamint infrastruktúra és környezeti mutatókból (négy mutatócsoport) képzett komplex mutató kiszámítása alapján történik.

2. Drávafok a statisztika tükrében

SZABÓ LILLA

ra vetített száma alapján nyert mutató segítségével határozható meg, hogy a népmozgalmat pozitív vagy negatív előjelű változások jellemzik. A 2005 (8,76‰), 2009 (5,38‰) és 2013 (1,84‰) éveket tekintve a természetes szaporodás jellemzi a drávafoki népesedési viszonyokat. A mutatószám fokozatosan csökken, majd negatív értéket vesz fel. A természetes fogyás dominanciája jellemző a további éveket vizsgálva. Két esetben láthatók kiugróan negatív értékek: 2008-ban -15,9‰, 2015-ben pedig -8,88‰-et tesz ki a természetes fogyás mutatószáma. Az utóbbi év adatait tekintve mind a járási (-4,09‰), mind a megyei (-5,38‰) átlagokat jelentősen meghaladják a Drávafokot jellemző értékek. (TEIR – Helyzet-Tér-Kép)

A népességben bekövetkező változásokat az odavándorlások és az elvándorlások száma egyaránt befolyásolja. A vándorlási egyenleg² esetén – a természetes szaporodás/fogyás mutatókhoz hasonlóan – főként negatív értéket vesznek fel az arányszámok, vagyis a drávafoki népesség számát folyamatos csökkenés jellemzi. Szintén két esetben tapasztalható az átlagostól nagymértékben eltérő adat a vándorlási különbözetet tekintve. Míg 2010 évben -60,8‰, vagyis az elvándorlások száma meghaladja az odavándorlások számát, addig a következő évben ez arány (57,65‰) megfordul, s ez esetben emelkedett a település népessége. (TEIR – Helyzet-Tér-Kép)

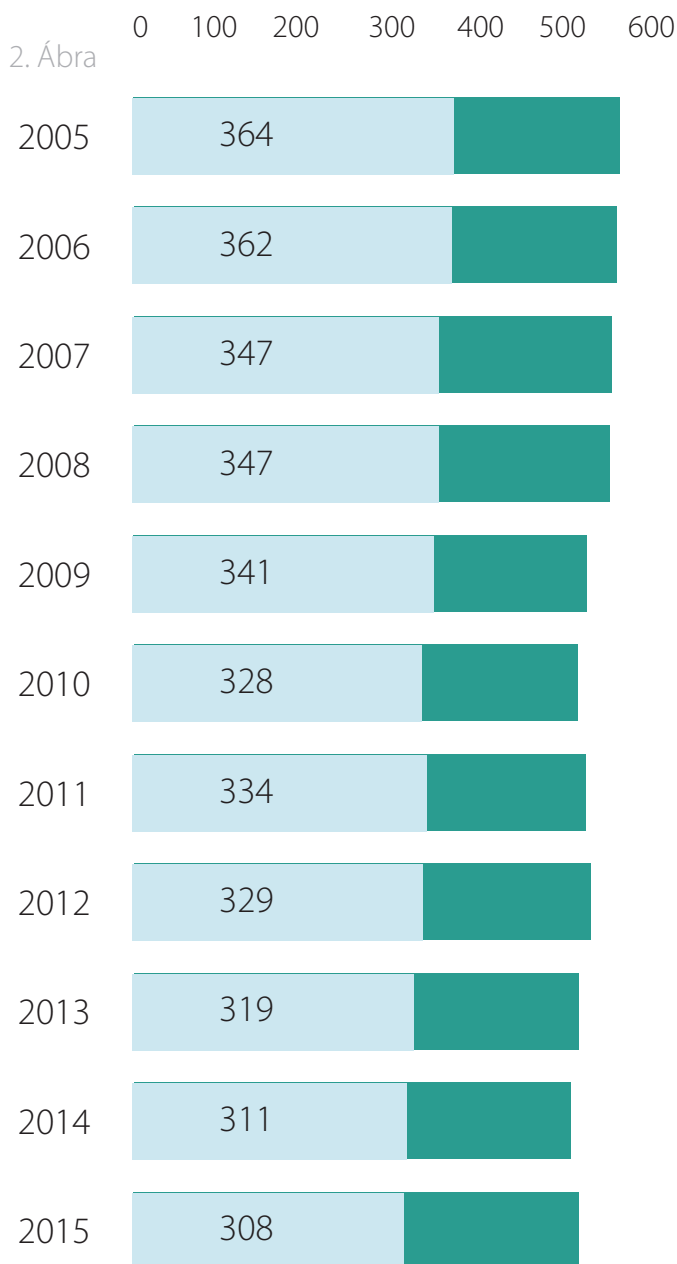
1.Ábra

² Vándorlási különbözet az adott közigazgatási egységbe állandó vagy ideiglenes jelleggel bejelentkezők és az onnan másik közigazgatási egységbe állandó vagy ideiglenes jelleggel bejelentkezők számának különbözete ezer lakosra vetítve. (TEIR – Helyzet-Tér-Kép meghatározás)

1. Ábra – A lakónépesség alakulása 1990-2017 között (forrás: KSH – Helységnévtár)

Falukutatás az Ormánságban

Drávafok a PTE BTK Szociológia Tanszék vizsgálatainak tükrében

Az aprófalvak népességszámcsökkenése máraz 1940-es években elkezdődött, 20 évvel később pedig egyenesen zuhanásnak indult. Ebben az időszakban a romló tendencia üteme felgyorsult, a népességfogyás pedig általános jelenséggé vált. A változás okai között egyaránt szerepel a vándorlások számának alakulása, valamint a természetes szaporodás visszaesése is megtalálható. A vándorlási mérleg már a két világháború között is sok esetben negatív volt az aprófalvakban, ennek hatása az idő előrehaladtával egyre fokozódott. Jelentős változást azonban a természetes szaporodás 1960-as években bekövetkező, nagymértékű csökkenése idézett elő, amely tovább súlyosbította az „aprófalus-zindróma” meglévő tüneteit, s egyben egy komoly következményekkel járó, új problémát is teremtett, az előregedést. (Kiss 2008:44-45)

A fokozatosan előregedő társadalom Drávafokon is jelen van. Ezt elsősorban a 18-59 évesek számának folyamatosan csökkenő tendenciája, valamint az öregedési mutató folyamatos növekedése támasztja alá. Az előregedés folyamata azonban nem mutat hirtelen, nagymértékű

negatív változást Drávafok esetében, ugyanakkor a 2. ábrán jól körvonalazódik a 18-59 évesek lassan, de biztosan csökkenő száma. Míg 2005 évben a drávafoki lakosság 65,35%-a tartozott a 18-59 évesek korcsoportba, addig 2015-re ez az arány már csak 61,72%-ot tesz ki.

Az öregedési mutatót³ tekintve 2011 évtől lassú, növekvő tendencia jellemzi a község adatait, ugyanakkor az országos, megyei és járási átlagoktól egyaránt elmarad Drávafok. Ez egyelőre azt jelenti, hogy a jelenlévő probléma súlyossága egyelőre nem kirívó, ugyanakkor

³ Állandó népességből a 100 0-14 évesre jutó 60-x évesek száma. (TEIR- Helyzet-Tér-Kép meghatározás)

2. ábra – A 18-59 évesek száma az állandónépességből 2005-2015 (fő) (TEIR – Helyzet-Tér-Kép)

2. Drávafok a statisztika tükrében

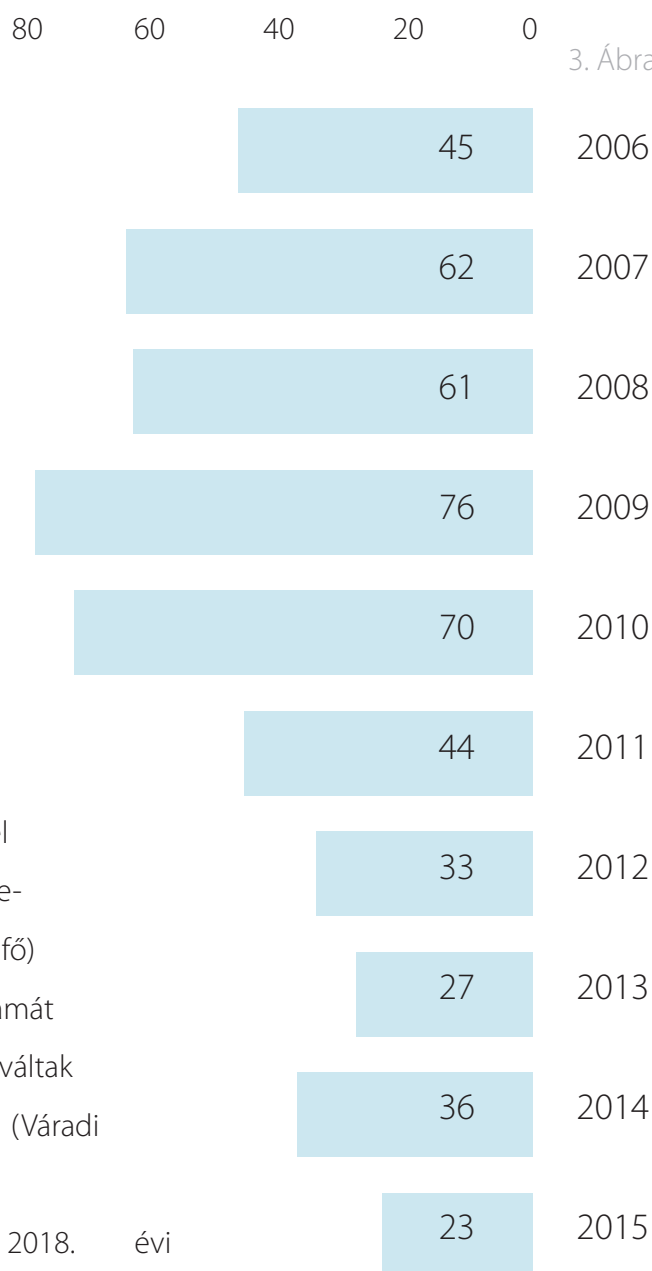
SZABÓ LILLA

az aprófalvak társadalmát általánosan jellemző nehézségek már megjelentek a községben.

A helyiek gazdasági aktivitásának vizsgálata során javulás mutatkozik a regisztrált munkanélküliek⁴ számát tekintve. A foglalkoztatottak arányának alakulását az évek során alapvetően két fontos tényező befolyásolta, s befolyásolja ma is.

A fenti ábrán szemléltetett adatok jól igazodnak a 2007/2008-ban begyűrűző gazdasági válság hatásaihoz, ugyanis míg Drávafok községben 2006-ban 45 munkanélküli lakost regisztráltak, addig 2007-ben ez a szám 62 főre emelkedett. 2009-ben a legerősebben érződött a válság hatása hazánkban⁵, ez a helyi munkanélküliek számánaktovábbiemelkedésében (76 fő) is látható. 2011 évben pedig az értékteremtő közfoglalkoztatás bevezetésével megjelent a munkanélküliség kezelésének új eszköze, amely a következő években (2011:44 fő, 2012:33 fő, 2013:27 fő) közel felére csökkentette a regisztrált munkanélküliek számát Drávafokon. Főként a start-munka-mintaprogramok váltak a hátrányos helyzetű falvak elsődleges állami forrásává. (Várad 2016:30-35)

A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat 2018. évi januári nyilvántartása szerint Drávafokon 9 fő részesül foglalkoztatást helyettesítő támogatásban. Ennek segítségével következtethetünk a közfoglalkoztatásban dolgozók számára, ugyanis, a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról

3. Ábra

4 (...) aki a munkaviszony létesítéséhez szükséges feltételekkel rendelkezik, és oktatási intézmény nappali tagozatán nem folytat tanulmányokat, és öregségi nyugdíjra nem jogosult, valamint rehabilitációs járadékban nem részesül, és az alkalmi foglalkoztatásnak minősülő munkaviszony kivételével munkaviszonyban nem áll és egyéb kereső tevékenységet sem folytat, és elhelyezkedése érdekében az illetékes kirendeltséggel együttműködik, és akit az illetékes kirendeltség álláskeresőként nyilvántart. (TEIR- Helyzet-Tér-Kép meghatározás)

5 A forint történelmi mélypontra süllyedt (www.hirado.hu)

3. Ábra – Regisztrált munkanélküliek száma 2006-2015 (fő) (TEIR – Helyzet-Tér-Kép)

szóló 1993. évi III. törvény 35. § (3) bekezdés értelmében foglalkoztatást helyettesítő támogatásra jogosult azon személy, aki „(...) az állami foglalkoztatási szervnél kéri az álláskeresőként történő nyilvántartásba vételét, valamint köteles az állami foglalkoztatási szervvel együttműködni.”

A településen a regisztrált munkanélküliek⁶ száma a legfrissebb, 2018. évi adatok alapján 28, valamint a tartós munkanélküliek száma 7 fő. (TEIR – Települési adatgyűjtő) Drávafokon a gazdaságilag aktív népesség becsült száma 191 főre tehető, míg a munkavállalói korú népesség 378 főt jelent. A nyilvántartott álláskeresők gazdaságilag aktív népesség számához viszonyított aránya 14,7%, míg utóbbi esetén 7,41%-os megoszlás látható. A helyi munkaerő-kínálat összetételét vizsgálva összesen 3 fő nyilvántartott álláskereső életkora 25 év alatti, valamint 8 munkakereső az 50 éves vagy idősebb korosztályhoz tartozik. Az összes regisztrált drávafoki álláskereső 60,71%-a (17 fő) legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezik. (Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat)

Összegzésként a bemutatott statisztikai adatok alapján elmondható, hogy az aprófalvak társadalmát általánosan jellemző problémák megjelentek a vizsgált településen is (Ragadics 2012). A közeljövőben e negatív folyamatok további fokozódása feltételezhető. A teljesség igénye nélkül néhány jelentős problémát kiemelve – amelyek jelenléte Drávafokon is erőteljes – mint például a gazdasági helyzetromlása miatt bekövetkező munkahelyek megszűnése, a folyamatos elvándorlás, vagy az alapvető funkciókat betöltő intézmények eltűnése számos probléma előidézése mellett a közösségek széteséséhez, a közösségi élet megszűnéséhez vezettek. (Bognár – Csizmady 2005; Bucher 2018) A Drávafok településén zajló népesedési folyamatok állandósult negatív tendenciát jeleznek, valamint a lakosság munkaerő-piaci helyzetét is egyre inkább a kilátástalanság jellemzi.

⁶ 180 napnál hosszabb ideje regisztrált munkanélküliek száma.

2. Drávafok a statisztika tükrében

SZABÓ LILLA

Felhasznált irodalom:

Bucher, Eszter (2018): Community life and non-governmental organizations through the example of village in Drávafok In: Multiscience - XXXII. microCAD International Multidisciplinary Science Conference, elektronikus dokumentum

Bognár, László – Csizmady Adrienne (2005): A falvak helyzete – közhangulat falun. In Bognár László – Csizmady Adrienne – Tamás Pál – Tibori Tímea (szerk.): Nemzetfelfogások. Falupolitikák. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó 36-41.

Kiss János Péter (2008): Aprófalvasodás és aprófalvaink sorsa – történelmi metszetben In. Váradi Monika Mária (szerk.): Kistelepülések lépéskényszerben. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 29-70.

Központi Statisztikai Hivatal (KSH): Helységnévtár 2018

Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat Baranya Megyei Kormányhivatal Munkaügyi Központja

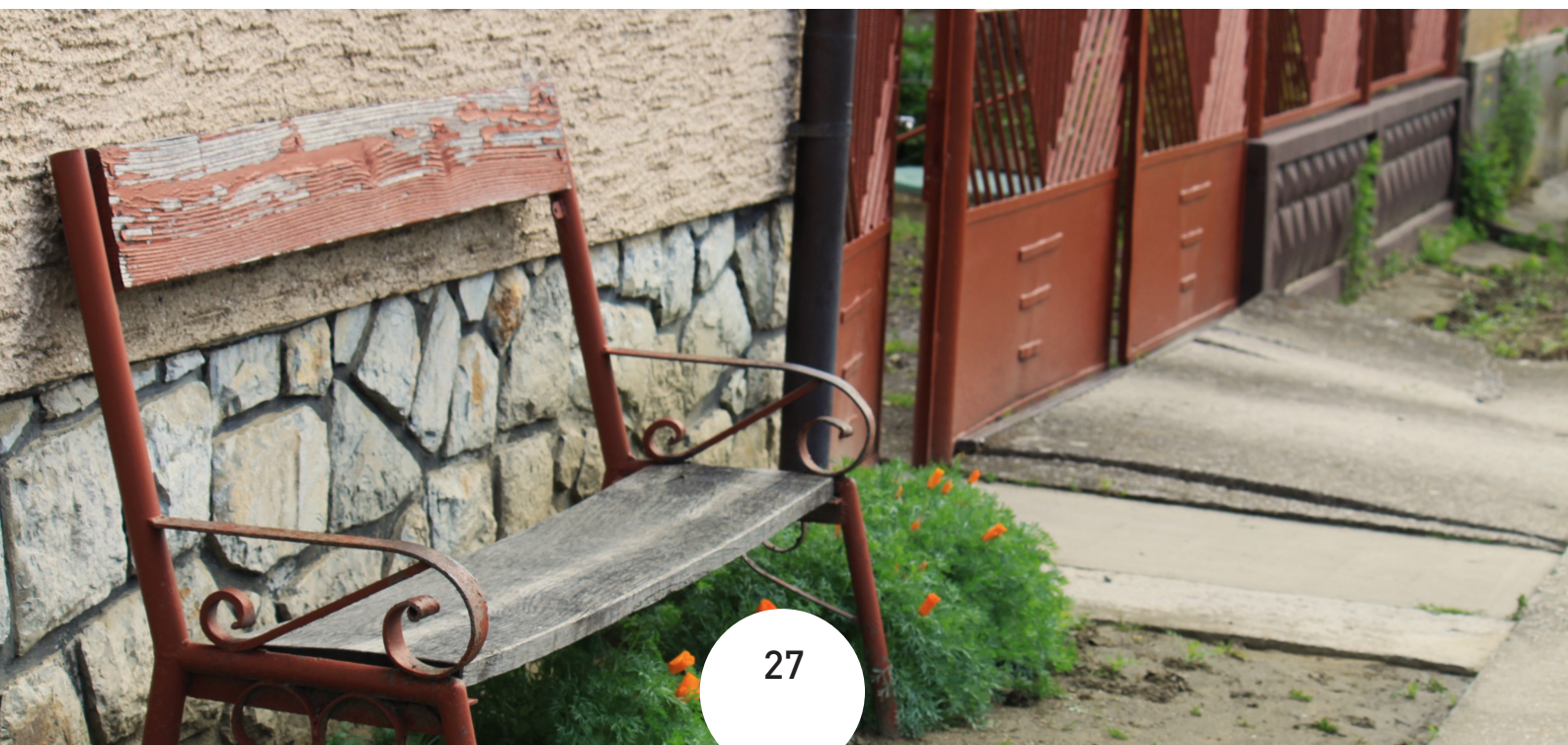
Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információ Rendszer (TEIR) – Helyzet-Tér-Kép (2018): Drávafok

Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információ Rendszer (TEIR) – Települési adatgyűjtő (2018): Drávafok

Ragadics Tamás (2012): Társadalmi csapdák a hátrányos helyzetű dél-baranyai kistelepüléseken. COMITATUS: ÖNKORMÁNYZATI SZEMLE XXII : 208 pp. 39-48

Váradi Monika Mária (2016): Értékteremtő közfoglalkoztatás periferikus vidéki terekben In. Esély 2016. évf. 1. szám 30-56.

1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról

3.

Drávafok kérdőíves elemzése

CSITNEKI ÉMESE

A 2017. tavaszán megszervezett falukutató tábor alkalmával Drávafokon kérdőívek lekérdezésére is sor került, amelynek során 84 háztartásról (kb. 190 fő) szereztek információt a Pécsi Tudományegyetem szociológia és társadalmi tanulmányok szakos hallgatói. A Baranya megyében található, a Sellyei járáshoz tartozó településen a KSH által nyilvántartott népességszám szerint 2017. január 1-jén 499 fő élt¹, ténylegesen azonban kevesebb fő tartózkodik állandó jelleggel a községben. A felvétel papír alapú adatgyűjtésen alapult, amely 84 háztartásban valósult meg részben vagy egészben, hiszen a válaszadás önkéntes volt. A 29 kérdést tartalmazó, részletesebb személyi kérdőív csak a háztartásfőre vonatkozóan került lekérdezésre, az általánosabb, főként demográfiai és munkaerőpiaci információkat tartalmazó, 8 kérdésből álló háztartási kérdőív azonban a háztartás összes tagjára vonatkozóan tartalmaz adatokat. A következőkben ezen lekérdezés eredményeinek ismertetésére fókuszálok, amelyhez az elemzést SAS Enterprise Guide, valamint SPSS programokkal végeztük.

¹ Forrás: KSH – Tájékoztató adatbázis

Hátrányos helyzetű háztartások Drávafokon

A kutatói szabadsággal élve és a rendelkezésre álló adatok tükrében a következő főbb mutatók alapján történt a hátrányos helyzetű háztartások meghatározása: a háztartásfő iskolai végzettsége, a háztartástagok munkaerőpiaci helyzete (aktivitása), nemzetiségi hovatartozása, a háztartástagok száma és a gyermekek száma. Az iskolai végzettség tekintetében hátránynak számít, ha a legmagasabb befejezett iskolai végzettség a háztartásfő esetében legfeljebb 8 általános iskolai osztály. Hátrányos munkaerőpiaci helyzetről akkor beszélhetünk egy háztartás esetében, amennyiben nincs a háztartásban foglalkoztatott, illetve legalább egy fő, aki az elsődleges munkaerőpiacon dolgozik. Hátránynak számít, ha a háztartás részben vagy egészben a cigány nemzetiséghez tartozik. További hátrányként említhető az is, ha egyszemélyes háztartásról beszélünk, valamint ha a háztartásban legalább egy 3 éven aluli, vagy három 15 éven aluli gyermeket nevelnek.

Tekintsük át elsőként a hátrányos helyzettel összefüggő tényezők megnyilvánulási formáit, illetve számát a településen aszerint, hogy a háztartás őslakosnak² számít-e vagy sem (1. táblázat). Általánosságban megállapítható, hogy mind a hátrányos tényezők megléte, mind pedig a halmozódása inkább az őslakos háztartások jellemzője. A felvétel alapján túlsúlyban vannak a betelepült háztartások, hiszen arányuk több, mint másfélszerese az őslakosokénak. A korábban felsorolt 5 (+1), a hátrányos helyzetet érzékeltető mutató közül mindössze kettő magasabb a betelepültek körében. Legegyértelműbb a helyzet a cigány nemzetiségű háztartások mutatója esetében, ugyanis – nem meglepő módon – a 14 cigány háztartásból 13 betelepült, és ez a betelepült háztartások negyedét teszi ki. Ez az adat azt, az alacsony lakosságszámú településekre országsszerte jellemző általános jelenséget támasztja alá, amely a falvak elcigányosodását jelenti a szelektív elvándorlás és bevándorlás következtében; vagyis a nem cigány lakosság elvándorlása és helyükre a cigányok betelepülése³. (Boros 2018) Ehhez szorosan kapcsolódik a gyermekek életkorát és a gyermekszámot figyelembe vevő mutató, amely ugyancsak a nem őslakos háztartások körében mutat magasabb értéket. Az őslakos háztartások között mindössze 1 olyan háztartás van, ahol nevelnek legalább egy 3 éven alulit, vagy legalább három 15 éven alulit, míg ez a szám 4 háztartás a betelepültek között. Ez összefügghet azzal, hogy a betelepült háztartások körében a cigányság aránya magasabb, mivel a körükben eltérő de-

² Őslakosnak tekintetem a háztartást, amennyiben a háztartásfő a településen született, vagy legalább 50 éve ott él.

³ A jelenség részletesebben olvasható a következő tanulmányban: Kemény István, Jankó Béla – A borsodi és baranyai falvak összehasonlítása (<http://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/550.pdf>)

Falukutatás az Ormánságban

Drávafokek a PTE BTK Szociológia Tanszék vizsgálatainak tükrében

Összes háztartás	Őslakos	Beköltöző	Összesen	Őslakos	Beköltöző	Összesen
	32	52	84	%		
A háztartásfő legmagasabb befejezett iskolai végzettsége legfeljebb 8 általános	16	18	34	50.0	34.6	40.5
Cigány nemzetiségű háztartások	1	13	14	3.1	25.0	16.7
Foglalkoztatottal nem rendelkező háztartások	19	28	47	59.4	53.8	56.0
Az elsődleges munkaerőpiacon dolgozó foglalkoztatottal nem rendelkező háztartások	24	35	59	75.0	67.3	70.2
Egyszemélyes háztartások	13	12	25	40.6	23.1	29.8
A legalább egy 3 évesnél fiatalabb, vagy legalább három 15 évesnél fiatalabb gyermeket nevelő háztartások	1	4	5	3.1	7.7	6.0

1. Táblázat – Hátrányos helyzetben lévő háztartások száma és megoszlása a hátrányos helyzet megnyilvánulási formája és az őslakosság szerint Drávafokon (2017)

mográfia jellemzők (születési arányszámok) fordulnak elő. (Kemény 2004) Ezt a feltételezést támasztja alá az is, hogy Drávafokon a részben vagy egészben cigány háztartások körében a háztartástagok száma átlagosan 1 fővel magasabb, mint a nem cigány háztartások esetében.

A hátrányos tényezők teljes halmozódása jelen felmérés alapján nem jellemző egyetlen drávafoki háztartásra sem, ami azt jelenti, hogy nincs olyan háztartás, ahol – a foglalkoztatás típusától függetlenül – mind az öt tényező egyszerre lenne jelen (2. táblázat). Ugyanakkor jelentős különbség van a tekintetben, hogy a közfoglalkoztatottakat foglalkoztatottnak tekintjük-e, vagy sem, vagyis hogy csak az elsődleges munkaerőpiacon foglalkoztatottakat tekintjük-e foglalkoztatottnak, vagy sem, amely indokolta a kétfajta megközelítés vizsgálatát. Az „A” esetben mind az őslakos, mind pedig a betelepült háztartásoknak a negyede nem rendelkezik egyetlen hátrányos tényezővel sem, a „B” esetben azonban ez jóval alacsonyabb, 15,6, illetve 19,2%. Érdekes, hogy az őslakos háztartások

3. Drávafok kérdőíves elemzése

CsITNEKI ÉMESE

Összes háztartás		Őslakos	Beköltöző	Összesen	Őslakos	Beköltöző	Összesen
		32	52	84	%		
0	db hátrányos tényező jellemző a háztartásra (a közfoglalkoztatottakat is foglalkoztatottnak tekintve) („A” eset)	8	13	21	25.0	25.0	25.0
1		6	18	24	18.8	34.6	28.6
2		10	9	19	31.3	17.3	22.6
3		8	9	17	25.0	17.3	20.2
4		0	3	3	0.0	5.8	3.6
0	db hátrányos tényező jellemző a háztartásra (az elsődleges munkaerőpiac figyelembevételével) („B” eset)	5	10	15	15.6	19.2	17.9
1		7	19	26	21.9	36.5	31.0
2		12	10	22	37.5	19.2	26.2
3		8	9	17	25.0	17.3	20.2
4		0	4	4	0.0	7.7	4.8

2. Táblázat – Hátrányos helyzetű háztartások száma és megoszlása a hátrányos tényezők száma szerint a drávafoki őslakos illetve betelepült háztartások körében (2017)

esetében jóval magasabb a közfoglalkoztatottak aránya, mintegy kétszerese a munkaképes korú betelepült háztartások tagjaihoz képest. Ez jelezheti azt – mivel az elsődleges munkaerőpiacon történő foglalkoztatás mértéke mindkét csoport esetében közel azonos –, hogy a település vezetése előnyben részesíti az őslakosokat a közfoglalkoztatásnál.

Ugyancsak fontos megemlíteni, hogy négy tényező együttes megléte csak betelepült háztartásokra jellemző, ez az „A” esetben a betelepült háztartások 5,8%-ánál fordul elő, a „B” esetben 7,7%-ánál. Mindkét esetben gyakoribb a betelepült háztartások körében az, hogy csak egy hátrányos tényező van jelen, viszont a két és három tényező megléte az őslakos háztartásokban gyakoribb.

Drávafok település megítélése

A megkérdezett drávafoki háztartások nagyobb arányban elégedettek (29,8%) a településsel általában, mint amennyire nem elégedettek (22,6%). A legtöbben – 42,9% – közepes mértékben elégedettek a településsel, és csak 4,8%-uk tartózkodott a kérdés megválaszolásától. Az ősla-

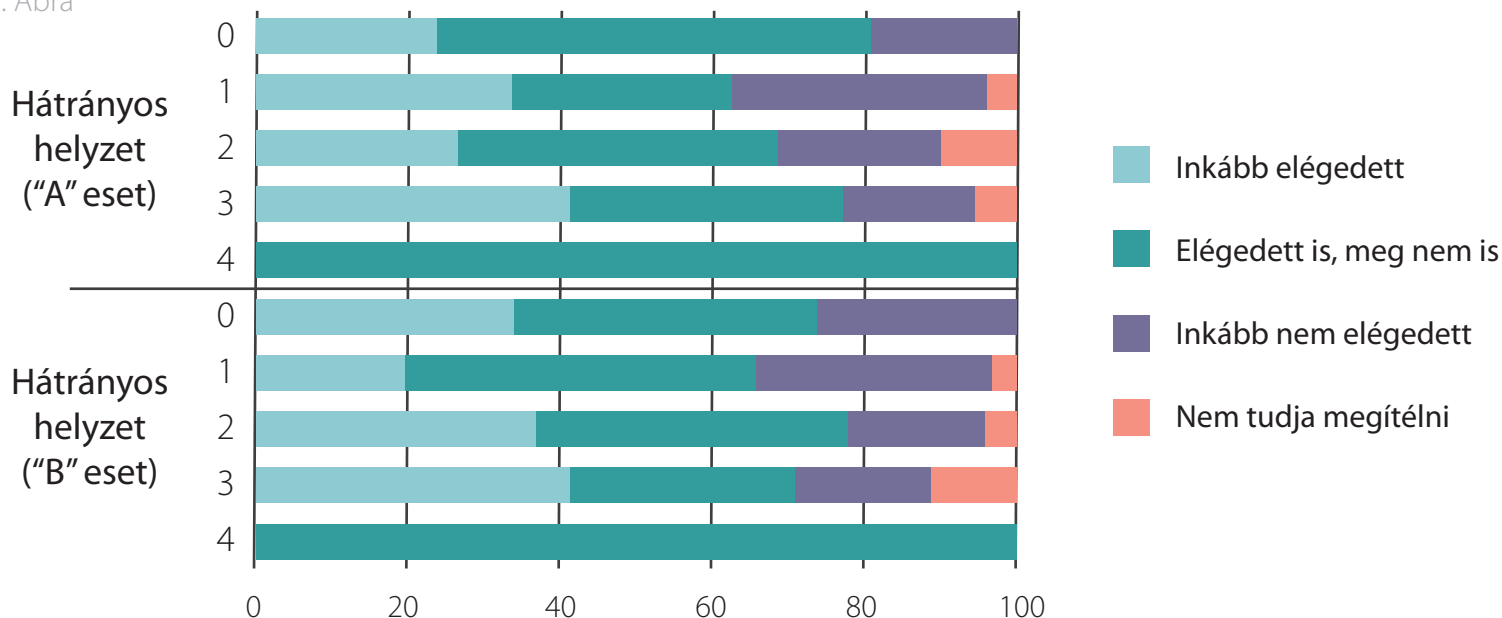
Falukutatás az Ormánságban

Drávafok a PTE BTK Szociológia Tanszék vizsgálatainak tükrében

kosok és a betelepültek között e tekintetben is jelentős különbségeket figyelhetünk meg, bár mind a két csoport jobban elégedett, mint amennyire nem, az őslakosok 34,4%-a, a betelepültek 26,9%-a elégedett, míg az inkább nem elégedettek aránya a körükben 21,9, illetve 23,1%. A betelepültek nagyobb arányban orientálódtak középre, ami az erőteljesebb közömbösségüket fejezheti ki. Az őslakosok nagyobb mértékű elégedettsége abból fakadhat, hogy számukra nagyobb eszmei értékkel bír a település, erősebb a kötődésük, hiszen vagy itt születtek, vagy életük nagy részét itt élték le, illetve mivel nem, vagy csak rövidebb ideig éltek másutt, így összehasonlítási alapjuk sincs szemben a később betelepültekkel.

A településsel való elégedettséget összevetve a hátrányos helyzettel összekapcsolódó tényezők meglétével talán kissé meglepő eredményeket kaphatunk. Amellett, hogy a legtöbb hátrányos tényezővel rendelkező háztartásoknál elégedettek is meg nem is, addig a 3 hátrányos tényezővel rendelkező háztartások jobban elégedettek, mind a két esetben, mint a csak 1, vagy 0 hátrányos tényezővel rendelkezők. Ez a furcsa, talán paradox helyzet abból eredhet, hogy a hátrányos helyzetet – a lehetőségekhez mérten – objektív adatok alapján próbáltuk meghatározni, és a viszonylagosság játszott benne szerepet, míg az elégedettség ezzel szemben nem egy objektív mutató, hanem a válaszadók szubjektív véleményét ábrázolja⁴.

1. Ábra

4 A probléma párhuzamba vonható azzal a gyakran vizsgált kérdéssel, ami a jövedelmi helyzetet veti össze az elégedettséggel. Hajdu Tamás, Hajdu Gábor – Jövedelem és szubjektív jólét: az elemzési módszer megválasztásának hatása a levonható következtetésekre, In: Statisztikai Szemle, 91. évf. 11. sz. (2013)

1. Ábra – A településsel való általános elégedettség a hátrányos tényezők száma szerint a drávafoki háztartásoknál (2017) (%)

3. Drávafok kérdőíves elemzése

C SITNEKI E MESE

A település megítélése – az elégedettségnek némileg ellentmondóan – azonban valamelyest negatív. A kérdőívben arra kértük a válaszadókat, hogy említsenek meg 3-3 pozitív, illetve negatív dolgot a településsel kapcsolatban, ami az eszükbe jut. Ennek eredményeként a legtöbben a természet közelségére, a települési környezet tisztaságára és rendezettségére vonatkozóan tettek pozitív megjegyzést, ez az esetek 26,2%-át jelentette, de a település lakosságára, a közösségre vonatkozó pozitív megjegyzések is ugyanekkora arányt tettek ki (3. táblázat). Ezekon kívül az intézmények megléte jelenti az ott lakók számára a legnagyobb pozitív dolgot, kiemelve a felújított orvosi rendelőt, a háziorvost, valamint az iskolát, aminek bezárása ellen a közelmúltban meg is kellett küzdeniük a lakosoknak. Ezekon kívül az infrastrukturális elemekre (út, bolt, gyógyszertár), valamint a munkalehetőségekre (elsősorban önkormányzati munka, közmunka) vonatkozó megjegyzések, valamint a személyes kötődés, az emlékek, érzelmek kiemelése dominált a pozitív válaszokban.

A negatív dolgok említése kapcsán meg kell jegyezni, hogy ez alacsonyabb válaszmegtagadásal történt, tehát ebből az következhet, hogy a lakosok könnyebben tudnak negatív jellemzőt említeni a településsel kapcsolatban, mint pozitívat. Ebből kiindulva mégiscsak az tükröződik, hogy inkább elégedetlenek a településsel. Az említett negatív dolgok között többnyire ugyanazok a jelenségek köszöntek vissza, mint a pozitívak között, csak más színezetben (4. táblázat). Így például a munkára/közmunkára vonatkozó megjegyzés volt a leggyakoribb, ez az esetek csaknem felében (45,2%) felmerült. Az ezzel kapcsolatos megjegyzések elsősorban a munka hiányára, illetve az elsődleges munkaerőpiaci munka hiányára vonatkoztak. A közösségre és a település lakosságára vonatkozó megjegyzés volt a második leggyakoribb, ami az esetek 40,5%-ában fordult elő, ami azért figyelemfelkeltő, mert a pozitív tényezők között is kiemelkedő helyen szerepelt. A különbség elsősorban abban nyilvánul meg, hogy míg a közösség kapcsán pozitívként egyes embereket (pl.: polgármester), illetve az általuk a közösségért tett munkát emelik ki, addig negatívként elsősorban bizonyos jellemző tulajdonságokat (pl.: irigység, széthúzás, csak kisebb csoportok vannak, egymásnak való segítség hiánya) említenek. A negatív oldalon megemlített tényezők között szerepeltek még a következők: rossz közlekedési lehetőségek (elsősorban a vasút hiánya miatt), posta és pénzügyintézet hiánya, a fejlődés hiánya, és ezzel párhuzamosan a leépülés, valamint a fiatalok elköltözése és ezáltal a település elöregedése. Ehhez szorosan kapcsolódik az, hogy a településen a házak sorra válnak lakatlan-ná, a felmérés szerint a háztartások 40,5%-ának van olyan közeli szomszédja, ahol nem laknak⁵.

⁵ Szomszédnak a megkérdezett saját házához viszonyítva a következő két-két házszámot tekintjük mind a két irányban.

Falukutatás az Ormánságban

Drávafook a PTE BTK Szociológia Tanszék vizsgálatainak tükrében

A közösséggel kapcsolatos negatív asszociációk jelentős része tehát azzal volt összefüggésben, hogy a lakosok nem segítik egymást kellőképpen, legalábbis ennek hiányát hangsúlyozták a legtöbben. Ennek megfelelően a kérdőívre adott válaszok alapján a válaszadók összességében inkább nem értenek egyet a következő állítással: „Drávafookon az emberek segítik egymást.” A lakosok 28,6%-a egyáltalán nem értett egyet ezzel az állítással, és csak 6,0%-a ért egyet teljes mértékben. Ha hárompólusúra transzformáljuk a skálát, akkor még egyértelműbb az eredmény, a megkérdezettek közel fele, 46,5%-a nem ért egyet az állítással, míg mindössze 9,6%-uk szerint van valamilyen kölcsönös segítségnyújtás a településen, 33,3% pedig közepesen ítéli meg a dolgot. Ugyanakkor a válaszok alapján a közösségnek

3. Táblázat – A lakosság által első, második, illetve harmadik helyen említett pozitív/jó dolgok Drávafook kapcsán (2017)

	1. helyen	2. helyen	3. helyen	összesen	1. helyen	2. helyen	3. helyen	összesen
Természet közelsége, tisztaság	9	10	3	22	10.7	11.9	3.6	26.2
Közösség, lakosság	11	6	5	22	13.1	7.1	6.0	26.2
Intézmények említése, ebből:	20	17	13	50	23.8	20.2	15.5	59.5
Orvosi rendelő	4	7	4	15	4.8	8.3	4.8	17.9
Iskola	9	4	3	16	10.7	4.8	3.6	19.0
Egyéb	7	6	6	19	8.3	7.1	7.1	22.6
Emlékek, érzelmek	6	3	1	10	7.1	3.6	1.2	11.9
Infrastruktúra	5	4	3	12	6.0	4.8	3.6	14.3
Munka/közmunka	5	3	3	11	6.0	3.6	3.6	13.1
Rendezvények	3	2	1	6	3.6	2.4	1.2	7.1
Szülőföld	2	0	0	2	2.4	0.0	0.0	2.4
Egyéb	4	3	0	7	4.8	3.6	0.0	8.3
Nem tudja	19	36	55	-	22.6	42.9	65.5	-
Összesen		84				100.0		

3. Drávafok kérdőíves elemzése

CSITNEKI ÉMESE

vannak egyértelműen meghatározható személyei/csoportjai, akikre hallgatnak az emberek, bár 27,4% szerint nincs olyan ember, akinek számítana a véleménye a településen. A legtöbben a polgármestert, a képviselőket, valamint az önkormányzat egyéb tagjait jelölték meg, a válaszok 32,1%-ában fordultak elő. A következő leginkább meghatározó ember a településen nem egy csoport, hanem egy konkrét személy, aki a közfoglalkoztatottak munkavezetője. Az említetteken kívül pedig még néhány gazdálkodót említettek a válaszadók, akiknek számít a véleménye a közösségben, akik nyilvánvalóan – a gazdálkodó szerepüknek megfelelően – ideiglenes vagy akár állandó jellegű munkát biztosítanak a lakosság némely tagjainak. A felsoroltakon túl, de azoknál jóval kevesebben említették a következő foglalkozásokhoz/kinevezésekhez köthető személyeket: háziorvos, pap/lelkész, iskolaigazgató, kultúrház vezető, cigány/horvát kisebbségi önkormányzat elnöke.

4. Táblázat – A lakosság által első, második, illetve harmadik helyen említett negatív/rossz dolgok Drávafok kapcsán (2017)

	1. helyen	2. helyen	3. helyen	összesen	1. helyen	2. helyen	3. helyen	összesen
Munka/ közmunka	25	11	2	38	29.8	13.1	2.4	45.2
Kivándorlás és előregedés	4	4	3	11	4.8	4.8	3.6	13.1
Leépülés, fejlődés hiánya	5	3	3	11	6.0	3.6	3.6	13.1
Szegénység	7	5	0	12	8.3	6.0	0.0	14.3
Posta/bank hiánya	4	4	1	9	4.8	4.8	1.2	10.7
Rossz köz-lekedés	4	6	3	13	4.8	7.1	3.6	15.5
Közösség	15	10	9	34	17.9	11.9	10.7	40.5
Elszigeteltség	2	1	3	6	2.4	1.2	3.6	7.1
Kisebbség	1	2	2	5	1.2	2.4	2.4	6.0
Egyéb	7	6	6	19	8.3	7.1	7.1	22.6
Nem tudja	10	32	52	-	11.9	38.1	61.9	-
Összesen			84				100	

Falukutatás az Ormánságban

Drávafok a PTE BTK Szociológia Tanszék vizsgálatának tükrében

A válaszadók Drávafokról való elköltözésének hajlandósága jelentős mértékben együtt mozog a településsel való elégedettségre vonatkozó kérdésre adott válaszokkal. Ugyanis, akik valamilyen szinten nem elégedettek a településsel, azok mutatják a legerősebb hajlandóságot az elköltözésre (5. táblázat). Azok, akik viszont elégedettek a településsel, jóval nagyobb arányban válaszolták azt, hogy semmiképpen sem költöznének el onnét. Összességében valamivel nagyobb arányban vannak azok, akik semmiképp sem költöznének el a településről (46,4%), míg az elköltözni vágyók 42,9%-át teszik ki a válaszadóknak. Markáns különbség van az őslakosok és a bevándorlók között, ugyanis a betelepültek mobilitási hajlandósága a magasabb, 57,7%-uk költözne mindenképpen, és csak 36,5%-uk maradna, míg ez az arány az őslakosok körében 18,8 és 62,5%.

5. Táblázat – Elköltözési hajlandóság a drávafoki lakosság körében és a településsel való elégedettség szerint (2017)

	Biztosan elköltözne	Talán költözne	Biztos nem költözne el	Nem tudja	Összesen
Összesen	42.9	9.5	46.4	1.2	100.0
Őslakos	18.8	15.6	62.5	3.1	100.0
Betelepült	57.7	5.8	36.5	0.0	100.0
Teljes mértékben elégedett	8.3	16.7	75.0	0.0	100.0
Inkább elégedett	15.4	0.0	84.6	0.0	100.0
Elégedett is, meg nem is	52.8	11.1	36.1	0.0	100.0
Inkább nem elégedett	55.6	11.1	22.2	11.1	100.0
Egyáltalán nem elégedett	60.0	10.0	30.0	0.0	100.0
Nem tudja megítélni	75.0	0.0	25.0	0.0	100.0

3. Drávafok kérdőíves elemzése

CSITNEKI ÉMESE

Település helye

Település jellege, ahová költözne

	Város	Falu	Bárhova	Nem tudja	Nem válaszolt
Baranya megye	9	2	3	0	0
Magyarország	15	1	2	0	0
Külföld	0	0	1	0	0
Bárhova	5	2	2	0	0
Nem tudja	0	0	0	2	0
Nem válaszolt	0	0	0	0	40

6. Táblázat – Az elköltözni vágyó drávafoki háztartások aszerint, hogy mi a település jellege és helye, ahová elköltöznének (2017)

Az elköltözés céltelepülése szerint ugyancsak érdemes megvizsgálni a válaszokat, ugyanis jól látszik, hogy az elköltözési hajlandóságot mutatók kétharmada (65,9%) mindenképpen magasabb hierarchiájú településre (városba) költözne, másik községbe csak 11,4%-uk menne. Ez annak is köszönhető, hogy az elköltözés fő motivációja a városi funkciók iránti igény, míg a másik fő hajtóerő – főként az idősebbek oldaláról – a gyermekek, unokák követése a városba. A település helye alapján a válaszadók mindössze nagyon kis – szinte elhanyagolható – aránya mondta azt, hogy akár külföldre is költözne (2,8%), jelentős arányuk (31,8%) maradna a megyén belül, de a döntő többség (40,9%) az ország más, megyén kívüli településeire költözne. Ha összevetjük a település jellegét és a település helyét, ahová a válaszadók szívesen költöznének, akkor azt láthatjuk, hogy a legtöbben más magyarországi városba költöznének, és ezt követi a Baranya megyei városba vágyók száma (6. táblázat).

Társadalmi tőke a drávafoki lakosság körében

A társadalmi tőke vizsgálatának egyik legfontosabb eleme a meglévő bizalom erőssége. A bizalomnak három alaptípusát különböztethetjük meg (partikuláris interperszonális bizalom, általánosított interperszonális bizalom és intézményi bizalom/intézményesített interperszoná-

lis bizalom), amelyek a társadalmi tőke különböző típusaihoz (megkötő/bonding, összekötő/bridging, összekapcsoló/linking) köthetők⁶. (Füzér 2015) A válaszadók a bizalommal kapcsolatos általános kérdésre („Általánosságban Ön mit mondana? A legtöbb emberben meg lehet bízni, vagy inkább azt, hogy nem lehetünk elég óvatosak az emberi kapcsolatokban?”) nagyon negatív válaszokat adtak, a 0-tól 10-ig terjedő skálán 4,0 a válaszok átlaga. Ezen belül két kiemelkedő érték van, amelyre a legtöbben válaszoltak, 23,8%-uk jelölte a középső 5-ös értéket, és 22,6%-uk a legnagyobb bizalmatlanságra utaló 0-s értéket. A következő kérdésre („Gondolja, hogy a legtöbb ember megpróbálná kihasználni Önt, ha alkalma nyílna rá, vagy igyekeznének tisztelegesebbek lenni?”) 4,1 volt a válaszadók átlaga a 0-10-es skálán, és szintén a középső értéket jelölték a legtöbben (22,6%). A válaszadók 20,2%-a volt a legbizalmatlanabb, 0-s értéket jelölt. Azonban ennél is szélsőségesebb eredmény született a segítőkészséggel kapcsolatos kérdésnél („Ön szerint az emberek inkább csak magukkal törődnek, vagy általában segítőkészek?”), ugyanis a lakosok negyede (25,0%) szerint az emberek csak magukkal törődnek, ami alátámasztja azt, hogy a településsel kapcsolatban az egyik leggyakrabban említett negatívum a segítőkészség hiánya. Átlagosan ezt a kérdést 3,7-es értékkel válaszolták meg.

Azonban ezekből az adatokból még nem vonhatjuk le azt a következtetést, hogy a drávafokei lakosok rendkívül bizalmatlanok lennének. Ugyanis további elemzésekkel megállapíthatjuk, hogy ez az extrém bizalmatlanság csak általánosságban jellemző, és a válaszadók a hozzájuk közelebbi kapcsolatban álló személyekkel, sokkal jobb bizalmi viszonyban vannak. Így a családtagjaikban szinte teljesen (9,1), de a barátaikban, szomszédjaikban, személyes ismerőseikben is az átlagosnál jobban (7,6, 7,1, illetve 6,1) megbíznak. Érdekes azonban, hogy míg a más nemzetiségű emberekben átlagosan 6,8-as értékkel megbíznak, addig a más vallású emberekben való bizalom ennél alacsonyabb, 6,2. Ez utóbbi két tényezőt jelentősen befolyásolhatja a jelenkori nemzetközi helyzet és a hazai migrációellenes politika, de pontosabb következtetéseket a konkrét nemzetiségekkel és vallásokkal szembeni bizalom vizsgálatát követően lehetne megállapítani.

Az egyes intézményekbe, szervezetekbe vetett bizalom vizsgálata négyfokozatú skálán történt, ahol az 1-es jelentette a bizalom teljes hiányát, a 4-es érték pedig a nagymértékű bizalmat. Ez alapján legerősebb a bizalom az egyházban, a rendőrségben és a bíróságban (2,9, illetve 2,7), a leggyengébb

⁶ Füzér Katalin – A bizalom társadalomelmélete és a társadalmi tőke szociológiaelmélete, In: Századvég, 78. évf. 4. sz.

3. Drávafok kérdőíves elemzése

C S I T N E K I E M E S E

pedig a politikai pártokba, az országgyűlésbe, a sajtóba és a szakszervezetekbe vetett hit (1,6 – 1,9).

Nem állíthatjuk tehát egyértelműen, hogy a bizalom Drávafokon rendkívül erodálódott, és nagyon alacsony, ugyanis meg kell nézni, hogy a bizalom mely típusáról beszélünk. A partikuláris interperszonális bizalom (megkötő/bonding társadalmi tőke) ezek alapján rendkívül erős a településen, és a családi, baráti közösségekre vonatkozóan adott válaszokból ez látszik. Az általánosított interperszonális bizalom (összekötő/bridging társadalmi tőke) mértéke nagyon alacsony, a közösségfejlesztésekkel elsősorban ennek erősítésére kellene törekedni. Az intézményi és az intézményesített interperszonális bizalom (összekapcsoló/linking társadalmi tőke) összességében közepes erősségű,

7. Táblázat – A bizalom erőssége Drávafokon a különböző megnyilvánulási formák szerint (2017)

	0-10		0-10		0-10
bizalom	4.0	családban	9.1	egyházban	2.9
tisztesség	4.1	barátokban	7.6	sajtóban	1.9
segítőkézség	3.7	szomszédokban	7.1	televízióban	2.1
		személyes ismerősben	6.1	szakszervezetekben	1.9
		más vallásúakban	6.2	rendőrségben	2.9
		más nemzetiségiekben	6.8	bíróságban	2.7
				kormányban	2.4
				politikai pártokban	1.6
				országgyűlésben	1.9
				Európai Unióban	2.0

bár ezek nagy része országos kompetencia.

A társadalmi tőke vonatkozásában a bizalom mellett a másik leggyakrabban használt megközelítés a társadalmi kapcsolatokra vonatkozik, ami elsősorban a személyes kapcsolatok mennyiségére, minőségére, valamint az ismert személyek körére kérdez rá. A társadalmi kapcsolatok szempontjából

Falukutatás az Ormánságban

Drávafok a PTE BTK Szociológia Tanszék vizsgálatainak tükrében

fontos, hogy egy személy milyen gyakran él társasági életet, jár össze a barátaival, rokonaival vagy kollégáival. A válaszadók több mint fele (54,8%) gyakrabban jár el társaságba, mint havi egyszeri alkalom, ami nem túl magas arány, hiszen 23,8%-uk ritkábban jár el otthonról, mint havi egyszeri alkalom. Ráadásul az ő többségük egy, vagy legfeljebb kétszemélyes háztartásban él, így valószínűleg ezzel párhuzamosan a családi kapcsolataik is rendkívül szűkösek. A válaszadók többségének (39,3%) legfeljebb egy személlyel van olyan kapcsolata, akivel meg tudja beszélni a személyes, legbensőbb magánügyeit, az viszont kevés esetben (7,1%) fordul elő, hogy hatnál több legyen az ilyen ismerősök száma.

A különböző foglalkozású személyekkel való kapcsolatok jelentősége abban rejlik, hogy hídszerű kapcsolatot teremtenek, amelyek által a csoporton kívüli erőforrásokhoz is hozzá lehet jutni. Ez a fajta vizsgálat lényegében a kapcsolathálózat elemzés része, ugyanis minél több területen rendelkeznek a megkérdezettek személyes kapcsolattal, annál jelentősebb a kapcsolathálózatuk kiterjedtsége⁷. Jelen kérdőívben összesen 19 foglalkozású személlyel való kapcsolatra kérdeztünk rá a Drávafokon élőkől, amelyek közül átlagosan 11,5 fővel van kapcsolata a válaszadóknak. Az őslakosok körében ez az érték valamivel alacsonyabb (10,3 fő), míg a betelepültek esetében magasabb (12,2 fő). A mutató nagy egyenlőtlenségeket takar, de jellemzően a szélső értékek csak kevés elemszámmal fordulnak elő, így például nem volt olyan eset, amelyben csak 1, a felsorolásban szereplő foglalkozású személyt ismert volna a megkérdezett, de a 2, 4, 5 személy ismerete is legfeljebb 3 esetben fordult csak elő. A másik véglet ugyancsak kis elemszámban fordult elő, 17, vagy annál több felsorolt foglalkozású személyt is csak kevesen, legfeljebb 2 fő ismert.

⁷ Angelusz Róbert – Tardos Róbert (1998) A kapcsolathálózati erőforrások átrendeződésének tendenciái a 90-es években. In.: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.) Társadalmi riport 1998. Budapest: TÁRKI

Összegzés

Összességében megfogalmazható, hogy Drávafok példája jól alátámasztja a hazai aprófalvakra jellemző erózió modelljét. A kutatás alapján megállapítható, hogy a település egyértelműen magán hordozza az aprófalvak „betegségének” jegeit, mint például a szegénység, az elöregedés, a fiatalok elköltözése, az idősek helyben maradása; az elköltözők helyére alacsonyabb státuszú, gyakran cigány családok beköltözése jellemző. A betelepültek közül sokan mondták azt, hogy azért költöztek ide, mert – nyilván az alacsonyabb ingatlanáraknak köszönhetően – itt tudtak házat vásárolni. A jó környezetben lévő aprófalvoknak ugyancsak sajátja az a jelenség, amelynek köszönhetően nyugati nyugdíjasok települnek be, és ez Drávafokon is tetten érhető, a mintában is szerepelt egy holland nyugdíjas házaspár, akik két éve költöztek a településre. De a beköltözés nem tud lépést tartani az elköltözéssel és – az idős korszerkezetből következő – magas halálozással, ezért a lakatlan, elhanyagolt házak aránya is magas. Az itt lakók ugyan sokkal közelebb élnek a természethez, tisztább, rendezett környezetben, ugyanakkor a munkalehetőségek rendkívül szűkösek, vagy más településre kell naponta ingázni, vagy pedig a szűkös elsődleges munkaerőpiaci álláshelyeken túl a közfoglalkoztatásban lehet részt venni, aminek a megítélése azonban kettős. A foglalkoztatott nélküli háztartások magas aránya pedig a fekete- és a szürkegazdaság jelenlétét sugallhatja, hiszen ezeknek a családoknak akkor is meg kell élniük valamiből, ha nem tudnak elhelyezkedni a munkaerőpiacon. Tovább súlyosbítja a gondokat a település elérhetetlensége, és az elutazás korlátozottsága, sok más kistelepüléshez hasonlóan megszüntették a vasúti közlekedést az alacsony kihasználtságra vonatkozó indokkal, de az egyéb alternatívák csak részben tudják ennek hiányát kompenzálni. A posta és a takarékbiztosítás után már az iskoláért is meg kellett küzdenie a helyieknek, de kérdéses, hogy a fogyatkozó gyermekszámok mellett ez meddig lesz életképes. Mindezen problémák mellett pedig szembe kell nézni azzal is, hogy a település már nem működik közösségként, a széthúzás jellemző, valamint a kölcsönös segítségnyújtás hiánya, az erős megkötő társadalmi tőke mellett az összekötő társadalmi tőke nagyon alacsony.

A felsorolt negatív tendenciákat, hiányosságokat külső beavatkozás nélkül egészen bizonyosan nem lehetne megoldani, ezért van szükség a területfejlesztésre, amely által közös összefogással segíteni lehet Drávafokon, és a többi több száz, hasonló sorsú magyarországi településen.

Felhasznált irodalom

Boros Julianna (2018): A cigány/roma népesség története, gazdasági, társadalmi jellemzői Baranya megyében In: Orsós Anna (szerk.): Fókuszban az Akácliget: Egy elfeledett cigánytelep története. Pécs, PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék Wlislócki Henrik Szakkollégium, pp. 23-65.

Baranya megyében In: Orsós Anna (szerk.): Fókuszban az Akácliget: Egy elfeledett cigánytelep története. Pécs, PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék Wlislócki Henrik Szakkollégium, pp. 23-65.

Füzér Katalin – A bizalom társadalomelmélete és a társadalmi tőke szociológiaelmélete, In: Századvég, 78. évf. 4. sz. (2015)

Hajdu Tamás, Hajdu Gábor – Jövedelem és szubjektív jólét: az elemzési módszer megválasztásának hatása a levonható következtetésekre, In: Statisztikai Szemle, 91. évf. 11. sz. (2013)

Kemény István – A magyarországi cigány népesség demográfiája, In.: Demográfia 47. évf. 3-4. sz. (2004)

Kemény István, Janky Béla – A borsodi és baranyai falvak összehasonlítása, In.: Rátkay Ildikó (szerk.) A magyarországi cigányság, Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest (2004)

4.

Drávafok lakosságának társadalmi tőkéje

BALOGH MÁRK – HEGEDŰS MÁRK¹

A következőkben a Pécsi Tudományegyetem Szociológia Tanszéke által 2017-ben Drávafokon szervezett falukutató tábor méréseinek egy részét igyekszünk bemutatni. Jelen írás a társadalmi tőkével foglalkozó kutatócsoport eredményeit prezentálja. A csoport tagjai voltak: Balogh Márk, Barics Márkó, Hegedüs Márk, Lőrincz Csaba és Völgyi Bence hallgatók, illetve Bodor Ákos és Bognár Adrienn oktatók.

A társadalmi tőke

A társadalmi tőke fogalma talán legjobban úgy definiálható, ha egy olyan típusú erőforrásra, tőkére gondolunk, amely társas kapcsolatainkból fakad. Ebből következően a társadalmi tőke mértéke és minősége függ az emberi kapcsolatok mennyiségétől és erősségétől.

Bizonyos szerzők szerint a társadalmi tőke szubjektumai az egyes egyének, míg más szerzők szerint a társadalmi tőke a társadalmi csoport tulajdonsága. Pierre Bourdieu (1999) francia szociológus szerint a társadalmi tőke az egyének tulajdonsága, és elméletét ennek mentén építette fel. Az ő gondolatmenete alapján a tőke egy olyan munka, amelyet vagy anyagi formában, vagy elsajátított, magunkévá tett formában halmozunk fel. A marx-i egyoldalú gazdasági tőkeértelmezést gondolta újra tőketipológiájában, szerinte a tőke alapvetően három formában fordul elő: az egyik forma a gazdasági tőke, amely közvetlenül pénzre váltható. A másik forma a kulturális tőke, amely

¹ „Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-2-II.-PTE-104 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült”

4. Drávafok lakosságának társadalmi tőkéje

BALOGH MÁRK – HEGEDŰS MÁRK

akár gazdasági tőkévé is konvertálható, a harmadik fő tőketípus a társadalmi tőke. A társadalmi tőke az ismertségből és kölcsönös elismerésből, a társadalmi kötelezettségekből, azaz „kapcsolatokból” fakad, és gazdasági tőkévé konvertálható (Bourdieu 1999).

Bourdieu után a fogalom egyéni szubjektumra kivetített jellegét Robert D. Putnam (1993) gondolja tovább, olyan, a társadalom tagjai által összehangolt cselekvésekre utal, amelyek javíthatják az adott közösség működésének hatékonyságát. Szerinte a társadalmi tőke az egyének közötti kapcsolatok három aspektusából származik: a társadalmi kapcsolathálózatokból, az ott létrejövő reciprocitás normáiból, valamint az ezekből következő bizalomból, megbízhatóságból. Kutatásai során elméletét alátámasztva arra a megállapításra jut, hogy a bizalom, a kölcsönös támogatás, a kapcsolatok és a közös normák erős közösséget teremtenek (Putnam 1993).

A fogalomtisztázásnál gyakran találkozhatunk olyan megkülönböztetésekkel, mint megkötő, összekötő és összekapcsoló jellegű társadalmi tőke. Ezen szofisztikáltabb társadalmi tőke értelmezés használatával megismerhetővé válik mind a társadalmi tőke mértéke, mind az egymáshoz viszonyított aránya. Füzér Katalin (2015) tipizálása mentén egyszerűen bemutatatható a társadalmi tőke különböző aspektusai. Megkötő társadalmi tőkének tekintjük az olyan, szoros bizalmi kapcsolathálózati erőforrásokat – mint például a család – amely képes társadalmi vagy pszichológiai támogatást, segítséget nyújtani az ilyen jellegű hálózaton belül tartózkodóknak. Az összekötő társadalmi tőke már gyengébb bizalmon alapul, tehát azon kapcsolatok, amelyek meglétével előnyre tehetünk szert, és hiányukkal előre lépési lehetőségektől eshetünk el – mint például a munkatársi kapcsolatok. Összekapcsoló társadalmi tőke alatt gondoljunk olyan, tőlünk távol álló csoportok tagjaival való interakcióra, akikkel általános élethelyzetekben nem találkozánk, de ezen tőke meglétével kapcsolatba kerülhetünk velük és információkat szerezhethetünk róluk. Ilyen például a választott képviselők és az állampolgári kapcsolatok lehetőségeiben rejlő erő (Füzér 2015).

Összehasonlítás során a társadalmi tőke és az egyéb tőketípusok közötti különbségek legfontosabb pontja, hogy egyénileg nem birtokolható, mivel társadalmi eredetű, és ezáltal teret biztosít az emberek közötti együttműködésnek (Füzér 2015). A társadalmi széles körben kezdték el használni az elmúlt évtizedekben, mivel fejlesztési ügynökségek, gazdasági, pénzügyi és politikai szervezetek arra a felismerésre jutottak, hogy a társadalmi tőke a fenntartható társadalmi-gazdasági fejlődés egyik nélkülözhetetlen feltétele (Orbán 2015).

Társadalmi tőke jellemzői Magyarországon

Általánosságban elmondható, hogy Magyarországon a általános bizalom, a társas kapcsolatok szélessége és a civil aktivitás szintje a Kelet Európai átlaghoz hasonlóan nagyon alacsony. A poszt szocialista országokra alapvetően a szűk bizalmi rádiusz a jellemző, leginkább a családtagokkal, közeli hozzátartozókkal van csak szoros kapcsolat (Fukuyama 1995).

Értékszerkezet szempontjából a magyar a nyugati kultúra szélén helyezkedik el, mindemellett értékeink és állásfoglalásaink összességében az ortodox gondolkodás-módhoz is közel állnak (Tóth 2009). Ennek gyökerei Magyarország történelmének társadalmi szempontjai között keresendő, mint például a körülbelül négyszáz éves megszállás alatt töltött lét, az elit osztály permanens rossz döntései, valamint a megkésett polgárosodás (Tóth 2009). Magyarországon az állami intézményekbe (kormány, országgyűlés, pártok, bíróságok, rendőrség) vetett bizalom alakulása 1995 és 2014 között egyrészt jellemezhető azzal, hogy egy lassú, de tendenciaszerű csökkenést mutat. Másrészt az állami intézményekbe vetett bizalmi szint jelentős, periodikusan ismétlődő változásokat mutat, mivel két választás között az értéke csökken, majd a választások környékén megnő. Ebből feltételezhetjük, hogy habár az emberek alapvetően nem is bíznak az államban, a választások környékén mégis felerősödik bennük a remény a kedvező változások iránt (Boda – Medve – Bálint 2016).

Magyarország múltból fakadó sajátos megosztottsága és demokráciájának felemássága feltételezhetően magyarázatot nyújthat a politikai intézményekkel való gyenge azonosulással. A kádári korszakból csak részben eredeztethető a jelenkorbeli lakosságban kialakult viszonyulás az állam, a közélet és a reform felé. Ezek az attitűdök az idő előre haladtával a rendszerváltástól bizonyos szempontból még romlottak is, köszönhetően a rossz politikai kompromisszumok, mint például az inaktivitás ösztönzése, valamint az egyoldalú hozzáállás az állam részéről felelősséget és kötelezettséget tekintve, pedig minden esély megvolt a pozitív irányú változásra is (Tóth 2009).

Visszatérő pont ugyan, ám ettől még nem elhanyagolható fontosságú esemény az 1989-es rendszerváltozás, amely magában hordozza a két rendszer közötti összehasonlítás alapját. Mi az, amit még értékes információként használhatunk fel a régi és az új rendszer szembeállításával? Találkozhatunk a tágabb társadalmi kapcsolatok szerepének csökkenésével, amely tovább erősíti a magyar családok szolidaritásában betöltött szerepét (Utasi 2002). Sokat hallott frázis, hogy „a Kádár-rendszer jobb volt”. Nos, mindamellett, hogy szociológiai életminőség-kutatások alapján

ez akár teljes érvényű igazságként is kezelhető lehetne, mégsem érdemes ilyen egyértelmű kijelentést tenni. A kutatások alapján inkább azt mondhatnánk, hogy módosításokkal ugyan, de megfelelő kiindulási pontot biztosíthatott volna a további fejlődéshez, de mindettől függetlenül önmagában a Kádár-rendszer jóságának kijelentése korántsem következhet belőlük. Inkább mondhatnánk, hogy a fogyasztói társadalom a kapitalizmus által megvalósulva olyan változatban jött létre itthon, amely a társadalmi integráció szocialista maradványait szétzúzta, mégis megmaradt benne az emlékek múltat szépítő ereje is (Utasi 2002).

A nyolcvanas évek Magyarországnak kapcsolathálózatáról elmondhatjuk, hogy általánosságban meghatározó a csekély mérettel, valamint – már korábban említett módon – a családi kapcsolatok döntő jelentőségével írható le. Bizonyos társadalmi csoportokat intenzívebben érintett a rendszerváltozás utáni baráti kapcsolatok visszaesése, ám a kétezres évek elejétől megfigyelhető folyamatok alapján már inkább ezen kapcsolatok elterjedéséről beszélhetünk. Ezzel párhuzamosan viszont – ahogy a kapcsolathálózatok kiterjedtek – a családi kapcsolatok valamelyest átalakultak. Ezen jelenségek megmagyarázására különböző feltételezések jöttek létre, mint például a mikro szintű integráció előtérbe kerülése; a barátság definiálásának lazább keretek közötti értelmezése, amire nagy hatást gyakorolhattak a közösségi oldalak is; valamint az adott és választott kapcsolatok közötti választóvonalak összeolvadása (Albert-Dávid 2016).

Adatok és módszerek

A társadalmi tőkét különböző dimenziókra szokás lebontani, és mi is ezt a gondolkodásmódot követjük. Tudományos konszenzus alapján az általánosan elfogadott felbontás a következő: a kérdéseink a társadalmi tőke három összetevőjére irányultak, a bizalomra, a kapcsolatokra és a civil aktivitásra, sokszor még ide kapcsolják az együttműködési normákat is, de a rendelkezésünkre álló adatokból utóbbira csak következtetni leszünk képesek. Elmondhatjuk, hogy bár az összes módszer, melyet ezeknek a mérésére alkalmaznak saját előnyökkel és hátrányokkal egyaránt bír attól függően, hogy milyen kutatási kérdéscsoportra keresik velük a választ, mindegyik alkalmazható.

Drávafok 512 fős település a Baranya megyei Ormánsági tájegységen belül. Összesen 84 fő által kitöltött általános kérdőívet, és a csapatunk által még további 24 társadalmi tőkére vonatkozó

felmérést sikerült véghez vinni, amellyel együtt 108 fős mintát kaptunk. Célunk az összes háztartás lekérdezése volt, amely olyan akadályokba való beleütközés miatt végül nem sikerült, mint például az ingatlanokban lakó egyének válaszmegtagadása, „elrejtőzése” előlünk, különböző félrevezető reakciók a kérdőív elkerülése végett, vagy olyan, általánosabbnak mondható jelenségek, mint az üresen hagyott, lakatlan ingatlanok, vagy azok átmeneti lakóhelyként való használatából fakadó sikertelenség. Az általános, minden csapat által lekérdezett kérdőív a háztartásokra vonatkozott, tartalmazva a csapat társadalmi tőkét felmérő kérdésblokkját is. Megkerestük a háztartásvezetőket, felmértük a velük együtt élők számát, valamint a demográfiai adataikat. Így kivitelezhetővé vált csapat szinten visszalátogatnunk azokhoz a háztartásokhoz, ahol 16 év fölöttiek is laknak, így tudtuk felméri rájuk vonatkozóan is a kérdőívünket. Így állt össze tehát a 108 fős minta, és így zajlott a lekérdezés menete a falukutató tábor keretein belül. Az általunk használt kérdéseket (kérdőív részletet) a Mellékletek fejezetben csatoltunk.

Bizalom

Első sorban egy leíró elemzést végeztünk el a részterületek eredményeiről, ezek prezentálását a bizalommal kezdjük. Kutatásunkban a bizalom három, nemzetközileg elfogadott, bevett fajtáját vizsgáltuk: az interperszonális bizalmat és azon belül az általános(ított) és a partikuláris bizalmat, illetve az intézményi bizalmat.

A normatív felfogás alapján kulturális szabályként értelmezett bizalom a kultúrában gyökerező térspecifikus alapnorma, mely a személyekkel és szervezetekkel való együttműködésekhez fontos, tehát bizalom a szervezetek, személyek, és szervezetek képviselői felé (Fukuyama 1995).

Luhmann (1995, 2000) értelmezése szerint két nagyobb részre bontható. Az egyik a „trust”, tehát a bizalom, ez a személyek közti bizalom. Ide tartoznak azok a szituációk, amelyekben az ember alternatívákat mérlegel és felelősen dönt, a partnereivel kapcsolatos bizalmát illetően. A másik a „confidence”, tehát a bizakodás. Ide tartozik például az intézményekbe vetett bizalom, a bizalom a rendszerben, a bizalom a köz- és politikai intézmények iránt. Ez egyfajta attitűd, amely során az egyén nem számol kockázattal, hanem magától értetődőnek tekinti a pozitív kimenetelt (Luhmann 1995, 2000).

Mint látható, a bizalmat számos definícióval magyarázhatjuk, ám jelen esetben számunkra a leghasznosabb Woodlock és Narayan (2000) szerint a bizalom a társadalmi tőke alaptényezője, ami közös célok elérésére, valamint közös problémák megoldására egyaránt alkalmas eszköz.

4. Drávafok lakosságának társadalmi tőkéje

BALOGH MÁRK – HEGEDŰS MÁRK

A bizalmon alapszik a társadalom problémamegoldó potenciálja, mely feltételezi a kölcsönösséget, kötelezettséget és szabályokat.

A bizalom különböző dimenziói közül vizsgáltuk a személyközi bizalmat, azon belül az általánosított és a partikuláris interperszonális bizalmat, illetve az intézményi bizalmat is. A bizalom mérése azért fontos, mert a magas bizalmi közegben lévő emberek környezetükhöz való hozzáállása pozitív módon befolyásolja a közösségben lévő együttműködést. Mérésének tárgya a következő fejezetben tárgyalta. A bizalom mérésének módszere általánosságban kérdőíves lekérdezés, legyen ez akár személyközi, interperszonális, vagy intézményi bizalom (Molnár 2017).

Elsőként a bizalom formái közül nézzük az általános bizalmat, ami az ismeretlenekbe befektetett bizalmunkat jelenti. Az általánosított bizalom az olyan személyekre koncentrál, akiket személyesen nem ismerünk. Az általános bizalmat három standard kérdéssel mértük, melyeket Coser és Rosenberg (1957) alkalmazott együtt az elsők közt, de már Noelle-Neumann 1948-ban is próbálkozott hasonlóval, és megalkotta a legelső kérdést (Klapper 1955), és azóta szinte az összes nagy nemzetközi kutatás kérdőívében szerepel, ahol a témával foglalkoznak (lásd. pl. World Value Survey, European Social Survey). A három kérdés:

1. „Általánosságban Ön mit mondana? A legtöbb emberben meg lehet bízni, vagy inkább azt, hogy nem lehetünk elég óvatosak az emberi kapcsolatokban?”

2. „Gondolja, hogy a legtöbb ember megpróbálná kihasználni Önt, ha alkalma nyílna rá, vagy igyekeznének tisztességesek lenni?”

3. „Ön szerint az emberek inkább csak magukkal törődnek, vagy általában segítőkészek?”

A válaszlehetőségek egy 0-10-es skálán helyezkedhetnek el. Ezekből hoztunk létre egy általánosított bizalmi indexet úgy, hogy a három kérdést összevontuk, majd elosztottuk hárommal (ezzel egyféle átlagot kapva), és így minden válaszadónál keletkezett egy szintén 0-10-es skála. Eredményeink alapján a drávafoki lakosság általánosított bizalmának átlaga 3.96 és az ehhez tartozó szórás pedig 2.56. Ez alapján elmondható, hogy a helyi lakosság általánosított bizalma meglehetősen alacsony. Magyarországon átlagosan az általánosított bizalom értéke ugyanezen kérdések alapján, ugyan ezzel a módszerrel számítva 4,39 az European Social Survey (továbbiakban: ESS) felmérései alapján, mindez 1,91-es szórás mellett. Tehát a drávafoki lakosság átlagos általánosított bizalma nem szimplán

Falukutatás az Ormánságban

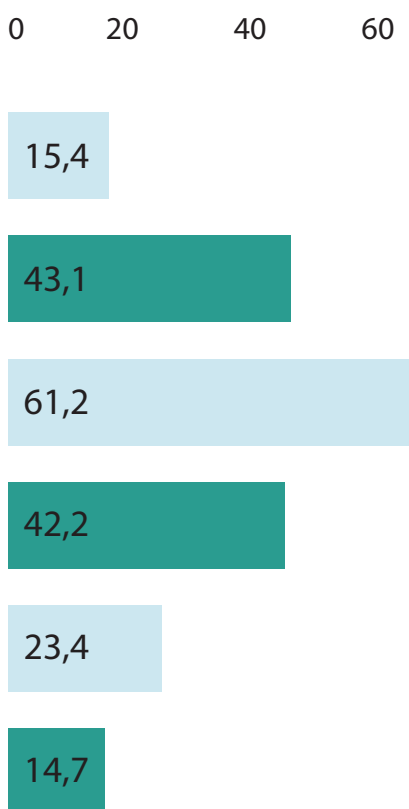
Drávafok a PTE BTK Szociológia Tanszék vizsgálatainak tükrében

alacsony, de a magyar átlaghoz képest is jóval kisebb.

A következőkben az általános bizalom alapján a válaszadókat bízó, közepesen bízó és bizalmatlan csoportokba soroltuk, az egyszerűbb szemléltetés kedvéért (1. Ábra). A módszer az volt, hogy a három általánosított bizalom kérdés 0-10-es válaszait összeadtuk, így létrejött egy 0-30 értékű skála és ezt felosztottuk három 10-es egységre. Ez alapján Drávafok la-

kosságának 43,1%-a bizalmatlan, 42,2%-a közepesen bízó és csak 14,7%-a bízó. Ez a felosztás országos viszonylatban a következőképpen alakul 15,4% bizalmatlan, 61,2% közepesen bizakodó, és 23,4% bízó. Tehát az eredményeket összehasonlítva a helyi lakosság eredményei is a jóval alacsonyabb általánosított bizalmat mutatnak a magyar átlaghoz képest is, mellyel szintén jól szemléltethető a különbség, hogy az általános bizalom igenis alacsony ebben a vidéki térségben, általánosságokat nézve és a Magyarországi felmérésekhez hasonlítva egyaránt.

A bizalom általunk másodjára vizsgált típusa a partikuláris bizalom, mely azok felé az emberek felé irányul, akiket valamilyen módon személyesen ismerünk, valamilyen kapcsolatba kerülünk velük, tehát ide tartoznak többek közt a családtagjaink, barátaink, szomszédok, közvetlen ismerősök. Szintén 0-10-es skálán mértük a partikuláris bizalmat, de itt már minden esetben a 0 azt jelentette, hogy egyáltalán nem bízunk meg benne, és a 10 pedig, hogy teljes mértékben megbízunk az adott személyekben. Ezekből szintén létrehoztunk a fentiekhez hasonlóan egy indexet, és így megállapítottuk, hogy a helyi lakosság átlagos partikuláris bizalma magas: 7.52, jóval magasabb, mint az általánosított bizalom. Mindez 1.9-es szórás mellett, mely alacsonyabb, mint az általános bizalom esetében, tehát a válaszok kevésbé térnek el egymástól, mint az előző esetben. Illetve kimutatható egyértelműen (1. Táblázat), hogy leginkább a családjukban bíznak meg a helyiek 9,16, majd a barátaikban 7,63, ennél valamivel kevésbé a szomszédokban 7,01,

Magyarország

Drávafok

ma magas: 7.52, jóval magasabb, mint az általánosított bizalom. Mindez 1.9-es szórás mellett, mely alacsonyabb, mint az általános bizalom esetében, tehát a válaszok kevésbé térnek el egymástól, mint az előző esetben. Illetve kimutatható egyértelműen (1. Táblázat), hogy leginkább a családjukban bíznak meg a helyiek 9,16, majd a barátaikban 7,63, ennél valamivel kevésbé a szomszédokban 7,01,

1. Ábra – Általános személyközi bizalom (forrás: PTE BTK Szociológia Tanszék Drávafok Falukatató tábor – 2017 (N=108), European Social Survey Round 7 – 2014 (N=2014))

4. Drávafok lakosságának társadalmi tőkéje

BALOGH MÁRK – HEGEDŰS MÁRK

és legkevésbé pedig a kategórián belül az egyéb személyes ismerőseikben 6,02. A magyar átlagszintén a családjában bízik meg a legjobban, majd a barátaiban, szomszédokban és legvégül az egész ismerőseiben².

Emellett még ennél a bloknál rákérdeztünk a más nemzetiségű és más vallású emberekbe vetett bizalomra is a fentiekhez megszokott módon, bár nem tartozik a partikuláris bizalom témájába, de a nemzetközi felmérések és a mi kutatásunk is ebben a blokkban tette fel ezt a két kérdést. Az jött ki, hogy jóval kevésbé bíznak meg ezekben az emberekben: más vallású 6,64 és más nemzetiségű 6,11, mint a személyes ismerőseikben a válaszadók, de ezek az eredmények szintén meg szoktak jelenni a hazai és nemzetközi kutatásokban egyaránt³. Az utóbbi két kérdést a World Value Survey (továbbiakban: WVS) egy másfajta struktúrájú kérdéssel kérdezte le reprezentatívan Magyarországon,

1. Táblázat – Drávafok lakosságának partikuláris bizalma

	Családban	Barátokban	Szomszédokban	Személyes ismerősökben	Más vallású emberekben	Más nemzetiségű emberekben
Átlag	9.16	7.63	7.01	6.02	6.64	6.11
Szórás	2.143	3.070	3.151	2.994	3.365	3.325

ahol a 0-10-es skála helyett négy válaszlehetőség volt (egyáltalán nem, nem nagyon, valamennyire, teljes mértékben). Ez így óvatosságra ad okot, és ezt az óvatosságot a lekérdezés időpontja még jobban megerősíti, mert (legfrissebben) 2009-es eredményekről beszélhetünk a WVS esetében, de mi úgy gondoljuk, van értelme az összehasonlításnak, mivel meglehetősen állandóságot mutatnak a személyközi bizalom értékei. Ezek alapján a magyarok 17,2% bízik csak teljes mértékben meg a más vallású emberekben és 8% egyáltalán nem, tehát az átlag népesség a középmezőnyben helyezkedik el, annak inkább a felső részén (a valamennyire kategóriát 52,7% választotta). Hasonló a helyzet más nemzetiségűekkel kapcsolatban is, és teljes mértékben a válaszadók 12,3% bízik meg bennük, illetve 9% egyáltalán nem, valamennyire pedig 50,9%. Az eredményeinket így összehasonlítva Drávafok

² WVS WAVE 5

³ WVS WAVE 5

lakónépességének bizalma a más nemzetiségűekben, illetve a más vallásúakban a Magyarországihoz hasonló mintázatot mutat⁴.

A bizalom fogalmán belül érdemes az általános és partikuláris bizalom összehasonlításával külön foglalkozni, mivel ezek a drávafokei kérdőívben (és a szociológia általános kérdéskörein belül is) a téma fontos elemeit képezik. Tehát az általánosított bizalom az azokba az egyénekbe fektetett bizalmunk, akiket személyesen nem ismerünk, egyfajta univerzalitást mérnek fel (Sztompka 1999). Ebben az esetben pusztán általánosságban nézve beszélünk valamilyen fajta egészről, akik iránt bizalmat tanúsítunk. A partikuláris bizalom fogalma alatt pedig személyes ismeretségekre kell gondolni, mint például, hogy mennyire bízunk a családjában, a hozzátartozóiban, a közeli barátaiban (tehát az erős kötésekben). Így ezt a két bizalomformát érdemes együtt is vizsgálni. Magyarországon a két bizalomfajta közötti különbség mértékének oka feltételezhetően a magyar társadalomra jellemző familizmussal (mint társadalmi állapotfogalommal) magyarázható, melyet a mi adataink is alátámasztanak. Ez az összekötő társadalmi tőke egyfajta hiányként is értelmezhető, azaz egy nagyon erős családi köteléket, tehát magas partikuláris bizalmat és egy alacsony általánosított interperszonális bizalmat magában foglaló bizalmi szintet jelent (Füzér 2015).

Végül a bizalom kategóriáin belül legutoljára hagytuk a különböző intézményekbe vetett bizalom elemzését, melynél rákérdeztünk, hogy mennyire bíznak meg az egyházban, sajtóban, TV-ben, szakszervezetekben, rendőrségben, bíróságban, kormányban, politikai pártokban, országgyűlésben és az EU-ban. Itt azonban már nem a 0-10-es skálát használtuk, hanem 4 válaszlehetőség közül kellett dönteniük: nagymértékben, meglehetősen, nem nagyon, egyáltalán nem. Azt az eredményt kaptuk (2. Ábra), hogy a lakosság leginkább a rendőrségben (36,3% nagymértékben és 31,4% meglehetősen) és az egyházban bízik meg (35,7% nagymértékben és 31,6 meglehetősen), míg legkevésbé pedig a politikai pártokban (59,6% egyáltalán nem bízik meg bennük), de más politikához kapcsolható intézményekben is nagyon alacsony a bizalom: országgyűlésben 46,9% egyáltalán nem bízik meg, kormányban pedig 31,7% egyáltalán nem bízik meg. A sajtóban és a televízióban már jobban eloszlanak a vélemények, de ezekben is kevésbé bíznak, a televízióban 36,7% egyáltalán nem és csak 5,1% nagymértékben, illetve a sajtóban 36,7% egyáltalán nem és csak 7,7% nagymértékben. Az érzékletesebb ábrázolásért összevontuk a kategóriákat, a két felső kategóriánk a megbízik elnevezést kapta, míg a két alsó kategóriánk a nem bízik meg elnevezést. Az eredmények így még inkább körvonalazódtak. A magyarországi viszonyokhoz hasonlóan a drávafokei lakosok is legkevésbé a politikai

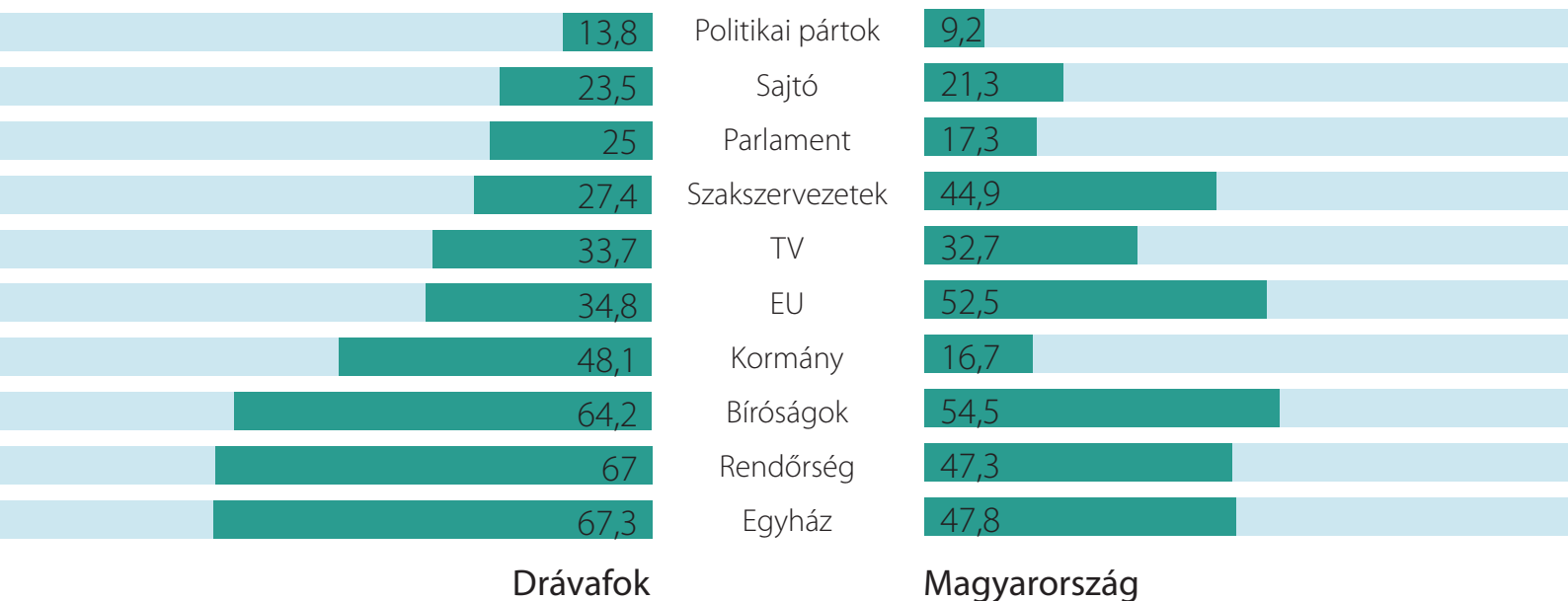
4. Drávafok lakosságának társadalmi tőkéje

BALOGH MÁRK – HEGEDŰS MÁRK

intézményekben bíznak meg, és legjobban az egyházban, bíróságokban és rendőrségben, kisebb eltérésekkel. Egyedül a kormányban való bizalom mutat jelentős eltérést az intézményi bizalmon belül, ez egy kiugróan magas bizalmat mutat a Drávafokon mért adatokban, míg az országos átlag sokkal kevésbé bízik meg benne. Illetve az EU-ban történő bizalom valamivel alacsonyabb az általunk vizsgált vidéki térségben, mint Magyarországon általában. Azonban az intézményi bizalom legtöbb eleme hasonló arányokat mutat a nemzetközi felmérés eredményeihez hasonlítva Magyarországot nézve⁵.

Nem bízó

Megbízó

Kapcsolatok

2. Ábra A kapcsolatrendszert több oldalról is megközelítve igyekeztünk felmérni, egyrészt az ESS-ben használt standardkérdésekkel, melyek a kapcsolatok szorosságára/erősségére, és a szoros kapcsolatok számára, tehát ezeknek a hálózatoknak a nagyságára irányulnak, illetve a Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban: KSH) 2016-os mikrocenzusában is használt kérdés feltevésével, mely a pozíció generátor és a foglalkozási státusz kérdésköröket vonja sajátos módon össze (Huszár 2016).

A kapcsolatokon belül mértük a kapcsolatrendszer (kapcsolatháló) nagyságát, és a kapcsolatok szorosságát, sűrűségét. A kapcsolathálózat mérés lehetőségeinek bemutatását Kmetty Zoltán és

⁵ ESS ROUND 7

2. Ábra – Intézményi bizalom (%) (forrás: PTE BTK Szociológia Tanszék Drávafok Falukatató tábor – 2017 (N=108), European Social Survey Round 7 – 2014 (N=2014))

Koltai Júlia tanulmányának (2016) segítségével ismertetjük. A kapcsolathálózat vizsgálatára ego-network⁶ mérési technika módszerét használtuk.

Az erős, stabil, támogató kapcsolathálózattal rendelkezők kedvezőbb fizikai és pszichés egészséggel bírnak: nehéz helyzetekben a körülöttük lévő támogató kapcsolatok fokozhatják megküzdési képességeiket, csökkenthetik a feszültséget (Horváth–Szabó 2011, Dávid–Lukács 2015). A kapcsolathálózat szerepe a társadalmi integrációban sokféle lehet. Segíthet a státuszélményben, a társas támogatáson keresztül megakadályozhatja az emberek társadalomból való kiilleszkedését, vagy a különféle, egymástól távol lévő csoportok összekötésével biztosíthatja a társadalom makroszintű integrációját is (Kmetty – Koltai 2016). Nem csak az integráltság szubjektív megéléséhez, és az étellel való elégedettséghez szükségesek a többdimenziós emberi kapcsolatok, de ezek a kapcsolathálózatok a szociális státuszt is meglehetősen jól kirajzolják, és erősítik is (Albert – Dávid 2015).

Az ilyen kapcsolatokat a (közeli) ismerősökkel történő kapcsolattartásra vonatkozó kérdéssel, illetve a szoros kapcsolatok számának felmérésére vonatkozó kérdéssel vizsgáltuk (4. Ábra). A legtöbb válaszadó havonta egyszerre találkozik a barátaival, ez 23.6%-uk és 7.5%-uk szinte soha se, illetve 12.3%, aki hetente többször és csak 11.3%, aki napi szinten tartja a kapcsolatot a vele szoros kapcsolatban állókkal Drávafokokon. Ez a szám még magasabb is, mint a magyarországi átlag, jól látszik, hogy a falusi térségben a kapcsolattartásnak még nagyobb hagyományai vannak, azonban összképet vizsgálva így is alacsonynak vélhetők a kapott eredmények, hiszen a drávafoki lakosság mindössze fele az csak, aki havonta több alkalommal is találkozik a közeli ismerőseivel, barátaival, akikkel szoros a kapcsolata.

Ezután megnéztük a helyiek szoros kapcsolatainak a számát (5. Ábra). A válaszadók 6.6%-nak egy ismerőse sincs és 32.1%-nak is csak maximum egy olyan ismerőse van, akivel a legbensőbb magánügyeit meg tudja beszélni, illetve mindössze 1.9%-uknak van 10 vagy annál több ilyen szoros kapcsolata bárkivel is. Ezek a számok nagyon alacsonyak, és azt mutatják, hogy a szoros kapcsolatok száma rendkívül kicsi a lakosság körében, kevés ember van, akivel olyan szoros kapcsolatot ápolnak, hogy legbensőbb magánügyeiket is meg tudják beszélni, és a szoros kapcsolataikkal is rendkívül ritkán találkoznak. Ez a magyar átlaghoz hasonló eredményeket mutatott az ESS adataival összehasonlítva (5. Ábra), még egy kicsibb kedvezőbb helyzetet is, melyet a feljebb már említett vidéki, ha-

⁶ Egy pont kapcsolatait, általánosan bevett magyar fordításban: ego háló, én háló, tehát összességében a csoportról itt az egyénre és a vele kapcsolatba kerülő egyénekre helyeződik a hangsúly.

4. Drávafok lakosságának társadalmi tőkéje

BALOGH MÁRK – HEGEDŰS MÁRK

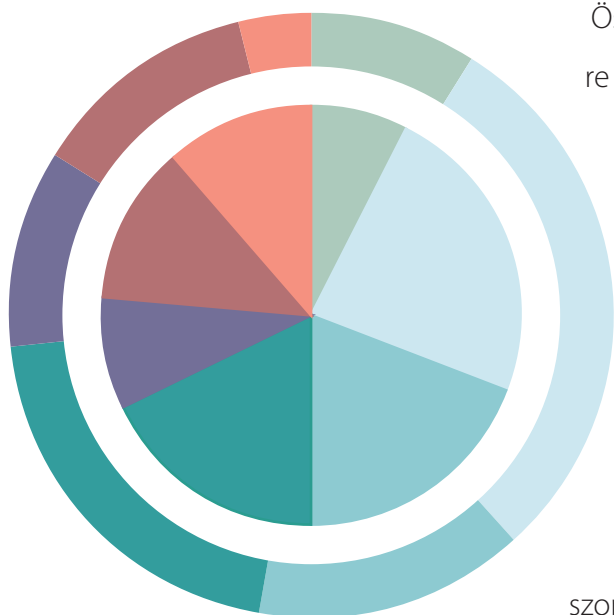
gyománys értékre tudhatunk be⁷. A nulla ilyen ismerőssel rendelkezők száma szinte teljesen azonos mértékeket mutatnak, viszont a többi kategóriát nézve itt is a magyar átlaghoz képest javulást láthatunk, hiszen a helyi lakosoknak sokkal több ilyen szoros kapcsolatuk van, mint az országos átlagnak, de a 10 vagy több ilyen ismerőssel rendelkezők száma már ismét hasonló tendenciákat mutat.

A feljebb már említett foglalkozási státusz és a pozíciógenerátor technikákat ötvöző módszerrel rákérdeztünk 19 kategóriára⁸, melyből a válaszadók kapcsolatainak milyenségére tudtunk reflektálni. A 19 kategóriát tartalmazó „Ismer-e alábbi kategóriába tartozó illetőt személyesen?” kérdésnél először megvizsgáltuk, hogy ki hány kategóriába tartozó személyes ismerőssel rendelkezik, tehát mennyire kiterjedt, mennyire diverz a kapcsolathálójuk, utána pedig megnéztük, hogy foglalkozás presztízs/ státusz alapján milyen csoportokba sorolható személyes ismerősei vannak a lakosoknak. Eredményeink azt mutatják, hogy Drávafok lakosságának mindössze csak 1,9%-a ismer személyesen minden kategóriába tartozó egyént, és 2,8% csak az, aki maximum 17 és 16 kategóriába tartozót, illetve majdnem 3% csak 2 kategóriába tartozó személyt, és átlagosan 11,07 embert ismernek a 19 foglalkozásból, 4,32-es szórás mellett, mely magas.

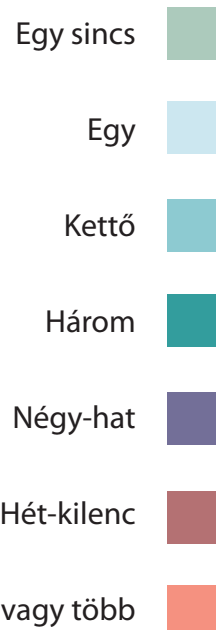
A kapcsolatok minőségét úgy vizsgáltuk, hogy az átvett 19 pozíciót tartalmazó listánkból két nagy kategóriát hoztunk létre: fehérgallérosokat (felső: tudományos kutató, ügyvéd, mérnök, vállalatvezető, sebész, színész, újságíró, középiskolai tanár, politikus, köztisztviselő/önkormányzati munkatárs, illetve alsó: titkárnő, irodai adminisztrátor), és kékgallérosokat (felső: pincér, szakmunkás, illetve alsó: őrző-védő/vagyonőr, sofőr, bolti eladó, paraszt/gazdálkodó, segédmunkás). Ehhez a csoportosításhoz felhasználtuk a már Lin – Duminál által is alkalmazott (1986) foglalkozási hozzáférés és társadalmi kötések csoportosító módszerüket, illetve a Kmetty – Koltai (2016) által is alkalmazott, foglalkozások presztízs pontszámára vonatkozó Goodman RC modellt. Eredményeink alapján egyértelműen több kékgalléros kategóriába eső foglalkozású személyt ismernek a helybéliek, mint fehérgallérost. Átlagosan 4,2 fehérgalléros és 6,9 kékgalléros személyes ismerőse van a drávafokiaknak, illetve a fehérgalléros kategóriák közül mindössze csak 1,9%-nak van az összes kategóriában személyes ismerőse, és a kékgallérosoknál ez a szám az összes kategóriánál vizsgálva 36,1%, illetve utóbbinál sokkal kevesebben vannak, akik csak 1-2 személyt ismernek mindössze. Utóbbi esetekben nem álltak rendelkezésünkre a KSH országos adatai, így összehasonlításra nem volt lehetőségünk.

⁷ ESS ROUND 7

⁸ középiskolai tanár; sofőr; mérnök; köztisztviselő; szakmunkás; ügyvéd; pincér; vállalatvezető; bolti eladó; újságíró; színész; sebész; tudományos kutató; segédmunkás; politikus; gazdálkodó, parasztgazda; vendéglős, kiskereskedő; őrző védő, vagyonőr; titkárnő, adminisztrátor

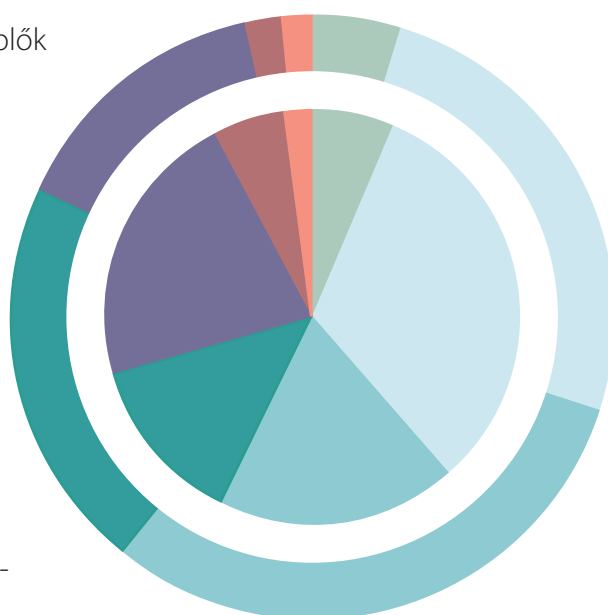
Összességében a kapcsolatokat tekintve arra a következtetésre jutottunk, hogy a válaszadók kapcsolatrendszere a magyarországi átlagtól jelentősen nem tér el, az erős kapcsolatok alacsony száma és a szoros kapcsolatokkal történő hasonló kapcsolattartási szokás jellemző Drávafokra is, mint az országos átlagra⁹. Illetve elmondható, hogy a helyi lakosok főleg alacsonyabb foglalkozási presztízsű emberekkel ápolnak személyes kapcsolatokat, és kevés a szoros kapcsolatuk, végül azokkal a szoros kapcsolatokkal is viszonylag ritkán találkoznak. Néhol még a falusi térségre jellemző javulást is láthatunk az országos átlaghoz képest a kapcsolatokat vizsgálva, mely a hagyományosabb életmódból, vidéki jellegéből fakad.

Civil aktivitás

A civil vagy nonprofit szervezetek társadalmi jelentősége, összekötő ereje az állami és a piaci szereplők között, helyi szerepvállalása, igen sokrétű és jelentőségteljes. A

társadalmi aspektusról elmondhatjuk, hogy az önmagában is sokszínű civil szféra olyan szervezetek sokaságát foglalja magában, mint például különböző ágazatok, tevékenységi csoportok, és az ezekhez tartozó szerveződések. (Bucher 2010) Csepeli György gondolatai alapján a szervezetek meghatározásához a köv-

9 ESS ROUND 7

4. Drávafok lakosságának társadalmi tőkéje

BALOGH MÁRK – HEGEDŰS MÁRK

etkező fogalmat használjuk: „a szervezetek célracionális, konkrét érdekek által vezértelt, meghatározott tevékenységet és funkciót ellátó, társadalmi cselekvésnek lehetőséget biztosító színterek”. Fontosságuk és központi szerepkört betöltő mivoltuk azáltal jön létre, hogy társadalmi cselekvéseknek biztosítanak helyet (Juhász 2006).

Putnam következtetései szerint a jó civil társadalom meghatározója a népesség általi társulások mértéke és a nem kormányzati szervezetekben való tagság. Emellett a kettő között valamiféle oksági kapcsolat áll fenn, és ennek a társadalmi tőkének a hiánya csökkenti a kormány teljesítményét. Kutatásaival alátámasztja azt a feltevést, hogy a civil társadalomnak természetes módon kell fejlődnie, és nem lehet mesterségesen beültetni egy társadalomba. Tanulmánya szerint a civil társadalomnak olyan politikai környezetre van szüksége, ahol az egyének mindenekelőtt szabadon vitatkozhatnak és társulhatnak (Putnam 1993).

Már Tocqueville, az amerikai társulások kapcsán megfogalmazott gondolata is hasznos lehet a civil szervezetek fontosságának megértésével kapcsolatban: „... alig van olyan kis vállalkozás, amely érdekében az amerikaiak ne egyesülnének. Nyilvánvaló, hogy (...) benne látják a cselekvés egyetlen eszközét. Eszerint manapság az emberek a föld legdemokratikusabb országában fejlesztették a legnagyobb tökélyre azt a művészetet, hogy közös vágyaik célját közösen ériék el, és itt alkalmazták a legszélesebb körben ezt az új tudományt. Vajon a véletlen műve-e ez, vagy valóban létezik szükségszerű összefüggés a társulások és az egyenlőség között?” (Tocqueville 1983:403).

Fukuyama megjegyzése jól összegezi még a társadalmi tőke és a civil szervezetek kapcsolatát, miszerint társadalmi tőke nélkül nem létezhet civil társadalom, civil társadalom nélkül pedig nincs sikeres demokrácia (Fukuyama 2000:7).

Hankiss Elemér (1983) a közösségi életet, civil aktivitás egy jelentős mozzanatának tartja a társadalomnak, mely nélkül széthullik az egész, mely egyaránt pluszt ad az egyének és az őt körülvevő világnak is. Szerinte az 1945 utáni Magyarországon ennek a helyzete jelentősen leromlott, és változásnak jeleit nem vélte felfedezni.

Mi lehet a különbség az egyének, és az egyének által létrehozott csoportok között? Az, hogy a csoportok hatékonyabbak céljaik elérésében, az érdekek, tevékenységek, feladatok ellátásában, mivel a szervezetben lévő tagok összehangolt munkájuk révén többletet termelnek, profitálnak együttműködéseikből, és ez tovább ösztönzi a cselekvők együttműködését. Elmondhatjuk tehát, hogy a szervezetek hatékony és intézményesített keretet biztosítanak olyan különböző

célok, érdekek, szándékok, cselekvések és ezek képviselésének, amelyek csoportok vagy közösségek. Továbbá jellemző még a szervezetekre, hogy a társadalmi lét egyensúlyára is pozitív hatással vannak. Összességében elmondhatjuk, hogy a civil aktivitás jelentősége abban rejlik, hogy a társadalmi önszerveződés gyakorlatára építve, képesek hatékonyan hozzájárulni az egyének és a csoportok érdekegyesítő képességéhez (Juhász 2006).

Az általunk használt társadalmi tőke megközelítés harmadik nagy összetevőjét, tehát a civil aktivitást, részvételt végül két módon mértük: hogy mekkora az ismeretük, tehát hány helyi civil megmozdulást ismernek, és hogy részt vesznek-e ilyenben. Ezek alapján, Drávafokon a civil aktivitás mértéke nem nevezhető kiemelkedően magasnak, de mind az aktivitás, mind az ismeretek terén látható egyfajta pozitív előre mozdulás. Vizsgálatához rákérdeztünk a közösségi feladtvállalásra és szerep betöltésére, az ezekre adott pozitív és negatív válaszok esetében is egy rövid szöveges indoklásra volt lehetőségük. Illetve mértük a civil ismereteiket is, kértük sorolják fel a településen működőket.

A 30,8%-uk ismer a településen működő civil szervezetet és 69,2% egyáltalán nem ismer ilyet. Akik ismernek, ők főleg a cigány/roma és horvát kisebbségi önkormányzatot jelölték meg, előbbit a legtöbben. Azonban a klasszikus civil szervezetek közül a leggyakrabban megemlítették: Drávazug Társulás Egyesület, Ormánság Alapítvány, Gyermekmosoly Alapítvány a Gyermekekért, Fekete Gyöngy Kulturális Egyesület, Drávafokért Alapítványt, de előkerült még a Vöröskereszt helyi szervezete, a Kispad Alapítvány és az Aranyág Alapítvány neve is, illetve említették többen az idős/nyugdíjasklubot, az egyházat, a sportkört, és német kapcsolatokat ápoló szervezet is.

Végül rákérdeztünk a civil aktivitásra (2. Táblázat). A válaszadók 22,4%-a vállal valamilyen közösségi, közéleti szerepet/feladatot a településen, a településért és 77,6% semmi ilyesmit nem tesz. Akik nem vállalnak, azok közül a legtöbben idő és/vagy energia hiányában nem teszik; idősek; távol dolgoznak a településtől stb. és van egy még egy kör, akik egyfajta sértődésből nem tevékenykednek civil megmozdulásokban, vagy közösségért irányuló lépésekben, nem élnek közösségi életet, nem tartják a kapcsolatot a helyiekkel, nem akarnak részt venni az életükben. A közösségi élet, civil aktivitás nagy mértékben e miatt nem működik a településen a nyitott kérdésekre adott válaszok alapján. Ennek magyarázata lehet az általános bizalom alacsony szintje, és a szomszédokba és egyéb ismerősökbe vetett bizalom aránylag alacsonyabb szintje a család vagy barát kategóriákhoz viszonyítva. Illetve a kapcsolattartás ritkasága és az erős kapcsolatok relatív alacsony száma is a civil aktivitás hátrányait magyarázza. Azonban, akik vállalnak ilyen fajta plusz tevékenységeket,

4. Drávafok lakosságának társadalmi tőkéje

BALOGH MÁRK – HEGEDŰS MÁRK

ők általában több tevékenységet is megjelöltek, az egyháznaknál, kisebbségi önkormányzatoknál és polgármesteri hivatalnál/önkormányzatnál egyaránt vállalnak általában segítő szerepet, de vannak, akik csak bizonyos rendezvények alkalmából (ezek közül sokan jelölték meg a főzést). Vannak, akik az időseket segítik, és vannak önkéntesek az óvodában, iskolában, illetve a különböző gyermekeknek rendezett programok alkalmával, de akadnak olyanok is, akik a gyermekek tanulásában segítenek szabadidőjükben.

2. Táblázat – Vállal-e valamilyen közösségi feladatot, közéleti szerepet?

	Drávafok (%)	Magyarország (%)
Igen	22.4	25.0
Nem	77.6	75.0
Összesen	100.0	100.0

A civil aktivitást vizsgálva szinte teljesen azonos eredményeket kapunk, mint a magyar átlag, a WVS-ben rákérdeznek a különböző civil aktivitás kategóriákra (tehát szétbontva kezelték, azt, amit mi egy kérdésben), mi ezeket vontuk össze egygé, mivel nálunk is csak egy általános kérdés lett feltéve. A WVS országos adatai alapján Magyarországon a lakosság 75%-a nem vállal semmilyen civil tevékenységet, mely a nálunk kapott 77,6%-al szinte teljesen megegyezik¹⁰. Így itt nem kapunk nagy eltérést az eredmények elemzésekor, az országos átlagokhoz viszonyítva, a helyiek civil aktivitása is csekély, akár mint a magyar átlag.

Összegzés

A társadalmi tőke mérése azért fontos terület a szociológia számára, mert olyan közösségekben, ahol ennek szintje magas, az emberek étellel való elégedettsége általában magas, jól működő kapcsolatok, és könnyedén érvényesülni tudó emberek léte és demokrácia a jellemző.

¹⁰ WVS WAVE 5

A bizalom alkalmas közös célok elérésére, valamint közös problémák megoldására egyaránt. A bizalmon alapszik a társadalom problémamegoldó potenciálja, mely feltételezi a kölcsönösséget, kötelezettséget és szabályokat. Külön foglalkoztunk az általános (személyesen nem ismert egyének) és partikuláris (személyesen ismert egyének) bizalommal, amelyek további bontását a Drávafokkal kapcsolatos elemzések során prezentáltuk. Kapcsolathálózat szempontjából elmondhatjuk, hogy az étellel való elégedettséghez szükségesek a többdimenziós emberi kapcsolatok, valamint meghatározói a szociális életnek, az étellel való elégedettségnek, és a szociális státusznak is. A civil aktivitás lényege, hogy a társadalmi önszerveződés gyakorlatára építve, képesek hatékonyan hozzájárulni az egyének és a csoportok érdekegyesítő képességéhez. Magyarország sajátos társadalomtörténeti múltja meghatározó az előző dimenziók alakulásának tekintetében is.

A 90-es évek óta csökken az általánosított bizalom és ezzel párhuzamosan nő a családok szolidaritásban betöltött szerepe. A 80-as évek óta a kapcsolathálózat annyiban változott napjainkig, hogy bizonyos kapcsolati határvonalak elmosódásával átalakul és más értelemmel töltődik fel például a családi, valamint a baráti kapcsolatok interpretációja. A vidék-város összehasonlítás során a társadalmi tőke vizsgálatának mérése érdekes lehet, mert betekintést biztosít a területi és társadalmi különbségek okán kialakuló eltérő folyamatokról.

A Drávafokon tapasztaltak és az általunk mért mutatók alapján a következőkben leírt megállapításokra jutottunk. Bizalom tekintetében magas partikuláris és alacsony általánosított értékekről beszélhetünk. Intézményi bizalmat tekintve a drávafoki lakosság legnagyobb mértékben a rendőrségben és az egyházban bízik, legkevésbé pedig a politikai pártokban és az országgyűlésben. Megosztottságot főként a kormány és az Európai Unió iránt tanúsított bizalom, illetve bizalmatlanság tekintetében tapasztalhatunk, de a válaszok itt is – akár a politikai pártokba vetett bizalom esetében – az „egyáltalán nem” válasz felé húznak el. A kapcsolatokról elmondható, hogy a lakosság nagy része a havi gyakoriságnál is ritkábban találkozik ismerőseivel, és elszomorítóan nagy részük soha. Erős kötések tekintetében a magyar helyzethez illeszkedve a magkapcsolatok hangsúlyja látszik kirajzolódni, tehát kevés emberrel tudják megbeszélni legbensőbb magánügyeiket. Civil aktivitás tekintetében annak fényében beszélhetünk meglehetősen magas közösségi feladatokban való részvételről, hogy a lakosság pusztán 1/4-e ismer helyi civil szervezetet, de az átlagok nem térnek el az országostól. Elemzések folytatására természetesen adott a lehetőség, és véleményünk szerint érdemes is tovább foglalkozni a meglévő adatbázissal, mivel még rengeteg kinyerhető adat van ben-

ne, ám jelen dolgozat és kapacitás mértékét tekintve az előbbieken kifejtetteknek tudunk helyet biztosítani. Véleményünk szerint akár több lehetséges iránya lehet további kutatásoknak, például a területi összehasonlítás mélyebb bontása, vagy demográfiai változók bevonása, de a célunk, egy általános helyzetleírás megtörtént.

Felhasznált irodalom

Albert Fruzsina – Dávid Beáta (2016): A magyarországi kapcsolathálózati struktúrák jellemzői 2015-ben.

Bourdieu, P. (1999): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.) A társadalmi rétegződés komponensei. Új Mandátum kiadó, Budapest

Bucher, Eszter (2010): Civil szervezetek a területfejlesztésben. ACTA SOCIOLOGICA: PÉCSI SZOCIOLÓGIAI SZEMLE 1 : 1 pp. 151-164. , 14 p.

Dávid – Lukács (2015): Kapcsolatok és bizalom az iskolai és családi közösségekben. In: Falus A. (szerk.) Sokszínű egészségtudatosság: Értsd, csináld, szeresd! Budapest: SpringMed Kiadó, 131–140

Fukuyama, F. (1995): Trust. The Social Capital and the Creation of Prosperity

Fukuyama, F. (2000): Social Capital and Civil Society.

Füzér Katalin (2015): A bizalom társadalomelmélete és a társadalmi tőke szociológiaelmélete. Századvég: Új folyam 78. szám 2015/4: Társadalmi tőke

Hankiss Elemér (1983): Társadalmi csapdák. Diagnózisok. Magvető Kiadós, Budapest

Horváth-Szabó K. (2011): Kapcsolatok kapcsolati hálóban. Embertárs, 9(1): 4–20.

Huszár Ákos (2016): Társadalmi rétegződésről szóló kiegészítő felvétel. In: A 2016. évi mikrocenzus témakörei – Háttér tanulmányok a mikrocenzus programjáról és témaköeiről. Budapest, KSH

Juhász Gábor (2006): Társadalmi és munkaerőpiaci érdekek- civil szerepek. Kaposvár: Human Exchange Emberi Erőforrás Fejlesztő és Tanácsadó Alapítvány. Szakkönyv.

Klapper, Joseph T. (1955): American Attitudes on Civil Liberties. Public Opinion Quarterly 19(4): 435-438.

Kmetty Zoltán – Koltai Júlia (2016): Státuszjelzés, társas támogatás, társadalmi törésvonalak - A kapcsolathálózati integráció aspektusai. socio.hu 2016/3

Lewis A. Coser - Bernard Rosenberg (1957): Sociological Theory: A Book of Readings

Lin, Nan – Dumin, Mary (1986): Access to occupations through social ties

Luhmann, N. (1995): Social Systems, Stanford University Press

Luhmann, N. (2000 [1988]): Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives In: Gambetta, Diego (ed.) Trust: Making and Breaking Cooperative Relations. Oxford: Department of Sociology 94-107.

Medve-Bálint Gergő – Boda Zsolt (2016): A bizalom politikai meghatározottsága.

Molnár Aranka (2017): Molnár Aranka (2017): Közösségfejlesztési folyamatok mérése-értékelése. módszertani útmutató.

Orbán Annamária (2015): Társadalmi tőke, társadalmi innováció, szociális gazdaság. Századvég: Új folyam 78. szám 2015/4: Társadalmi tőke

Putnam, Robert D. 1993: Making Democracy Work. Civic Tradition in Modern Italy. Princeton: Princeton University Press (Putnam 1993: 167)

Sztompka, P. (1999): Trus: A Sociological Theory.

Tocqueville, Alexis de (1983): A demokrácia Amerikában. Budapest: Gondolat Kiadó

Tóth István György (2009): Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékszerkezetében. A gazdasági felemelkedés társadalmi-kulturális feltételei című kutatás zárójelentése

Utasi Ágnes (2002): A bizalom hálója. Budapest: Új Mandátum

Woodlock, Michael – Narayan, Deepa (2000): Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy.

5.

Helyi társadalom, közösségi aktivitás az ormánsági mikro-központokban

SZABÓ LILLA - RAGADICS TAMÁS

A hátrányos helyzetű magyarországi vidék helyzetével és lehetőségeivel kapcsolatos vizsgálatok jelentősége megnőtt a rendszerváltozást követő időszakban, mivel felerősödtek és kiszélesedtek a területi-társadalmi egyenlőtlenségek. A peremtérsegekre jellemző negatív migrációs trendek következtében fokozódott a hátrányos helyzetű népesség koncentrációja a gazdasági központoktól távol fekvő rurális térségekben. A vidéki települések hatékony fejlesztésének egyik legfontosabb akadályát a falvak erodált társadalomszerkezetével, illetve az itt élő emberek öngondoskodási képességének leépülésével és közösségi passzivitásával kapcsolatos nehézségek jelentik: alacsony az aktív helyi kulcsszereplők aránya, a leszakadó csoportok pedig nehezen lépnek túl a mindennapi szükségletkielégítés problémáin.

Jelen tanulmány a klasszikus válságtérségnek tekinthető dél-baranyai Ormánság kisközpontjaira fókuszál. Azokat a településeket állítja a középpontba, ahol a meglévő intézményeknek és munkahelyeknek köszönhetően nincs jelentős népességcsökkenés, illetve körvonalazódik egy – a lokális pozíciókhoz és feladatokhoz kapcsolódó – helyi elit. A tekintélyszemélyekkel készült interjúk és két kisebb kérdőíves vizsgálat eredményeinek felhasználásával arra kérdésre keressük a választ, hogy mely társadalmi tényezők befolyásolják a falvak fejlődését: Mi jellemzi a helyiek problémaérzékelését, közösségi aktivitását? Kik a lokális társadalom kulcsszereplői? Milyen helyi megküzdési stratégiák körvonalazódnak a kihívásokra adott válaszok, adaptációs módok formájában?

Bevezetés

Az elmúlt évtizedekben a központi területektől távoli, periférián található falvakban lezajlott előnytelen gazdasági és társadalmi folyamatok hátrányos hatást gyakoroltak a vidéken élő népesség életfeltételeire: a helyben elérhető munkalehetőségek száma drasztikusan visszaesett, az alapvető fontossággal bíró helyi intézmények és szolgáltatások pedig fokozatosan leépültek, vagy ki sem épültek. A fentebb említettek visszafordíthatatlan következményeket idéztek elő: az egyik legfontosabb, hogy a képzettebb lakosság elhagyta a falvakat, amely többek között azzal járt, hogy a falvak stabilitásának alappilléret képező helyi közösségek meggyengültek. Ehhez kapcsolódóan a lokális problémák helyi erőforrások felhasználásával történő megoldásának lehetőségei nagymértékben visszaszorultak.

Jelen tanulmány három dél-baranyai, a történeti Ormánsághoz¹ kapcsolódó kistelepülés (Bogádmindszent, Drávafok, Kémes) helyi társadalmát mutatja be a lokális közösségek állapotára és aktivitására fókuszálva. A három falu térségi mikro-központ pozíciót tölt be az elaprózott településszerkezetű dél-baranyai térségben: kedvezőtlen gazdasági helyzetük és környezeti adottságaik ellenére is képesek voltak megőrizni intézményeiket, biztosítani helyben elérhető alapvető szolgáltatásokat, amely szűkebb környezetükben centrális szerepkörhöz juttatja őket. Ezt a - viszonylagos értelemben vett - kedvező helyzetet azonban nagyban befolyásolja a lokális társadalom állapota. A településeken jellemzően alacsony szintű közösségi részvétel jellemző, illetve a külső segítségre alapozó egyéni attitűdök tapasztalhatók. Ez egyértelműen az öngondoskodási képesség hiányát, csorbulását jelenti. Kiinduló hipotéziseink a következők:

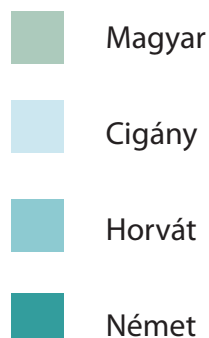
1. A létfenntartással, mindennapi megélhetéssel kapcsolatos problémák jelenléte együtt jár a töredezett, alacsony érdekérvényesítési képességgel rendelkező helyi társadalmak kialakulásával, még a központi szerepkörű települések esetében is.

2. A helyi közösségfejlesztés, a társadalmi aktivitás a helyi kulcsszereplők aktív együttműködésével, illetve külső erőforrások bevonásával fokozható.

¹ Az Ormánsághoz tartozó térség Baranya megyében húzódik, a Kiss Géza (1937) által jegyzett drávamenti falvak alkotják az elsősorban néprajzi behatárolású területet. Az összesen 45 település meghatározó része az aprófalvak közé sorolható. A főként a Sellyei és Siklósi járás közigazgatási területéhez tartozó, hátrányos helyzetű kistelepülések napjainkban jelentős társadalmi és gazdasági problémákkal küzdenek.

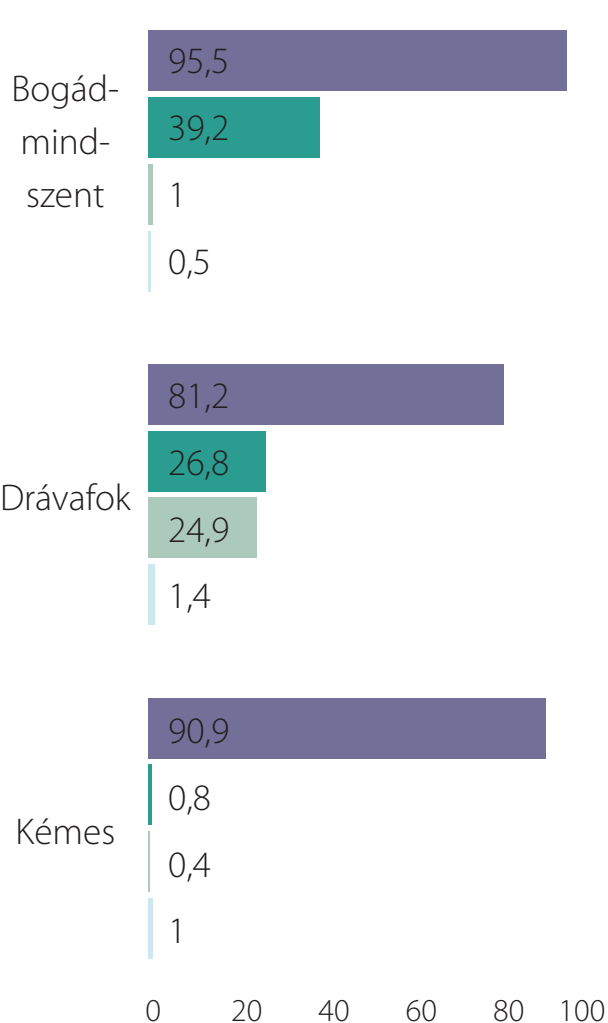
Falukutatás az Ormánságban

Drávafok a PTE BTK Szociológia Tanszék vizsgálatainak tükrében

Munkánkat a három településen félig strukturált interjúk (polgármesterek, önkormányzati képviselők, kisebbségi és civil vezetők, pedagógusok, vállalkozók, egyházi munkatársak), valamint két falu esetében (Drávafok, Kémes) lakossági kérdőívek segítették².

A települések demográfiai szempontú bemutatása

Valamennyi vizsgált kistelepülés az aprófalvak közé sorolható, egyaránt 500 fő alatti lakosságot számlálnak 2018.01.01.-i adatok szerint. Bogádmindszent esetén 400, Drávafokon 493, valamint Kémesen 429 fő él a KSH adatai szerint az említett időpontban.

A 2011. évi Népszámlálás adatai alapján mindhárom település esetén magyar többségű a lakosság. Bogádmindszenten és Drávafokon a roma nemzetiségek aránya jelentős (39,20%, 26,80%). Utóbbi település esetén a horvát nemzeti kisebbség (24,90%) is jelentős arányban képviselteti magát. Kémes községben a lakosság döntő többsége magyar nemzetiségű, a romák aránya nem éri el az 1%-ot.

A 2. ábra a 2005-2015 közötti időszakban az elveszületések és a halálozások számának összevont adatait mutatja települések szerinti bontásban. Bogádmindszent esetén a vizsgált 10 éves időszakban szinte kiegyenlített az születések és

halálozások száma, míg a másik két település esetén az összes halálozás száma rendre meghaladja az összes elveszületés számát. Bogádmindszent esetén a népességszám egyelőre

² Az adatfelvételre Bogádmindszenten 2016 őszén, Drávafokon 2017 tavaszán, Kémesen pedig 2012 nyarán került sor. Munkánkat a Pécsi Tudományegyetem szociológia és társadalmi tanulmányok szakos hallgatói segítették.

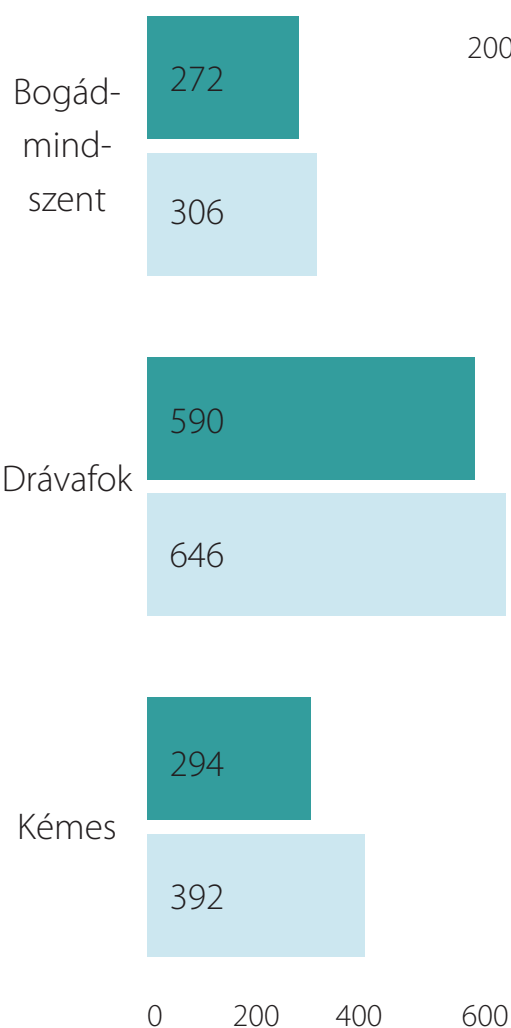
1. Ábra – Bogádmindszent, Drávafok és Kémes községek lakosságának nemzetiségi eloszlása (2011, forrás: KSH – Magyarország Helységnévtára alapján saját szerkesztés)

5. Községi aktivitás az ormánsági mikro-központokban

SZABÓ LILLA – RAGADICS TAMÁS

stagnál, azonban Drávafok és Kémes esetén egyértelműen látható a népességfogyás tendenciája a vizsgált 10 éves időintervallumban. Megjegyzendő, hogy évek szerinti bontásban vizsgálva az adatokat, előfordulnak olyan értékek, amelyek esetén az élveszületések száma meghaladja a halálozások számát.

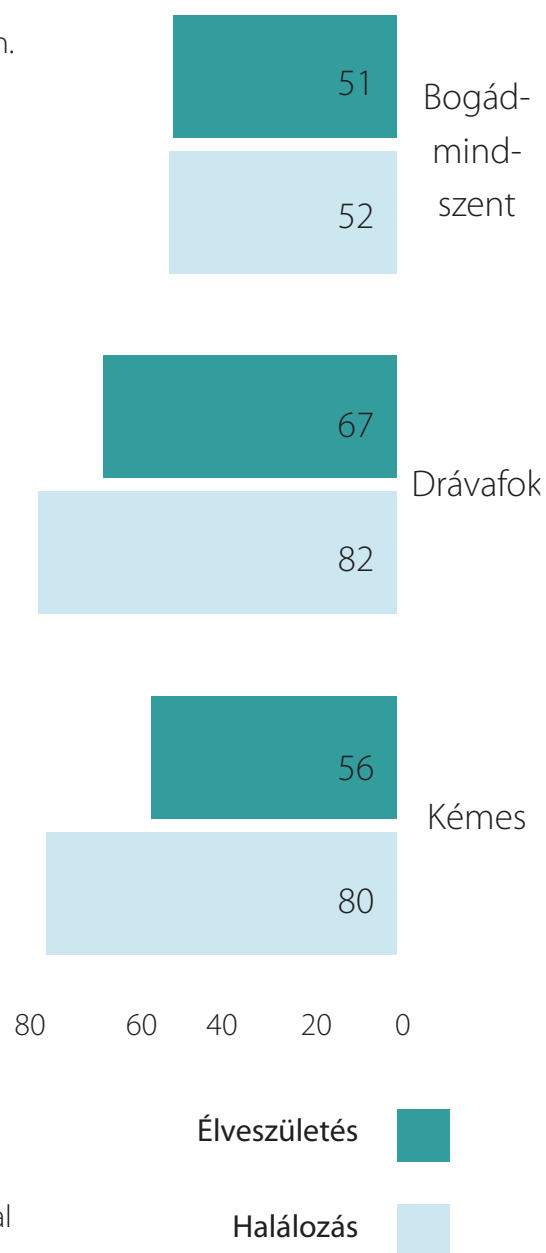
Elvándorlás
Bevándorlás

3. Ábra

A településekről elvándorlók és betelepülők számát (3. ábra) szintén a 2005-2015 közötti időszak adatainak összegzésével vizsgáljuk. Jól látható, hogy mind három esetben az elvándorlók száma kisebb-nagyobb mértékben meghaladja az odaköltözők számát, vagyis a népességfogyás tendenciája egyformán jellemzi Bogádmindszent, Drávafok és Kémes községeket.

Megjegyzendő, hogy ezek nem szignifikánsan eltérő különbségek, illetve az egyes évekre lebontott adatok esetén több alkalommal növekedés is látható az odavándorlók számát vizsgálva. Kémes esetén tapasztalható a legnagyobb mértékű különbség, közel 100 fővel magasabb az elköltözők száma a településen letelepedők számához viszonyítva.

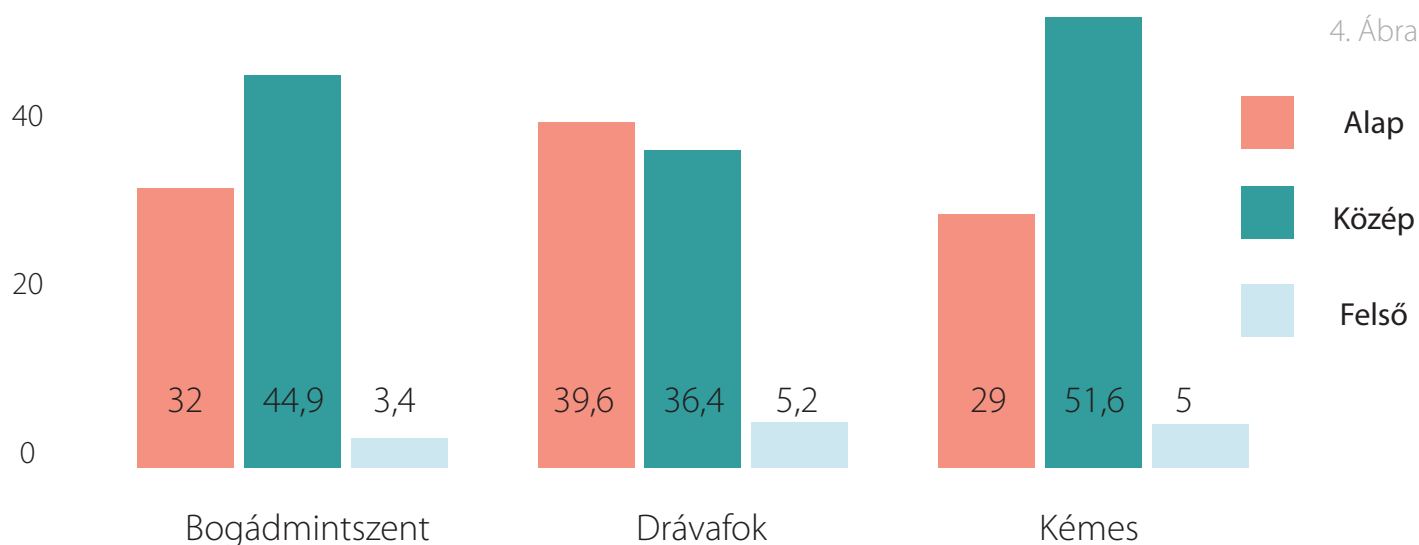
2. Ábra

2. Ábra – Élveszületések és halálozások száma a térségben 2005-2015 közötti időszakban (Forrás: TEIR Helyzet-Tér-Kép adatai alapján saját szerkesztés)

3. Ábra – Odavándorlások és elvándorlások száma a térségben 2005-2015 közötti időszakban (Forrás: TEIR Helyzet-Tér-Kép adatai alapján saját szerkesztés)

Falukutatás az Ormánságban

Drávafok a PTE BTK Szociológia Tanszék vizsgálatainak tükrében

Az iskolai végzettséggel kapcsolatos adatokat három fő kategóriába csoportosítottuk a könnyebb átláthatóság érdekében. Az alapfokú végzettség kategóriája esetén azokat vettük figyelembe, akik elvégezték a 8. évfolyamot, a középfokú végzettség esetén az érettségi nélküli szakmai oklevelet

5. Ábra

és az érettségi vizsgát szerettek tartoznak. A felsőfokú végzettséggel bírók csoportjába az egyetemi, főiskolai oklevéllel rendelkezőket soroltuk. 2011-ben alapfokú képzésben minden község esetén a lakosság több mint negyede részesült, a középfokú végzettséget pedig – Drávafok kivételével (36,36%) – a helyiek megközelítőleg fele szerzett. A legkedvezőtlenebb adatok a felsőfokú képesítés esetén láthatók, a lakosság elenyésző aránya rendelkezik felsőoktatásban szerzett oklevéllel.

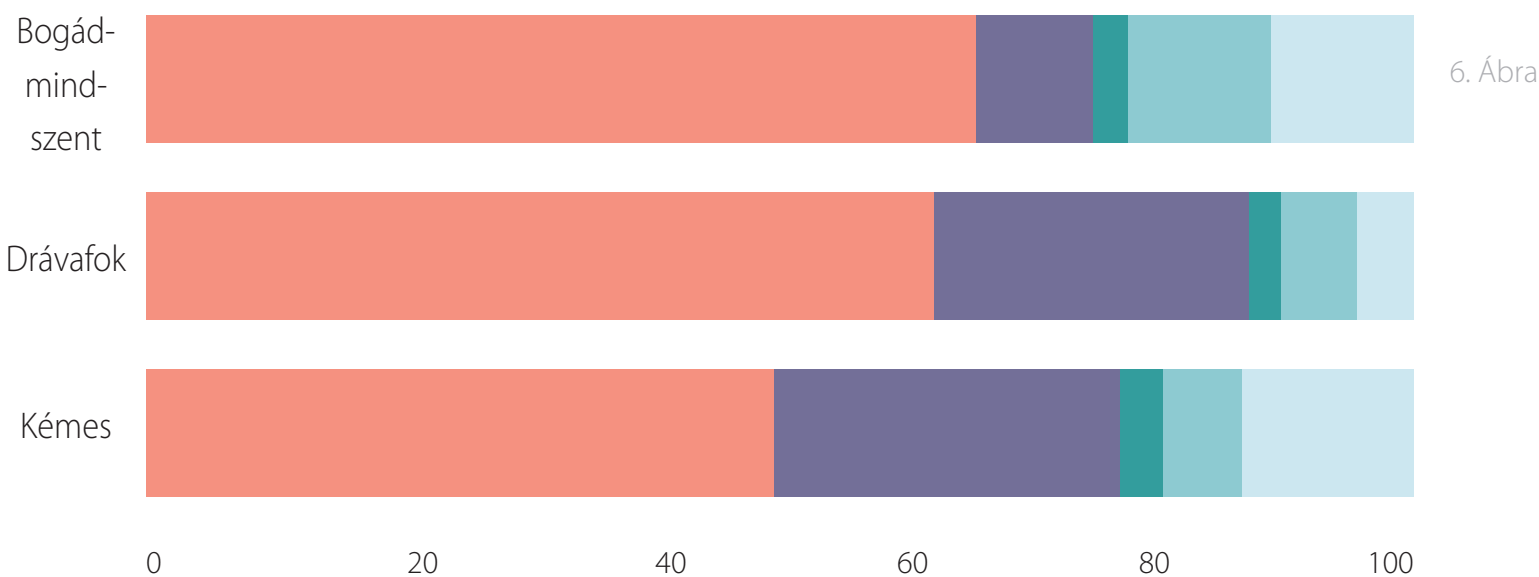
A munkanélküliek számának alakulásánál a 2018. év november havi adatokat vesszük alapul. A vizsgált településeken rendre hasonló mértékű munkanélküliségi arány jellemző. A legalacsonyabb érték Kémesen (4,66%) látható, amely nem éri el az 5%-os arányt, míg Bogádmindszent (5,50%) és Drávafok (5,88%) esetén minimálisan, de túllépik ezt a határt az adatok.

4. Ábra – Iskolai végzettség szintje a vizsgált települések (Forrás: KSH 2011 évi népszámlálás adatai alapján saját szerkesztés)

5. Ábra – A vizsgált községekre vonatkozó munkanélküliségi létszám 2018.11.20-i állapot szerint (Forrás: Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adatai alapján saját szerkesztés)

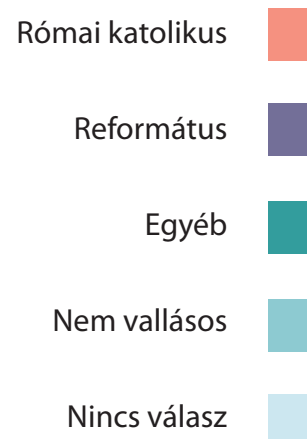
5. Községi aktivitás az ormánsági mikro-központokban

SZABÓ LILLA – RAGADICS TAMÁS

6. Ábra

Végül, a vallási elköteleződést tekintve, valamennyi vizsgált település esetén a római katolikus felekezethez tartozók meghatározó többsége látható. A másik nagy vallási csoportot a református hitűek alkotják. Kémes esetén látható a legnagyobb arány (27,20%), Drávafokon szintén a település negyede (24,90%) református hitvallású. Jelentős számarányok láthatók a vallási felekezethez nem tartozók, és a nem válaszolt kategóriák esetén, szinte valamennyi településen 10% körüli, vagy magasabb ezen válaszadók aránya.

Az ormánsági mikroközpontok megítélése

Kutatásunk alatt sor került a helyiek településsel kapcsolatos megítéléseinek, problémaérzékeléseinek vizsgálatára is. Ez esetben a Kémes és Drávafok községekben végzett kérdőíves felmérés során a kérdezetteket a településekre vonatkozó három pozitív, valamint három negatív dolog felsorolására kértük.

Elsőként fontos kiemelni, hogy mindkét település esetén elenyésző volt azon válaszadók aránya, akik fel tudtak sorolni legalább három előnyös dolgot a településsel kapcsolatban. Drávafokon a válaszolók 33,33%-a, Kémesen pedig mindössze a kitöltők 14,28%-a említett meg legalább három

6. Ábra – A vizsgált községek lakosságának vallási, felekezeti hovatartozása alapján (Forrás: KSH – Magyarország Helynévtára alapján saját szerkesztés)

Falukutatás az Ormánságban

Drávafok a PTE BTK Szociológia Tanszék vizsgálatának tükrében

pozitív dolgot a településsel kapcsolatban. Ezzel szemben egyértelmű eltérés mutatkozik a két falu hátrányainak megítélését tekintve: míg Drávafokon a válaszadók összességében jóval nagyobb arányban soroltak fel negatív dolgokat (67,46%), addig Kémes esetén a helyiek inkább a település előnyeit említették több alkalommal (52,74%).

Mindkét esetben a falvak kisközponti jellegét tartják a legnagyobb pozitívumnak a helyiek, vagyis a helyben elérhető iskola, óvoda, orvosi ellátás, gyógyszertár, valamint a bolt kerültek a leggyakrabban említett jó dolgok közé. A válaszadók jelentős része összetartó, zárt csoportnak ítéli meg a helyiközösséget. Főként az emberek közötti jó viszonyt, a segítőkész baráti kapcsolatokat és támogatást tartják értéknek. Emellett központi szerepet tölt be a helyiek megítélésében a nyugodt környezet, a természet közelsége, érintetlensége és a várostól való távolság, valamint a falvak szépségének, rendezettségének, tisztaságának kiemelése. Kevésbé hangsúlyos ugyan, de különbségként mutatkozik a két település között, hogy Drávafokon a helyben elérhető Kultúrház működését, illetve a horvát kultúra ápolását, és ezzel összefüggésben a nemzeti kisebbség által szervezett rendezvényeket ítélik fontosnak a lakosok. Kémes községben a programok és rendezvények mellett a helyi szociális ellátással való elégedettség is megemlítésre kerül.

Az adott válaszokat tekintve élesen kirajzolódó problémaként jelenik meg a munkanélküliség, valamint a munkalehetőségek hiánya. Drávafokon a munkaerő-piaci hiányosságok mellett figyelemreméltó a közfoglalkoztatás nagyarányú negatív megítélése is. Ezt követően a két településen hasonlóan a tömegközlekedés hiányát, a rossz közlekedési lehetőségeket a helyiek meghatározó aránya vetette fel hátrányként, amely Kémesen kiegészült a központtól való távolság gyakori említésével – amely egyébként a drávafokiak szemében éppen pozitívumot jelent. Drávafokon sokan elégedetlenek a meglévő intézményekkel, s azok működésével, valamint súlyos problémának érzik a szolgáltatások fokozatos leépülését, megszűnését. Ez esetben a legtöbben a posta bezárását, a takarékszövetkezet hiányát, a vasút megszűnését, valamint az egyetlen működő boltot, s annak rossz nyitvatartási idejét tartják negatívumnak.

A településeken egyformán megjelenik az a csoport – amely ellentétben állva az „elégedettek” táborával – rendkívül elégedetlen a helyi közösséggel. A közösségi kohézió hiányát, a széthúzást, az irigységet, valamint az elidegenedést és lopásokat, betöréseket sorakoztatják fel, mint negatívumok. A helyiek mind két településen hátrányként értelmezik a fiatalok nagyarányú elvándorlását, a szórakozási lehetőségek hiányát, illetve a korlátozott tovább lépési lehetőségeket.

5. Közösségi aktivitás az ormánsági mikro-központokban

SZABÓ LILLA – RAGADICS TAMÁS

Összegezve, a helyiek saját falujukról alkotott véleménye egyik településen sem osztatlan. Drávafok esetében jól elkülöníthető két egymással szemben álló csoport, ahol az elégedettek csoportja éppen azt tartja pozitívumnak, amelyet az elégedetlenek rossz körülményeknek ítélnék meg. Kémesen – Drávafokkal ellentétben – a helyben működő intézmények és szociális szolgáltatások nem kerülnek említésre a negatívumok között, illetve a községben az emberek alapvetően elégedettebbek, mint a drávafokiak, ugyanis inkább a település pozitívumai kerültek kiemelésre. Azonos problémaként van jelen a munkanélküliség magas aránya és a helyben, illetve környező településeken elérhető munkalehetőségek szinte teljes hiánya. A települések térbeli elhelyezkedésükből adódóan hasonló hiányosságokkal küzdenek, amely legerőteljesebben az elégtelen közlekedési- és tömegközlekedési lehetőségekben nyilvánul meg. Mind két településen élesen körvonalazódik a helyi közösséggel való elégedetlenség, a lokális kapcsolatok fokozatos leépülése, valamint a kulturált szabadidőeltöltési és szórakozási lehetőségek hiánya.

Bogádmindszenten interjúk kutatások jelentik a vizsgálódásunk alapját. Ez esetben a helyi kulcsszereplőkkel készült interjúk felhasználásával adunk képet a település megítéléséről, a jelenlévő problémákról. A helyi kulcsszereplők szinte mindhárom településen hasonló pozíciót betöltő emberek: a települések vezetői, és az önkormányzati és nemzetiségi önkormányzati képviselők, vezetők, a nevelési-oktatási szférában dolgozók (intézményvezetők, pedagógusok), a kulturális szféra szakemberei.

Bogádmindszent kisközponti funkcióját szintén a helyben működő intézmények jelentik. A községben óvoda és általános iskola is működik. A helyi iskola összesen három településről fogadja a tanulókat (Bogádmindszent, Ózdfalu, Hegyszentmárton). Az egészségügy területén is erőteljesen körvonalazódik a mikroközponti szerepkör: orvosi rendelő, védőnői szolgálat és gyógyszerár is elérhető a községben. A településen korlátozott számú munkahely jelent lehetőséget helyiek számára. A helyi konyát az önkormányzat üzemelteti, valamint a START-program keretében létrehozott savanyító üzem, továbbá a fatelep van jelen foglalkoztatóként Bogádmindszenten. A helyi nevelési-oktatási intézmények csak kevés helyi lakost alkalmaznak. Mint az a kutatásból kiderült, a konyhai dolgozók mind a településről származnak, a fatelepen kettő, a savanyító üzemből pedig nyolc alkalmazott bogádmindszenti.

A problémaészlelés kérdéskörét tekintve hasonló véleményekkel találkoztunk, mint a másik két település esetében is. A községben a megélhetéssel kapcsolatos problémák jelentik az egyik

legnagyobb nehézséget. Komoly gondot jelent a munkalehetőségek hiánya és a rossz közlekedési lehetőségek. A helyi véleményformálók kiemelt problémaként kezelik a szórakozási lehetőségek, és a település infrastrukturális hiányosságait. A legnagyobb nehézségek között tarthatók számon a falu migrációs problémái: a fiatal korosztály elvándorlása folyamatos, a településen maradó réteg képzetlensége, szűk területen való alkalmazhatósága jelentős hátrányokat okoz egyéni, társadalmi és gazdasági szempontból is. A szegénység koncentrációja fokozódik: ma már szinte csak azok a fiatal családok maradnak, akiknek anyagi helyzete napról napra romlik, és nem képesek kitörni a helyzetükből. A következő generáció gyermekei már szegénységbe születnek, az iskolaigazgató szerint ők lesznek a „mélyszegénység fiataljai”.

A helyiek és a kulcsszereplők által a lakóhelyükről formált vélemények vizsgálatából főként a három ormánsági település kisközponti jellege emelhető ki. Emellett az azonos társadalmi és gazdasági problémákkal való folytonos küzdelem erőteljesen körvonalazódni látszik, vagyis, a tipikusan vidéki területekre jellemző problémák jelennek meg Kémes, Drávafok és Bogádmindszent településeken is.

Közösségek

A vizsgált települések társadalomszerkezetére nem jellemző a homogenitás. Eltérő okokra visszavezethetően valamennyi községben húzódnak ellentétek, határvonalak a helyi csoportok között. Az elhatárolódás általában nem jelent nyílt konfliktust, sokkal inkább – az avatatlan szem számára – láthatatlanul elkülönülő csoportképződés érhető tetten.

Bogádmindszenten a roma és nem roma lakosság békésen, konfliktusoktól mentes él egymás mellett. Mivel etnikai alapú konfliktusok nem jellemzik a közösségi életet, ezért nem is különülnek el a szervezőelv mentén csoportok. A harmonikus együttélést a vegyesházasságok bizonyítják a legnyilvánvalóbb módon.

Mivel a község lakosság száma meglehetősen alacsony, ebből adódóan érzékelhető egyfajta „mindenki ismer mindenkit” elven alapuló összetartozás tudat. Ez pedig egy zárt közösséget eredményez. Ez a megállapítás jellemzően az idősebb lakosságra helyt álló, mivel ez a csoport nem hagyja el rendszeresen a települést (például munkába járás miatt), ezért mindennapi életük elsődleges színterét a falu jelenti. Az időskorúak rendelkeznek „már bejáratott kapcsolatrendszerrel”, „ők azok, akik a magját adják a dolognak”. (Bogádmindszenti iskolaigazgató) Megállapítható tehát, hogy az össze-

5. Közösségi aktivitás az ormánsági mikro-központokban

SZABÓ LILLA – RAGADICS TAMÁS

tartozás tudat jelen van a lakosság körében. Azonban az alapvetően erodált – de még valamelyest összetartó – közösség ápolását, megőrzésének szándékát és felelősségét már jellemzően nem vállalják fel.

„Az, hogy ezt ápolni kellene, és ezért tevékenykedni kellene, azt mindenki úgy gondolja, hogy a más dolga. Főleg az önkormányzaté. Szervezze meg, csinálja meg (...).”

A bogádmindszenti közösségen belül a családi és rokoni szálak mentén összezáró csoportok képeznek összetartó közeget. A rokonságban álló családok közös erővel igyekeznek megoldani problémáikat, támogatást nyújtanak egymásnak, összedolgoznak. Külső konfliktusok esetén fokozódik az összezárás. Jellemzően ilyenkor kerülnek kapcsolatba a többi hasonlóan zárt, rokoni alapon szerveződő kiscsoportokkal. A mindennapokban egyébként párhuzamosan, szinte kontaktus nélkül élnek egymás mellett a kisközösségek.

Drávafokon ezzel szemben több szintű elkülönülés látható a lokális társadalom szerkezetét tekintve. Ez az elkülönülés nemzetiségi hovatartozás, és a vallási szempontok szerint történik. A különböző társadalmi csoportok, rétegek között kialakult szövevényes viszony kívülálló számára meglehetősen nehezen látható át. Az a következtetés viszont megalapozott, hogy az ún. őslakos drávafokiak és leszármazottjaik a helyi elitet alkotják. Ezzel szemben az alsóbb réteg azokból a később betelepülő vagy betelepített, valamint beilleszkedni nem tudó vagy nem is akaró lakosokból tevődik össze. A helyi elithez a régi református magyarok, illetve horvát származású zártabb kisközösség tartozik, míg az alsóbb társadalmi szinten lévő csoportot főleg hátrányos helyzetű roma népesség adja. A két véglet közül szinte teljesen hiányzik középréteg, vagy elenyésző az e kategóriába sorolható lakosok száma.

A társadalmi összetartozás Drávafokon bizonyos csoportok esetén erőteljes. A horvát közösség együtt a magyar őslakossággal rendkívül zártan nevezhető. (Bucher 2011) A horvát nemzetiségi önkormányzat meglehetősen aktív a községben. A pályázati támogatásokból szervezett alapvetően mindenki számára nyitott rendezvények jól példázzák a csoport összezáró attitűdjét. A programok adott része a teljes helyi lakosság számára hozzáférhető, amit egy bizonyos ponton korlátoz a horvát közösség:

„Mert idézőjelesen a műsorra eljöhetnek, de utána teljesen hermetikusan kizárják a falu lakosságát.”

(Drávafoki Roma Nemzetiségi Önkormányzat vezetője)

Ehhez kapcsolódóan fontos megemlíteni művelődési ház vezetője által „elhorvátosodásnak” nevezett jelenséget. A horvátok által szervezett események során jellemzően a cigány lakosságot „zavarják el” a rendezvényekről, a magyarokat kevésbé. Jól érzékelhető a helyi elit csoportok közti bizonyos szintű összetartás, összezárás.

„Csak a cigányokat. De ez is úgy van ám, hogy a jómódú romák, azok azért részt vehetnek. Azok olyankor „elhorvátosodnak””

(Drávafoki Művelődési Ház vezetője)

Horvátnak lenni a településen tehát egyfajta presztízst jelent, emiatt sorolható a horvát etnikai csoport a helyi elithez. Ez esetben egyértelmű összetartásról beszélhetünk. A közösségtudat a csoporton kívüliek számára is manifesztálódik, olyannyira, hogy a helyiek közül sokan szeretnének a közösséghez tartozni: „(...) a kis emberek úgy gondolják, hogy a kis emberek többet érnek, ha oda tartoznak a horvát közösséghez.” (Drávafoki Művelődési Ház vezetője)

Az őslakos magyarság a kiterjedt rokoni kapcsolatrendszerrel és a jó családi viszonyt tartja pozitívumnak a helyi közösséggel kapcsolatosan. Ezek a szoros kötelékek jelentik azt, az érzést, amiért ma is büszkék arra, hogy „fokiak”, emiatt érzik magukat otthon, közösségben Drávafokon. A generációkon átívelő kapcsolatokon a történelmi viszontagságok (pl. rendszerváltás, téveszek megszűnése) erős nyomot hagytak. Az őslakos közösség széthullása, a fiatalok elvándorlása komoly következményei ezen folyamatoknak. A még helyben megmaradt magyar őslakos kisközösség összetartása napjainkban is erős kötelékeket feltételez. A rokonsági kapcsolatok mellett szomszédi és baráti közösségek összetartása is jellemző. Az őslakosság tehát magabiztos mi-tudattal rendelkezik, amelyet tovább fokoz a nosztalgia közös érzése. Ez a kötődés kívülről is jól érzékelhetően differenciálja a közösséget.

A csoportelkülönülés főként a roma népesség irányába érzékelhető fokozottan. Míg az elit csoportot alkotó őslakos magyar és horvát nemzeti kisebbségek egymással viszonylagos jó kapcsolatot tartanak fenn, addig a romák irányába ambivalensnek nevezhető attitűdöt tanúsít a helyi elit: látszólag befogadják, elfogadják őket, azonban a két elithez tartozó közösség összezárása is meg-

5. Közösségi aktivitás az ormánsági mikro-központokban

SZABÓ LILLA – RAGADICS TAMÁS

jelenik a cigányság irányába. A roma közösségen belül is érzékelhetők a konfliktusok, leginkább féltékenység, irigység és a meg nem értés jelenti a közösségen belüli problémákat (Boros 2018):

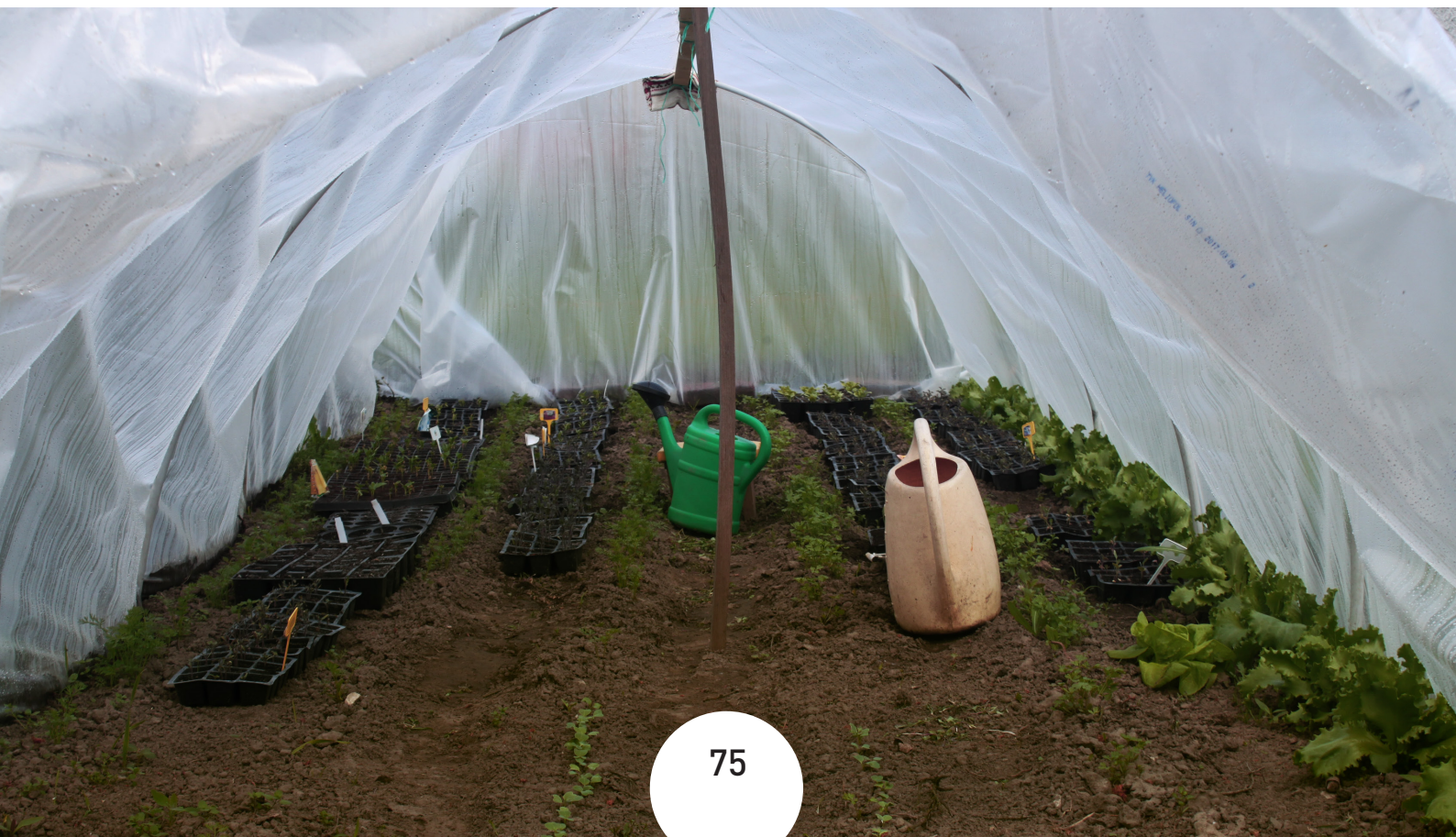
„(...) maga a cigány lakosság, az azt hiszem, a legnehezebb népcsoport. (...) nagyon fáj ezt mondani, de el kell, hogy mondjam, nagyon nehéz, nagyon hálátlanok az emberek.

Ha ezer jó dolgot teszek, és egy olyan dolgot teszek, amivel egy pár embernek a nem tetszését kiváltom, akkor ezer jó el van felejtve.”

(Drávafoki Roma Nemzetiségi Önkormányzat vezetője)

Kémes lokális közösségét a fenti két településhez hasonlóan zártság jellemzi. A kutatás eredményei azt igazolják, hogy a lakosság alapvetően békés viszonyt ápol egymással, sem kirívó el-lentétek, sem nagyobb konfliktusok kirobbanása nem gyakori. Az előző településekhez képest egy újabb minta fedezhető fel a csoportképződés tekintetében: Kémes helyi társadalma elsősorban a politikai kérdések mentén szerveződik.

„Hát, azt, hogy mindenki szereti egymást, nem mondhatnám. De szerintem azt se-hol. De, ilyen nagy gyűlölködések meg ilyesmi az nincs, általában békével. Azt, hogy például ki kire szavaz a választásokon, kinek ki a favoritja, ez így megosztja az ember-

*eket, (...) mert, ha van például egy rendezvény, akkor attól függően, hogy azt épp ki
rendezi, (...) akkor ott biztos, hogy csak az ő hívei lesznek ott.”*

(Tősgyökeres kémesi lakos, nyugdíjas pedagógusnő)

Jól körvonalazódik, hogy a helyi társadalmat a kettészakadás jellemzi. Ez pedig a régi és új polgármester körül kialakult 'holdudvarban', a támogatói körök elkülönülésében érhető tetten.

Mindössze egy-két szűkebb körre jellemző a folyamatos, napi kapcsolattartás a helyi közösségben. A közösségi szintű ellentéteket tekintve elmondható, hogy nem igazán alakultak ki alulról induló konfliktusok. Az alapvető közösségi attitűd a következő mondattal ragadható meg a legjobban: „A zárkózottság. Nem segítek senkinek, nekem se segítsen senki.” (Kémesi polgármester) A polgármesterasszony továbbá aggodalmát fejezte ki helyiekkel kapcsolatban, akik „mindig mástól várják a segítséget”. Ez jól mutatja az öngondoskodási képesség hiányát Kémesen.

Kémes esetén sem tapasztaltunk az „elzárkózó”, „érdektelen” jelzőktől eltérően leírható helyi közösséget. Korábban a kémesi társadalom összetartó közösségként működött, amely az évek múlásával és a politikai változások hatására mintegy teljes egészében széthullott. Az erodáltság foka súlyosnak tekinthető, ugyanis sok esetben a lakosok egyáltalán nem beszélgetnek egymással.

Az általunk vizsgált településeken a rendszerváltás idejét megelőzően virágzó gazdasági és társadalmi élet jellemezte a mindennapokat. A helyi közösségek összetartó, harmonikusan együtt élő csoportokat jelentettek, valamint az alulról szerveződő kezdeményezések sem voltak ritkák. Napjainkra valamennyi faluban megjelent az elsősorban városi életre jellemző elidegenedés, szétesettség és ellenségesség. A közösségekben még élnek olyan szűkebb kiscsoportok, ahol a összetartozás, együttműködés és öngondoskodás továbbra is él, azonban a helyi társadalmak egészére ez már szinte egyáltalán nem jellemző.

Összegzés

Bogádmindszent, Drávafok és Kémes községek rendre az Ormánság hátrányos helyzetű térségében található. A községek a térségre jellemző hasonló problémákkal küzdenek. Elemző munkánk során megállapítottuk, hogy jelentős eltérések tapasztalhatók a helyi közösségek összetételét, attitűdjeit, és motivációit tekintve. Egy fontos közös jellemzőt azonban megfogalmazhatunk: a külső, valamilyen intézményhez köthető kezdeményezés képes életre kelteni a közösségeket, legalább az aktuális program erejéig.

5. Közösségi aktivitás az ormánsági mikro-központokban

SZABÓ LILLA – RAGADICS TAMÁS

Ebből kifolyólag helytállóak tanulmányunk elején tett hipotéziseink, melyek szerint:

„A létfenntartással, mindennapi megélhetéssel kapcsolatos problémák jelenléte együtt jár a töredezett helyi társadalmak problémájával, még azokon a településeken is, amelyek mikroközponti szerepkört töltenek be közvetlen környezetükben.”, illetve szintén elfogadhatjuk másik előfeltételezésünket, vagyis:

„Külső beavatkozással és motivált helyi kulcsszereplőkkel van lehetőség fejleszteni az erodált helyi közösségeket.”

Megfogalmazzuk, hogy a vizsgált közösségek önerőből nem képesek a fejlődésre, az egyes emberekre az öngondoskodási képesség szinte teljes hiánya jellemző. A mindennapi, létfenntartással kapcsolatos problémák lekötik a lakosok energiáját meghatározó részét, így a külső, motiváló és segítő jellegű beavatkozás valamennyi település esetén elengedhetetlen a pozitív irányú változások beindításához. A beavatkozások intenzitását az adott közösségek állapotához szükséges igazítani. Bogádmindszent esetén a leginkább, Kémesnél a legkevésbé indokolt az erőteljes beavatkozás.

Felhasznált irodalom

Boros Julianna (2018): A cigány/roma népesség története, gazdasági, társadalmi jellemzői Baranya megyében In: Orsós Anna (szerk.): Fókuszban az Akácliget: Egy elfeledett cigánytelep története. Pécs, PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék Wlislóki Henrik Szakkollégium, pp. 23-65.

Bucher, Eszter (2011): Nonprofit hozzájárulás. ACTA SOCIOLOGICA: PÉCSI SZOCIOLÓGIAI SZEMLE 4 : 1 pp. 113-121. , 9 p. (2011)

TEIR Helyzet-Tér-Kép <https://www.teir.hu/helyzet-ter-kep/>

KSH – Magyarország Helységnévtára <https://www.ksh.hu/apps/hntr.main>

KSH Népszámlálás 2011 http://www.ksh.hu/nepszamlalas/teruleti_adatok

Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat https://nfsz.munka.hu/Lapok/full_afsz_kozos_statistika.aspx

Szabó Lilla (2019): Leszakadó kistelepülések közösségei – Helyi társadalom az Ormánság mikroközpontjaiban (szakdolgozat)

6.

Közösségi élet, családok és civil szervezetek egy ormánsági falu példáján

BUCHER ESZTER

A rendszerváltás óta elmúlt évtizedekben a magyar vidék és társadalma számos változáson ment keresztül. Az individualizálódó társadalmak mellett egyre több feladatot, szerepet és lehetőséget kapnak a helyi közösségek. Az Európai unió vidékfejlesztési programjai a felzárkózást, az élhető, fejlődő és vonzó településsé válást, az itt élő emberek helyben maradásának/ megtartásának kulcsát a helyi erőforrások feltárásában, felismerésében, értéké tételében érdekelt fejlesztési programokban látják. A támogató programok nagymértékben törekednek arra, hogy a helyi lakosok felismerjék szerepüket településeik fejlődésében és aktív szereplővé váljanak, olyan helyi lakosokká, akik felelősek magukért és környezetükért.

Kutatás Drávafokra, az Ormánság egyik mikroközpontjára fókuszál. A Pécsi Tudományegyetem Szociológia tanszékén már hagyománya van a falukutató táboroknak. Az Ormánság közelségéből és hátrányos helyzetéből adódóan megfelelő terepet jelent/ad. Annak ellenére, hogy a terület sokak által vizsgált, napjainkig még mindig a legelmaradottak térsége közé tartozik.

A vizsgálat célja az volt, hogy feltárja a civil szervezetek és azok meghatározó alakjainak szerepét egy Ormánsági falu, Drávafok példáján. A tanulmány alapját a hallgatók által lekérdezett 83 háztartási kérdőív és a helyi kulcs szereplőkkel készített féligstrukturált interjúk adják. A kutatás során arra keressük a választ, hogy:

1. Vannak-e meghatározó személyek, szervezetek Drávafokon? Az értékválsággal küzdő, sok esetben problémáikkal magukra maradt családok számára van-e olyan meghatározó személy, közösség, amely segít eligazodni a gyorsan változó világunkban;
2. Ezek a közösségek, az itt élő emberek, akiknek a kezében van a fejlesztés lehetősége mennyire tudják elhithetni és elfogadtatni a lakosokkal a településekben rejlő lehetőséget;
3. Maguk a helyi lakosok ismerik- e az itt működő szervezeteket, részei- e valamilyen közösségnek?

Félúton, értékválság a családokban, falusi közösségekben

A magyar társadalom alapegységét jelentő családok súlyos értékválsággal küzdenek, csakúgy, mint az egész társadalom, ami a családi kapcsolatrendszer meggyengülésére és a tradicionális értékek leépülésére vezethető vissza. A hagyományos értékek a gyors társadalmi változások miatt már nem követhetők, vagy szinte teljesen eltűntek (Beck 2003), a modern értékek támogatottak, de a mélyben a változások a megmaradt régiéket és az új értékek- ellentmondásokkal telik. Beck értelmezésében az individualizáció nem más, mint a hagyományos utakkal történő szakítás. Az egyéni életutakra ható normák gyengülése lehetővé teszi, hogy ez egyén a társadalmi szorításból, szerepekből kikerüljön (társadalmi nem, osztály). Az individualizáció és az egyéni felelősségvállalás összefügg, mert önálló döntésképességet követel az egyéntől, annak képességét, hogy saját sorsát alakítsa. A hagyományos bizonyosságok, azok a keretek, amelyek meghatározták és szabályok közé szorították a társadalmat megszűntek, az egyénnek több és új típusú, más egyéni kockázatokkal kell szembenéznie és megküzdenie. Rengeteg bizonytalansági tényezővel kell szembenézni, az ezekből fakadó kockázatok, a házassági kötődések instabilitását és a családok szétesését eredményezhetik. A kockázatok a szorongás és a bizonytalanságérzés magas fokával járnak együtt, melyek mindenkit érintenek, de egyes csoportokat jobban jellemeznek. (Beck 2003,2010).

A tradicionális attitűdök társadalmi elfogadottságát Dupcsák Csaba és Tóth Olga (2008) a familizmus fogamával magyarázza. Megközelítésük alapján a familizmust, ideológia és társadalmi állapot szerint is megközelíthetjük. Mint ideológia a család fontosságát hangsúlyozza, a szolidaritást és a közösségi értékeket emeli ki. A familizmus, mint társadalmi állapot az alacsonyabb bizalmi

szintű társadalmakra jellemző, gyenge civil szektorral és erős, központosított állammal. Ez teljesen igazolt Magyarországon. Ugyanakkor az erős családközpontúság háttérében nem a nemi szerepekről, családról, házasságról vallott koherens értékrend áll, hanem egyfajta diszkurzív kötöttség, a családdal kapcsolatos változásokat kifejező diskurzus hiánya. Ezért a családformával kapcsolatos attitűdök és a tényleges viselkedés egymással szemben áll. A szerzőpáros a magyar lakosság családformával kapcsolatos hozzáállását "morális pániknak" nevezi. Hiszen a család egyszerre megkérdőjelezhetetlen fontos és értékes intézmény, de viszont az emberek többsége érintett valamilyen családformaváltozásban. Az értékrend és a viselkedés szemben áll egymással.

A falusi társadalmak számára ezek az ellentmondások feloldhatatlanok, mivel hiányoznak azok a személyek, intézmények (tanító, pap, polgármester, önkormányzat, iskola), amelyek egykoron a helyi társadalmak számára iránymutatást és értelmezési keretet adtak. A hagyományos értékek és normák nem tudnak lépést tartani a változásokkal, érvényességük megszűnt, a tágabb társadalmi környezet sem támogatja, különösen azért mert a kommunikációs intézmények, csatornák egészen más ideálokat követnek.

Andorka (1979) a családot a hagyomány és a modernitás küzdőterének nevezi. A múltban jól működő értékek és tudás biztos kapaszkodót jelentettek a családok számára. (tisztaság, erkölcsösség, vallásosság, varrás, főzés, mezőgazdasági munkák, állatgondozás ismerete...) A hagyományos szerepfelosztások, az elsajátított készségek ismerete biztonságot adott. Ezek az iskolarendszer és a társadalmi környezet által is megerősítettek voltak.

A falvak társadalmára jól alkalmazható Merton (1980) anómia elmélete, mely szerint feltételezhetjük, hogy az alacsonyabb társadalmi csoportok között gyakori a deviancia, amely közül kettő igencsak fajsúlyos a bűnözés és a kivonulás. Merton szerint az anómia nem csupán a normák meggyengülése egy társadalomban, hanem az elfogadott célok és az emberek kezében lévő lehetőségek, eszközök közötti ellentmondás. A cél a siker, gazdagság és az ehhez vezető eszközök a tanulás, munka, szorgalom, kitartás nem vagy csak részlegesen áll rendelkezésére a hátrányos helyzetű térségekben élő falusi lakosság számára.

A rendszerváltás előtti magyar társadalomra, az állami gondoskodás, segélyek, centralizált intézkedések voltak a jellemzők. A családon belül erős volt az egymásra utaltság és az ebből származó mechanikus szolidaritás, e mellett létezett az Ők és Mi felállás egyfajta cinkos együttműködés, vagy második társadalom (Hakniss 2004.)

A rendszerváltás utána a forráshiányos társadalom nem volt képes megóvni a leszakadó

rétegeket, az integráció csak erős centralizáció révén valósulhat meg. Dahrendorf (1990) szerint így nem működhet a piacgazdaság, vagy ha igen akkor nem jut elég forrás az organikus szolidaritásra és megtorpan a társadalmi integráció.

Drávafok

Az Ormánság hazánk halmozottan hátrányos térségei közé tartozik, a fiatal aktív népesség folyamatos elvándorlása, kilátástalan életkörülmények, a munkalehetőségek és infrastruktúra hiánya, elöregedő társadalom jellemzik. Drávafok a Sellyei járás délnyugati részén elhelyezkedő, belül, Somogy megyéhez közel található. Jelenlegi népességszáma 499 fő, amely az elmúlt tíz évben elenyésző gyarapodást mutat. (KSH 2017).

A demográfiai változások háttérében eltérő irányú tényezők működnek: a korábban erős termelőszövetkezeti központ a rendszerváltozást követően elveszítette munkahelyeinek jelentős részét. A TSZ megszűnése után az agrárértelmiség és gyerekeik elhagyták a települést, majd a munka hiánya miatt a képzett munkaerő először csak ingázott, majd elköltözött Drávafokról. Mára a településen a magasabban képzett lakosok mind nyugdíjasok. A magasabb képzettséget kívánó állásokat a településre nap, mint nap bejáró tanárok, orvos, védőnő töltik be, akik nem helyben élnek. A fiatalok elvándorlása mellett ugyanakkor jellemzővé vált a beköltözés is. A település kisközponti jellegével összefüggő előnyök (iskola, óvoda, kereskedelmi egységek) vonzerőt jelentenek a közeli, intézmények nélküli, leszakadó falvak lakói számára. A munkanélküliség jelentős, ugyanakkor a térségi viszonylatban színesnek mondható közmunka-program komoly segítséget jelent a képzetlenebb csoportok számára. A település egyetlen vállalkozása, egy helyi méhészet, amely családi alapon kötődik a településhez. A méhészet helyben 15-20 főt állandó jelleggel alkalmaz, illetve szezonális jelleggel vesz fel dolgozókat. Azonban ez az egyetlen vállalkozás is nagyon fontos a falu számára, hiszen egy viszonyítási alapot ad, az elsődleges munkaerőpiacról és elvárásairól ad képet a másodlagos munkaerőpiacon dolgozóknak, illetve a roma lakosok bedolgozhatnak szezonális jelleggel.

A település szalagtelkes többutcás falu, amelynek két meghatározó utcája van. A településképet meghatározó házak az 1900 évek elején illetve a 70-es, 80-as években épültek. A faluban körülbelül 200 ház áll, amelyből 160 lakott, egyharmadában egyedül élnek, sok az eladó ház, amely szinte mind eladhatatlan. Azonban a közmunkaprogramnak köszönhetően a település rendezett képet mutat, a járdák az előkertek, parkok tiszták.

Drávafok etnikai összetétele vegyes. Határmenti helyzetéből adódóan több horvát, illetve kettős identitású is él a településen. A horvát kisebbség mellett a roma népesség jelenik meg, arányuk a helyi megkérdezettek megítélése szerint nagyjából a lakosság 50 %-ára tehető, számuk folyamatosan nő.

A vallás is fontos szerepet játszik a hagyományosan református gyökerekkel rendelkező községben. A református őslakosság egy összetartó, szűk csoportot képez, míg a jellemzően római katolikus horvát és roma népesség megosztottabb. (Ragadics 2016)

Helyi közösségek

A vidéki térségek fejlesztése szempontjából nagy jelentőséggel bír a helyi társadalom szervezettsége, illetve a rendelkezésre álló lokális erőforrások felhasználásának képessége és hatékonysága. A terület- és településfejlesztésben illetve tervezésben használt, a gazdasági növekedés alapját képező „területi tőke” komplex fogalmának részét képezik a fizikai tényezők (pl. környezeti erőforrások) és anyagi javak mellett az immateriális faktorok is (vö. Jóna 2013: 30-51). Ez utóbbiak között kiemelt szerepet kapnak a szolidaritás, a kapcsolatok, a kölcsönös segítségnyújtás és a közösségi együttműködés értékei, melyeknek hiányában a fejlesztési források jelentős koncentrációja esetén is csak mérsékelt eredményeket érhetünk el. Ezt erősíti meg Kopp és Skrabski (2008) is, mely szerint a helyi társadalom hatékony működésének, az ott élő emberek együttműködésének, mondhatni boldogságának, boldogulásának alapja az olyan közösségek, amelyek közös célokkal rendelkeznek, képesek támogatni, segíteni és magukénak érezni a közösség problémáit. A közösségek integráló szerepét hangsúlyozza a vidékfejlesztés szakirodalma is. Az európai uniós csatlakozásunk újfajta megközelítést hozott a vidék kérdéskörben. Az Unióban tapasztalható tömeges vidékre költözés, a vidék felfedezésével, megszépülésével és fejlődésével jár, addig nálunk a vidék és a város közötti szakadék leküzdése a cél, a vidék felzárkóztatásával, ami együtt járt a vidék eddig tapasztalható előnyeinek megszűnésével. (Ritter 2000)

Hazánkban a nonprofit szervezetek az elmúlt közel három évtized alatt komoly változásokon mentek keresztül, gazdasági, jogi és társadalomformáló tekintetben is. A nonprofit szervezetek kutatói folyamatosan hangsúlyozzák az alulról szerveződő helyi szervezetek településfejlesztésben is meghatározó szerepét, ezek között kiemelendő a kapcsolatteremtés az állami, önkormányzati, piaci és gazdasági szektor szereplői között, e mellett helyismerettel, kapcsolati tőkével rendelkeznek.

6. Közösségi élet, családok és civil szervezetek egy ormánsági falu példáján

BUCHER ESZTER

A legtöbb civil szervezet települési szinten működik ezért adott az önkormányzattal való együttműködés, közös problémamegoldás, programok szervezése, leszakadó családok támogatása, közös célok felállítása terén. A hazai és nemzetközi kutatások azonban azt mutatják, hogy a civil szervezetekben résztvevő tagok száma csökken. Kopp és Skabski (2008) rámutatnak arra, hogy csökken az egymással szembeni közösségi szintű bizalom, az emberek inkább a családjukban bíznak és ezen belüli segítségnyújtás és támogatás nőtt. Mindez azt jelenti, hogy egyre kevesebb a helyi, megtartó közösség, a közösségek nem képesek hatékonyan működni és a család szerepe nő a helyi közösségekkel szemben (Csurgó-Légmán 2015) Ugyanakkor egy település, térség fejlődése nagyban függ a helyi társadalmi beágyazottságtól, a helyismerettől, a kapcsolatteremtő és kockázatvállaló képességtől. (Kovách-Kristóf 2007, Csurgó-Kovach-Kucerova 2008)

Mivel a hátrányos helyzetű térségekben fekvő kistelepülések elveszítették aktív, a közösségért tenni tudó és akaró lakóinak jelentős részét, s magas a motiválatlan, kiábrándult és pesszimista népesség aránya (Bognár – Csizmady 2005: 36-41), jelentős szerep hárul a leszakadó falvak helyi társadalmainak integrációját célzó tevékenységekre, a közösségfejlesztés terén megvalósuló aktivitásra és segítségnyújtásra. Drámafokon napjainkra sajnálatos módon hasonló helyzet alakult ki, a TSZ megszűnése miatt az agrárértelmiség és az itt dolgozó értelmiségiek elköltöztek a szomszédos

Falukutatás az Ormánságban

Drávafok a PTE BTK Szociológia Tanszék vizsgálatainak tükrében

városokba, az orvos, a tanári kar ingázik a településre. Kiművelt emberfőből hiány van a településen. Az itt dolgozó értelmiségiek nem kötődnek aktívan a településhez (egy-két kivételt találunk csak) nem részesei az itt élők hagyomány és szokásvilágának, így megerősíteni sem tudják őket abban, hogy az a környezet és azok a hagyományok, népművészeti tevékenységek, amelyek mára lassan elfelejtődnek, illetve negatív előjellel jelennek meg mekkora értéket is képezhetnének az itt élők életében. Az Ormánság szempontjából nagyon fontos és első feladat az, hogy az itt élő emberekben azt a környezetet ahol élnek pozitív éljék meg, legyenek büszkék, hagyományaikra, a felélesztésre váró ormánsági mezőgazdasági formákra, a környezetében rejlő lehetőségekre.

E mellett Drávafokon is jelen van az Ormánság alapproblémája: az elöregedés és a fiatalok elvándorlása, amely, tovább rontva annak a lehetőségét, hogy tudatos, szervezett helyi közösség jöjjön létre. A megkérdezettek 42%-a elköltözne Drávafokról (környező városokba), 7 %-uk talán. A településen erős vallási alapon szervező közösséghez, horvát, roma kisebbséghez való kötődés sem ad elég megtartó erőt ahhoz, hogy az időseken kívül az aktív népesség itt képzelje el a jövőjét. A magasabban kvalifikáltak több mint 60 %-a elköltözne a településről, főleg a gyerekeik után a környező városokba (Pécs, Szigetvár, Kaposvár). A településről való elköltözés és a negatív vélemények legfőbb oka a munkahelyek hiánya, a rossz közlekedési helyzet. Ugyanakkor a kérdésekre adott válaszokból az is látszik, hogy az itt élők közel egyharmada értékeli a természeti környezetet, a nyugalmat, a barátságos ismerős arcokat, a jó szomszédokat. Azt is fontosnak tartják közel ugyanennyien, hogy a településen van iskola, orvosi rendelő, gyógyszertár. A település intézményi ellátottsága jó, az általuk biztosított munkahelyek helyben tarthatják, vagy vonzóvá tehetik a települést a kvalifikált lakosok számára, akikre inkább jellemzőbb lehet a társadalmi szerepvállalás. Drávafokon azonban az intézmények, megtartó és vonzó hatása elenyésző. A legtöbb értelmiségit foglalkoztató helyi iskola tanárai a környező településről járnak be. A képzett, iskolázott fiatalok számára nem nyújt kellő perspektívát.

Intézmények, melyek a helyi életet szervezik három nagyobb csoportra oszthatók: a polgármesteri hivatal és a kultúrház, a másik csoportosulás az iskola és a református egyház, a harmadik az egészségügyi intézmények. A falu élete ezen intézmények mentén szerveződik, a lakosok mozgása is körülöttük erősödik a nap folyamán, az amúgy álmos hangulatot mutató településen.

A település rendelkezik saját orvossal és gyógyszertárral, amely fontos vonzótényező a környék lakosainak, egy fajta mikroközpontként funkcionál a falu.

Az önkormányzat és a kultúrház a településmeghatározó intézményei, a helyi élet egyik köz-

pontjai, a helyi kulcsszereplők közül többen tevékenykednek itt: a polgármester, a roma kisebbségi önkormányzat vezetője, a közmunkásokat felügyelő helyi képviselő, a kultúrházvezető. Az itt tevékenykedő emberek mind szélmalomharcot vívnak a település körülményeivel a helyi lakosok boldogulásáért. Az interjúk alapján ezeknek az intézményeknek nem sikerül a helyi lakosokat összefogni. A régi és az új falusi vezetők megosztják a helyi lakosságot.

„Az emberek széthúznak, nem bíznak egymásban” „Irigyek egymásra”

„Annak hisznek, aki a hangosabb, vagy az Ő szájuk íze szerint beszél”

A közmunkaprogramot szervező polgármesteri hivatal körülbelül 60 embert foglalkoztat, köztük mindig van néhány közművelődési közmunkás. Ez a program nagyon fontos az itt élők számára, rendszerezi életüket, a közösség aktív részének érzik magukat, a mellett hogy számukra ez az egyetlen lehetőség, hogy pénzt keressenek. Többségük 45 éven felüli. Tevékenységük a kertek művelésére, faapríték gyártására és a földutak karbantartására terjed ki.

A falu két meghatározó kisebbsége a horvát és a cigány. A horvátok között erős az összetartás, kultúra és hagyományápolás „az elitbekerülés az elhorvátosodást jelenti”. A horvát kisebbség tagjai többen a falu meghatározó szereplői, főleg az 50-es korosztályba tartoznak, fontosnak és sajátjuknak érzik a település helyzetének javítását, annak ellenére, hogy gyerekeik nem itt élnek és dolgoznak. Viszont a többségi társadalom úgy éli meg jobbító szándékukat, hogy helyettük, felettük döntenek és nem értük.

A helyi cigányság viszont széttartó „aki kiakar, felfelé lépni azt visszahúzzák”, nincs meg a szolidaritás, a közösséghez tartozás vágya az emberekben. Sokan közülük beletörődtek, belefásultak a helyzetükbe a mindennapok túlélést tartják szem előtt. Ezen sajnos a cigányság helyi választott képviselője sem tud segíteni. (Boros 2018)

Az iskola a református egyházal karöltve a település talán legmeghatározóbb szereplőinek nevezhetők. E két intézmény nélkül a település teljesen elvesztette volna a jövőjét. A karöltve kifejezés ebben az esetben szó szerint értendő, hiszen az iskola igazgatója és a falu református papja egy házaspárt alkotnak. Az iskola léte a 2000-es évek elején kérdőjeleződött meg, majd a bezárás elkerülése érdekében a református egyház vette át az iskola működtetését. Az iskola igazgatója így fogalmazza meg ezt az összefonódást: „Ez a mi helyünk ez az Ő küldetése”

Az iskola két célt tűzött ki zászlajára: Az első a hátrányos helyzetű gyerekek támogatása. Az in-

Falukutatás az Ormánságban

Drávafok a PTE BTK Szociológia Tanszék vizsgálatainak tükrében

tézmény erejét a méterében, a személyes törődésben fogalmazták meg. Céljuk keresztény értékrend szerint rendet, biztonságot, melegséget teremteni a gyerekek életében „ megtalálni azt ki miben jó, azt fejleszteni”.

*„Nagyon sok a problémás gyerek, családok estek szét, nincs megfelelő családi háttér,
nincsenek munkahelyek, nagy a nihil”.*

Ezt a célt hamarosan azzal bővítették, hogy nem csak az itt élő gyerekeknek nyújtanak egy oktatási, nevelési színteret, hanem a térségben még megmaradt református családok gyerekeinek is lehetőséget akarnak adni a tanulásra és emellett az Ormánság református értékeit is meg kívánják őrizni.

„az Ormánságban itt maradt emberek őrizték meg a református tudatukat”

A településen működő civil szervezetek kisebb súllyal vesznek részt a helyi lakosok életének szervezésében. Drávafokon a KSH adatbázisa alapján az elmúlt években hat illetve kilenc civil szervezet tevékenykedett, ténylegesen ebből hat civil szervezet működik (Ormánság Alapítvány, Drávazug Társulás Egyesület, Idős klub, Gyermekmosoly Alapítvány, Fekete Gyöngyök, Kispad Alapítvány), melyek közül egy a megszűnés határán mozog. A szervezetek között meghatározó az Ormánság Alapítvány, amely több település civil szerveződésének összefogásával jött létre, saját komplex fejlesztési programot dolgoztak ki, ezzel közös gondolkodásra bírta a kutatók és a helyi lakosokat. A program eredményeként létrejött az Ormánsági Fejlesztési Társulás, amely helyi kulcsszereplőket, intézmény- és vállalkozásvetetőket és települési képviselőket fogja össze. Ez a társulás nyerte el az INTERREG III/a pályázatát és kiemelkedő szerepe az Ős-Dráva Projektben. Tevékenysége az Ormánságban jelentős, túlmutat Drávafokon. Határokon átívelő kapcsolatokkal rendelkezik a Drávazug Társulás is. Mindkét szervezetről elmondható, hogy tevékenységük helyi meghatározó személyekhez kötődik, akik jobb kezdeményező képességgel bírnak, jelentős helyismereti tőkével, szakmai tudásuk révén igyekeznek a térség településeinek problémáira fókuszálni. Drávafokon működő másik négy szervezet szervesen kötődik az itt élő emberek életéhez. A Gyermekmosoly Alapítvány segíti az iskolás gyerekeket, támogatja azok mindennapi szükségleteit és jövőjüket kiegészítve az iskola véges lehetőségeit. A Kispad Alapítvány és az Idősek klubja a szabadidő hatékony eltöltését szervezi, a Fekete Gyöngyök a helyi kisebbség hagyományait ápolja.

A településen lekérdezett kérdőív adatai azt mutatják, hogy a megkérdezettek 30%-a tudja, hogy működik a településen civil szervezet, de az igennel válaszolok, alig fele tud csak megnevezni, helyben működő szervezetet. A megkérdezettek közel egynegyede vállal valamilyen közéleti szerepet (ez magas szám, de), ezek jelentős része a templomhoz, iskolához, idősekhez köthető, kisebb részben civil szervezethez. Akik nem vállalnak közösségi szerepet, azok 30%-a régen aktív tagja volt a közösségnek, 20%-ának „elege van”, sok esetben korukra hivatkoznak, de megtalálható a válaszok között: a nem kértek fel, nincs értelme is. A helyi közösségi élet mozgatórugói az érettségivel, diplomával rendelkező magasabban kvalifikált helyi lakosok, akik aktívabbak a helyi közösségi életben, közel felük vállal szerepet a helyi társadalom életében.

Zárásként elmondható, hogy a település helyi társadalma, közösségi élete a szakirodalmakból már jól ismert problémákkal küzd. (Vercseg 2004) Működnek civil szervezetek a településen, vannak rendezvényeik, de nem sikerült egy megtartó helyi közösséggé formálniuk az itt lakókat, hosszabb rövidebb ideig működnek, működési intenzitásuk is változó. Nem sikerült helyi szinten, hosszútávon működő, közügyekben elkötelezett civil intézményeket létrehozni. A településen néhány aktív ember vállalja fel a falu fejlődésének ügyét. A település életét az önkormányzat és egyes szereplőcsoportok szervezik, ez azt eredményezi, hogy elsősorban a helyi elitcsoportok érdekei érvényesülnek és jelennek meg közösségi érdekként. Drávafokról jelentős volt a népességkiáramlás az elmúlt évtizedekben, főképp azok mentek el, akik társadalmilag aktívak lehettek volna, akik viszont jönnek maguk is segítségre szorulnak. A helyi lakosok többsége nem érzi magáénak a „közös ügyet”.

Felhasznált irodalom

Andorka R. (1979) A magyar községek társadalmának átalakulása. Budapest: Magvető

Beck, U. (2003). A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó

Beck, Ulrich (2010). A munka szép új világa, Szeged: Belvedere Meridionale

Bognár L.-Csizmady A. (2005): A falvak helyzete- Közhangulat falun. In: Bognár I. Csizmady A.-Tamás P.-Tibori T. (szerk.): Nemzetfelfogásunk- Falupolitikák, Budapest. Új Mandátum MTA SZKI 36-41 old.

Boros Julianna (2018): A cigány/roma népesség története, gazdasági, társadalmi jellemzői Baranya megyében In: Orsós Anna (szerk.): Fókuszban az Akácliget: Egy elfeledett cigánytelep története. Pécs, PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék Wlislóc-

ki Henrik Szakkollégium, pp. 23-65.

Csurgó B.– Kovách I. – Kucerová, E. (2008) Knowledge, Power and Sustainability in Contemporary Rural Europe. *Sociologia Ruralis*, 3, 292–312. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.2008.00461.x>.

Csurgó B.- Légmán A. (2015):Lokális közösség, megtartó közösség Teljes szöveg-DOI: 10.18030/socio.hu.2015.4.50, socio.hu, 2015. (5. évf.) 4. sz. 50-66. old.

Dahrendorf, R. 1990. *Reflections on the revolution in Europe*. London: Chatto és Windus.

Dupcsik Cs. – Tóth O. (2008). Feminizmus helyett familizmus. *Demográfia* 51. évf. 4. szám pp. 307–328.

Hankiss E.(2004):Társadalmi csapdák és diagnózisok.Budapest:Osiris

Jóna Gy. (2013):A területi tőke fogalmi megközelítései, *Tér és társadalom*, 2013. (27. évf.) 1. sz. 30-51. old.

Kovách I.-Kristóf L. (2007): Közvetítő szereplők a vidéki javak és szolgáltatások piacán. In Kovách I. (szerk.) *Vidékiek és városiak. A tudás és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon*, Budapest: L'Harmattan – MTA PTI, 105–120.

Merton, Robert K.:*Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Gondolat 1980; Osiris, 2002.

Ragadics Tamás (2016): Egyházak a végeken. Szociális szerepvállalás és közösségépítés az Ormánságban. *Kultúra és Közösség* 4. sz. 59-66. <http://www.kulturaeskozosseg.hu/pdf/2016/4/05.pdf>

Ritter Krisztián (2000): Az önkormányzati társulások, a településközi együttműködés jelentősége a terület és vidékfejlesztésben. *Területi statisztika*, 2000. (3.(40.) évf.) 1. sz. 17. old.

Skrabski Á. - Kopp M. (2008): A bizalom, mint a társadalmi tőke központi jellemzője. A társadalmi tőke változásai Magyarországon, *Vigilia*, 2008. (73. évf.) 10. sz. 722-730. old

Területi Statisztika, Dél-Dunántúli régió, KSH, 2017

7.

Drávafok az ott élők szemével

BÜKI NIKOLETT – MELÁTH BARBARA – VÁMOS VIKTÓRIA

A Falukutató táborok szervezése több éves hagyományra tekint vissza a Pécsi Tudományegyetem Szociológia Tanszékén. 2017 május 8 és 11 között lezajlott drávafoki kutató munka is ebbe a tradícióba kapcsolódik bele. Ennek során interjúk felvétele és fényképes dokumentáció mellett a tanszéken összeállított kérdőív lekérdezésére is sor került, amelyet a szociológia és társadalmi tanulmányok szakos hallgatók végeztek el. Ennek során 84 háztartásról sikerült érdemi adatokat szereznünk.

Az alábbi tanulmányt a 2017. májusában, Drávafokon megtartott kérdőíves felvétel, valamint interjúk adatai alapján készítettük. Az elemzéseket az SPSS és az ATLAS.ti programok alapján végeztük el.

Bevezetés

Drávafok Magyarország déli részén található falu az Ormánságban. Ormánság egy aprófalvas tájegység, hazánk történelmi kistája. Magyarország dél-nyugati részén, a Dunántúlon, Baranya megyében található. Délről a Dráva folyó határolja, mely közkedvelt a hazai vízitúrázók körében. A tájegységet északról a Baranyai-dombság határolja. Többnyire sík területről van szó, aminek nagy kiterjedése a Dráva folyó árterületéhez tartozik. Ezekből a vizes területekből kiemelkedő dombokra. "ormákra" épültek a falvak, és innen származik a térség neve is. Jelentősebb települései közé tartoznak: Sellye, Vajszló, Diósviszló, Dráwapiski, Kórós, Gilvánfa. Az általunk kutatott falu, Drávafok a Sellyei járásban található 499 fős népességével.

Az Ormánság híres a sok templomáról, és az itt lakók többsége rendszerint református vallású. Az itt élő emberek életmódját a természeti környezet a mai napig meghatározza. Gazdag növény-és állatvilággal rendelkezik, területén dús erdők, dombok, mocsarak találhatók. Évszázadokon keresztül a halászat, pákászat, vadászat volt a fő tevékenységük az állattenyésztés és a földművelés mellett. A festett fakazettás református templomok a térség jelentős építészeti emlékei közé tartozik. A népi építészet emlékeit is megcsodálhatjuk az itteni falvak többségében. A természeti körülmények, és a gyakori árvizek által egy olyan házépítési technika terjedt el, melyet talpas házaknak neveztek, ugyanis a falakat talpakra tették. Az Ormánság jellegzetességei közé tartozik ez a talpas ház, a fa gyakori használata az építkezések során, valamint a vesszőfonatos kerítések. Nagyon elterjedt volt még ezen kívül a faragással való díszítés, ily módon díszítették a legtöbb eszközeiket, bútoraikat, de megtalálható volt még az ajtófélfán való díszítőfaragás is¹.

Drávafok múltja az őslakosok beszámolóí alapján

A Drávafokon zajlott kutatás során a Szociológia Tanszék egyik hallgatója, Fóris Orsolya interjúkat készített néhány lakossal, akik már régóta a faluban élnek. Az interjúk során többek között arról beszéltek a megkérdezettek, hogy milyenek látták ideköltözésükkor Drávafokot, hogy érezték itt magukat, hogyan kerültek ide és miért maradtak itt. A megkérdezett lakosok pozitív élményként gondoltak vissza arra az időszakra, amikor idekerültek, az itt töltött gyermekkorukra. Többen kiemelték az erős összetartást, a közösséget:

„Akkor Drávafok nagyon vonzó volt. Nemcsak nekünk, a fiatal házásoknak többeknek is.” „Miért volt vonzó? Hát egyrészt a család vonzása, a család-rokonság vonzása, másrészt a tévesz olyan stabil gazdasági helyzetbe volt, hogy stabil megélhetést biztosított.” „Nagyon nagyon tartotta itt mindenki a kapcsolatot, a rokonságot. És nekem ez nagyon tetszett, nagyon vonzó volt. Most is tetszene, csak... Hiányzik is, hogy nem ugyanaz van, mint annak idején.”

„De viszont éppen emiatt, hogy én ilyen késői gyerek voltam, nemcsak a család, hanem tényleg a rokonságban olyan szeretet vett körül, amit szerintem nem sokan éltek át, tapasztaltak meg. nagyon jó volt akkor kisgyerekeknek lenni.”

¹ Forrás: http://netfolk.blog.hu/2012/11/13/ormansagi_nepviselet

„Hát miért maradtunk? Mert én fiatalkoromban azt hittem, hogy Drávafok nélkül nincs élet.”

Az ormánsági őslakosok református vallásúak, azonban a bevándorlók többsége katolikus vallású (Kovács 2005: 39). A megkérdezettek arról is beszéltek, hogy a faluban szinte nem is volt olyan, aki vele azonos vallású személlyel kötött volna házasságot. A drávafoki református asszonyok többnyire Drávakeresztúrról, vagy Felsőszentmártonból érkező férfiakkal házasodtak össze, és Drávafokra költöztek, mint az az interjúkból kiderült:

„...az őslakosság az, ami a reformátusságot tovább vitte, és a beköltözők nagy része idenősült vagy idejött férjhez. Na most, a környező falvakból, Felsőszentmártonból, mint ahogy a férjem is, ott pedig ez az arány pont fordítva. Ott meg alig volt egy pár család református és mindenki más katolikus a horvátságából adódóan. És ugyanez volt Keresztúrtban is.”

„... tehát vegyes házasságok vannak... Tehát nem egy vallásúak. Olyan még véletlenül sincs a mi időnkben meg az utánunk jövők, hogy... hogy azonos vallásúak lennének.”

„Hát kevés volt, aki a helybeli kötött házasságot.”

„Itt konkrétan itt a mi falunkban meg a református gyülekezetben ez, ez nagyon hiányzik, hogy nem azonos vallásúak a férj és feleség”

„Nahát most az én időmben ugye aki keresztúrral kötött házasságot, az ide Fokra költözött.”

Az elvándorlás az aprófalvakat érintette leginkább. A falvakban megindult egy lassú áramlás a térségen belül a központi települések felé. A szocializmus időszakában azonban a népességnek nemcsak a fogyása, hanem a cserélődése is végbement (Kovács 2005: 38). Mint az az előbb már említésre került, a drávafoki református vallású női lakosok főként a szomszéd falvakban élő férfiakhoz mentek feleségül. Ezek többnyire katolikus vallású, horvát települések voltak (Felsőszentmárton, Drávakeresztúr és Drávasztára) (Kovács 2005: 39). Ezekből a falvakból Drávafokra költöztek, mivel akkor az volt a központ. Az interjúkban a drávafoki lakosok beszéltek a beköltözőkről is, akik főként ezekből

a katolikus falvakból települtek át. Arról is szót ejtettek, hogy Drávafokon az emberek befogadóak voltak, azonban fontos kiemelni, hogy nem mindenkit fogadtak be az őslakosok teljesen. Azokat, akik komoly letelepedési szándékkal érkeztek a faluba, könnyebben befogadták, azonban akik csak átmeneti otthonként tekintettek Drávafokra és csupán a szükség miatt kerültek ide, azokkal kevésbé voltak befogadóak a drávafokiak. Kiemelném azt – az interjúkban is említett – tényt, hogy a bevándorlók nem érezték magukat kiközösítve, azonban nem találták a helyüket, gyökértelesen érezték magukat a faluban.

„Volt egy akkor a '60-as évekbe, akkor Szatmárból egy pár család igen. Sőt nemcsak Szatmárból, hanem a Felsőszentmártonból horvát családok, egy pár, költöztek ide.”

„Hát mi itt az Ormánság széle vagyunk tulajdonképpen és az Ormánságra az volt a jellemző, a református vallás. Na most minket körbevesz több horvát falu, ott a katolikusok, ott a katolikus vallás volt. Na most így, hogy tulajdonképpen a Drávafokon a katolikus gyülekezet azokból áll, akik Mártonból meg ezekből telepedtek ide be.”

„Hát egyrészt... tehát a Drávafok, a drávafoki emberek, a családok könnyen befogadják a..., ha valaki máshonnan jön.”

„...Tehát én úgy gondolom, hogy ez a falu, itt az emberek könnyen befogadták azt, akik olyan szándékkal jöttek, hogy na most itt letelepednek.”

„...És akik meg, akik meg betelepültek utána, akik megvették a házat vagy beköltöztek ide a faluba, azok már nem érzik magukénak a falut. Ami természetes, mert nem itt vannak a gyökereik, sőt szerintem a saját gyökereiket sem érzik vagy nem ápolják.”

Az egyén és a társadalom szempontjából is rendkívül fontos szerepet töltött be a családi közösség, amely az együttműködés egyik legfontosabb alapját jelentette a térségben. Néhány generációváltást követően a régi ormánsági nemzetségek egy része kihalt, és a rokoni szálak is megritkultak (Ragadics 2013: 78-79). A szocializmus idején bekövetkezett elvándorlás során a fiatalok a városba költöztek, ipari munkahelyeket kerestek. Ez óriási veszteség volt, hiszen az 1949-ben mért népességhez képest az Ormánság elvesztette az akkori lakosság harmadát (Kovács 2005: 38). Ezzel a térség nemcsak jelentős számú munkaerőt veszített de a családi, valamint a szomszédi kötelékek

is tovább gyengültek (Ragadics 2013: 79). Különböző okokból (földosztás, ki-, betelepítés, iparosítás, tsz-esítés, körzetesítés) a népesség fogyása mellett nagy volt a települések népességcseréje is (Kovács 2010: 172). Az interjúkban is ezek a negatív hatások köszönnek vissza, arról mesélték a megkérdezettek, hogy az őslakosokból nagyon kevesen maradtak a faluban, sokan elvándoroltak – főként a tsz-ek felbomlásával –, de sokan meghaltak már közülük.

„Hát igazán a rendszerváltás hozta azt, hogy a téesz fölbomlott, mert az egy biztos megélhetést biztosított az embereknek.”

„Hát igazán az első elvándorlás a téeszek elvándorlásánál volt, mert akkor azért nagyon sok család elköltözött a városba”

„Hát ugye a fiatalok elköltöztek, az idősek meg..., tényleg nagyon sokan meghaltak ezekből a családokból. Azért tűntek el szinte így.”

„...egy ideig, a mi fiatalkorunkig még többen itt éltek a családból is meg a barátok közül is, de most jelenleg nagyon kevesen vagyunk. Nagyon kevesen.”

A fent említett negatív hatások ellenére a családi, rokoni kapcsolatok ma is fontos szerepet töltenek be a térségben élők számára. Az ormánsági helyi társadalom kohézióját azok a mindennapi tevékenységek adták, amelyet a megélhetés érdekében végeztek. Az erős rokoni és szomszédsági szálak mellett nagy szerepe volt a vallásnak és a helyi ünnepeknek is. A közösségformáló erők között a vallásnak még mindig kitüntetett szerepe van a térségben (Ragadics 2013: 78-80). Bár a szekularizációval a vallás háttérbe szorult, mind az interjúk, mind a kérdőívek alapján megállapítható, hogy a vallás szerepét valóban nagyon fontosnak ítélik meg a drávafoki lakosok és ezt szeretnék is erősíteni a faluban. A helyi ünnepek, közösségi események fontos szerepe, hogy a lokális társadalom minél szélesebb rétegeit szólítsák meg. A hagyományos vallási ünnepek mellett a falunapok, majálisok, elszármazottak találkozói is kollektív élménnyé váltak (Ragadics 2013: 80). Az interjúkból arra is választ kaphattunk, hogy mit gondolnak a kérdezettek azzal kapcsolatban, hogy mi az őslakosok feladata a faluban és mit próbálnak tenni a falu érdekében. Főként az összetartás fontosságát emelték ki a kérdezettek és megemlézték, hogy próbálnak ezért tenni, különböző programokat szerveznek, főként az elszármazottak számára, és igyekeznek aktívan részt venni a falu életében.

„Hát azért összetartás most is van. (...) Szokott lenni Aranyág májusban, nem az anyák napja, hanem ilyen Aranyág, amikor a gyerekek szerepelnek és amikor oda össze tudunk gyűlni, együtt vagyunk, olyan jó, az amikor előre megszervezzük, megbeszéljük. Van összetartás”. „Szerveztük ugye a falunapokat, amikor meghívtuk az elszármazottakat, azokat, akik elköltöztek. Volt ilyen talán 4 vagy 5 alkalommal. (...) Hát az olyan volt, hogy mind amikor azt mondod, hogy most otthon éreztem magama.”

„Hát azért az, amit próbálunk gyakorolni, hogy ez az összetartás, ha vannak ilyen ünnepi alkalmak, összejövünk, várjuk azokat, akik vagy a rokonsághoz még visszajönnek, hazajönnek családlátogatóba, vagy akik, elmentek már és hogy hogy együtt legyünk... Próbáljuk, erőltetjük, nehezen megy, egyre kevesebb alkalom van ilyen, de mégis ezt, hogy összetartozunk. Ezt mégis még próbáljuk megtartani, fönntartani.”

„Akármilyen kevesen is vagyunk, de tényleg úgy csinálunk azért, akármilyen beteg vagy idős valaki, akkor is, ha van egy ilyen alkalom, akkor őt is elhozzuk, hogy együtt legyen, együtt legyünk azokkal, akik még vagyunk.”

Drávafok megítélése a pozitív, valamint negatív tényezők szempontjából

A kérdőíves lekérdezés során arra kértük a válaszadókat (84 fő szerepelt a mintában), hogy soroljanak fel olyan dolgokat, amik pozitív, valamint negatív érzéseket keltenek bennük Drávafok említése kapcsán. A pozitív dolgok közül legtöbbször a közintézmények meglétét emelték ki. A református általános iskola meglétét említette a kérdezettek nagy része, valamint az interjúban megkérdezettek is kiemelték az iskolát, mint pozitív tényezőt a falu életében.

„... Tehát abba, hogy itt még jelenleg van iskola, mindegy, hogy milyen összetételű, a falu gyerekei meg hát a környék gyerekei, ahonnan ide tartoznak, igaz, hogy most távolabbról is, de én most arról beszélek... Én ebbe vagyok bizakodó, hogy addig, amíg a gyerekek itt helybe kapják meg az élet indulásához az alapokat, addig úgy gondolom, hogy ha egyszer lesz valami fordulat, akkor ha nem is azonnal, amikor ők befejezik az iskolát, de valamikor az életükbe... De mégis ez fontos, számomra legalábbis és úgy gondolom, hogy a gyerekeknek is fontos, hogy itt járnak iskolába és talán még egyszer lesz olyan, hogy érdemes lesz a fiataloknak visszatérni.”

Falukutatás az Ormánságban

Drávafok a PTE BTK Szociológia Tanszék vizsgálatának tükrében

„Néhányan a munkájukból fakadóan kerültek, azért az általános iskola itt működött mindig. Szerencsére most is, tehát ez ugye nagyon jó dolog”

Az iskola mellett az óvoda, az orvosi rendelő, a gyógyszertár meglétét is sokan kiemelték, mint pozitív tényezőt. Az intézmények mellett a kérdezettek a közösséget tartják fontosnak, illetve annak az összetartását. A segítőkészséget is többen megjelölték, valamint a szomszédokkal való jó viszonyt is. A falu kapcsán még azt emelték ki a megkérdezett lakosok, hogy szép a környezet, csendes és

Pozitív dolgok	Említések száma
Iskola	18
Orvosi rendelő	9
Óvoda	8
Gyógyszertár	7
Orvos	5
Közösség	4
Nyugalom	4
Természet	3
Környezet	3
Emlékek	3

1. táblázat: A 10 leggyakrabban említett pozitív dolog a falu kapcsán

1. Ábra – A kérdezettek által említett összes pozitív dolog a falu kapcsán

nyugodt a falu és a természet közelségét is többen említették a kérdezettek közül. Mivel a lakosok között sokan itt születtek, így nem meglepő, hogy a faluhoz fűződő emlékeiket is kiemelték, mint pozitív tényezőket.

Az Ormánság egykor a Kárpát-medence leggazdagabb vidékei közé tartozott, az évszázadok során azonban a közösségek és a természeti környezet elsoványodása következett be és ma már csupán az ott élő lakosság egy szűk rétege számára képes megélhetést biztosítani. Az egykor itt élő népesség kihalt, kicserélődött (Leidinger 2013: 68). Az aprófalvak fokozatosan romló vándorlási értékei elsősorban az elszegényedés miatt mentek végbe. Az elvándorlás mértéke különösen magas az Ormánságból (Bajmóczy – Makra 2015: 3). A térségben található falvakat az elöregedés jellemzi. Alacsony az aktív, szakképzett fiatal népesség aránya, az idősek, valamint az alacsonyan kvalifikált rétegek aránya viszont magas (Ragadics 2013: 77). A helyi gazdasági és kulturális élet erős leépülése is végbement az elmúlt évszázadok során (Leidinger 2013: 68). Azok a magyarországi aprófalvak, amelyek a perifériákon helyezkednek el – köztük Drávafok is – rendelkeznek a legrosszabb közlekedési adottságokkal (Bajmóczy – Makra 2015: 4). A térségben hiányos az infrastrukturális ellátottság is és az előnytelen munkaerő-piaci helyzet is egy súlyosbító tényező (Ragadics 2013: 77). A természettől való elidegenedés, a pusztuló táj az itt élő gazdák egyre kisebb részének képes már megélhetést biztosítani (Leidinger 2013: 70). Az általunk vizsgált ormánsági faluban, Drávafokon is hasonló folyamatok mentek végbe. A kérdőíves kutatás során megkérdezett lakosok a falut érintő negatív tényezőkként éppen ezeket a problémákat emelték ki, tehát az elöregedést, a fiatalok elköltözését, a munkahelyek hiányát. Sokan azt is kiemelték, hogy az emberek irigyek, önzők és nem segítőkészek – ami azért is érdekes, mert a pozitív tényezők kapcsán többen is kiemelték az emberek segítőkészségét, tehát a vélemények ebben a tekintetben eléggé polarizáltak. Az infrastrukturális elmaradottságot, a tömegközlekedés minőségét, illetve hiányát, a posta, takarékpénztár megszűnését is többen kiemelték a falut érintő negatív tényezőkként. Emellett a kérdőívekben és az interjúkban is megemlézték, hogy nagyon sok eladó ház van a faluban, amit nem is tudnak eladni.

„...Nagyon sok üres ház van, mert ha meghaltak vagy elköltöznek, egyszerűen nem tudják eladni a házat.”

„Meg volt minden, tehát volt vonat, tehát vasúti közlekedés, van gyógyszertár, volt posta, iskola, a hivatal itt működött, óvodánk nagyon régóta van. Tehát úgymond ilyen kis körzet szerepét betöltötte Drávafok és ez, ami amit félok, hogy ezt elveszítjük.”

Falukutatás az Ormánságban

Drávafok a PTE BTK Szociológia Tanszék vizsgálatának tükrében

Negatív dolgok	Említések száma
Munkahely hiánya	31
Emberek természete	9
Tömegközlekedés	8
Szegénység	5
Előregedés	5
Pénz hiánya	4
Fiatalok elköltözése	3
Posta hiánya	3
Bolt (választék, nyitvatartás)	3
Házak (sok eladó)	3

1. táblázat: A 10 legtöbbször említett negatív dolog a falu kapcsán

2. Ábra

Drávafok jövője

Drávafok jövőjét illetően először is az elköltözési hajlandóságot vizsgáltuk meg.

A faluból való elköltözési hajlandóság elég megosztó képet fest, ugyanis jól látható, hogy közel fele-fele arányban vannak azok, akik maradnának, és azok, akik mennének. Egy középső kategória, akik bizonytalanok ezzel a kérdéssel kapcsolatban, csupán 8,3%-át teszik a válaszadók arányának.

2. Ábra – A kérdezettek által említett összes negatív dolog a falu kapcsán

7. Drávafok az ott élők szemével

BÜKI NIKOLETT – MELÁTH BARBARA – VÁMOS VIKTÓRIA

Azok a drávafoki megkérdezettek, akik elhagynák falujukat többségében hasonló, vagy akár

Igen, mindenképpen

Talán

Nem, semmiképpen

ugyanazon indokokat említettek a kérdés során. Legtöbbjük, akiknek már vannak gyermekeik, családi okokra hivatkozva válaszoltak így, ugyanis fiaikkal, lányaikkal, rokonaikkal szeretnének élni és ebből kifolyólag oda költöznének, ahol ők laknak. Míg van egy másik nagy csoport, akik a munkahely, munkalehetőségeket említették, mint okát

az elköltözésnek, ugyanis a faluban nincsenek olyan széleskörű lehetőségek, melyek inkább a környező városokba való áttelepülésre sarkallják őket. Azonban nagyon sokan jól érzik magukat a faluban, egész életüket itt élték le, családjuk körében vannak, biztos helyük van, így meg sem fontolták a költözés lehetőségét.

Azok a drávafoki megkérdezettek, akik elhagynák falujukat többségében hasonló, vagy akár ugyanazon indokokat említettek a kérdés során.

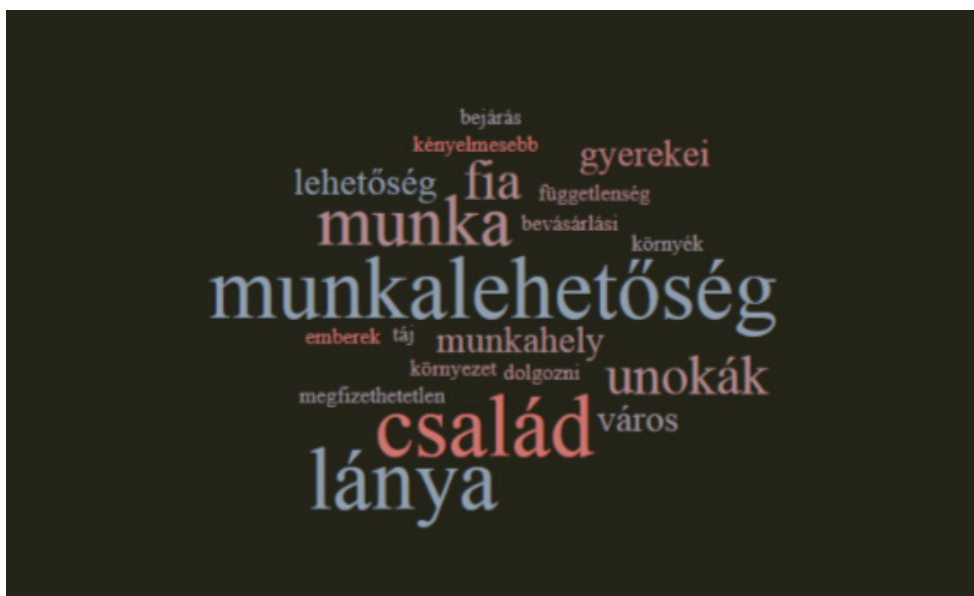
Legtöbbjük, akiknek már vannak gyermekeik, családi okokra hivatkozva válaszoltak így, ugyanis fiaikkal, lányaikkal,

rokonaikkal szeretnének élni és ebből kifolyólag oda költöznének, ahol ők laknak. Míg van egy másik nagy csoport, akik a munkahely, munkalehetőségeket említették, mint okát az elköltözésnek, ugyanis a faluban nincsenek olyan széleskörű lehetőségek, melyek inkább a környező városokba való áttelepülésre sarkallják őket. Azonban nagyon sokan jól érzik magukat a faluban, egész életüket itt élték le, családjuk körében vannak, biztos helyük van, így meg sem fontolták a költözés lehetőségét.

Sokan amiatt sem hagynák el falujukat, hiszen bíznak abban, hogy a jövőben sokkal kedvezőbb helyzetben lesz a falu. Megkérdeztük, mit gondolnak a település jövőről, és ez esetben sem adódtak egyhangú válaszok. Sokan úgy gondolták, az egész országban nagyon rossz helyzet van, nincsenek munka, kevés lehetőség van megfelelő állást találni, ami jól is fizetne, és ezt leginkább az állam hibájának tudták be, mintsem a falunak. A munkalehetőségek hiánya mellett, még kiemelték negatív tényezőként azt is, hogy rengeteg fiatal elvándorol, főként a városokba veszik az irányt, vagy esetleg külföldre. A fiatalok hiánya kedvezőtlenül hat egy település jövőjét tekintve, ugyanis egy előregedő település nehezen

3. Ábra – Drávafokról való elköltözési hajlandóság.

4. Ábra

tud fellendülni. Ugyanakkor nem mehetünk el az mellett sem, hogy a legtöbb ember mégis bizakodó, és pozitív tud maradni, és úgy gondolják, hogy az oktatás, egészségügy fejlesztésével, valamint az infrastrukturális beruházásokkal kedvezőbb helyzet alakul ki a térségben. Ezen kívül még a különféle állami támogatások és uniós pályázatok pozitív hozadékában reménykednek, ugyanis rengeteg pályázatot adtak be az elmúlt időszakban.

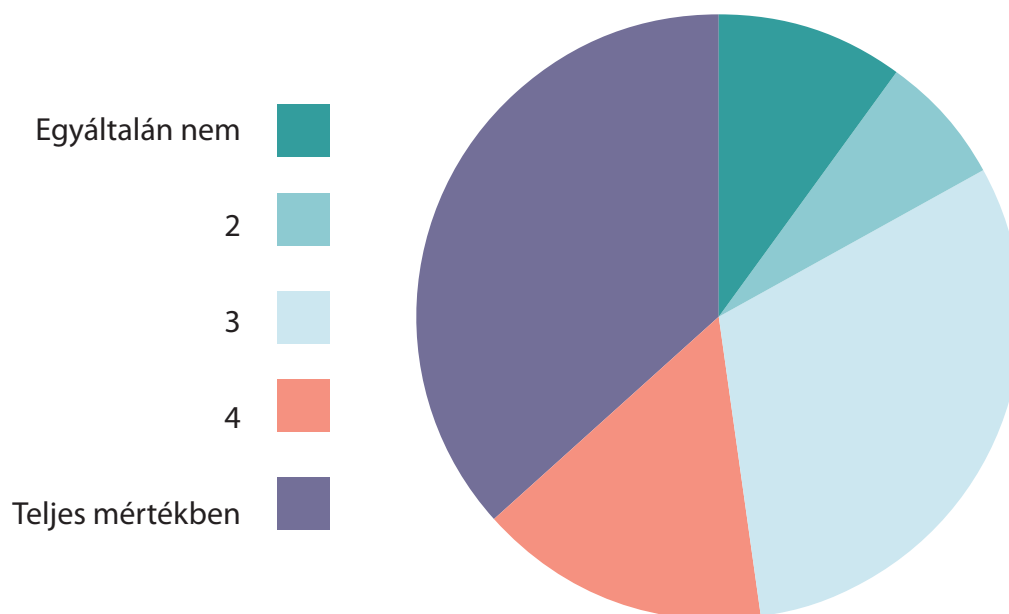
5. Ábra

4. Ábra – Miért hagyná el Drávafokot?

5. Ábra – Drávafok jövője

Ahogy a következő ábra is mutatja, a legtöbb drávafoki megkérdezett lakos a magyar államot teszi felelőssé a helyi életkörülményekért, így érthető, hogy a jövővel kapcsolatos kérdésre adott válaszok is az államtól várt segítség reményét tükrözték.

6. Ábra

Tárgyi kultúra

A négy napos falukutatás során sor került a drávafokiak tárgyi kultúrájának vizsgálatára: arra, hogy számukra melyek a fontos, értékes eszközök, mit becsülnek meg vagy éppen mitől válnának meg és cserélnék le valami másra, van-e vitrinjük, illetve mi van benne, milyen régi magyar paraszti kultúrából származó tárgyaik vannak (ha vannak). Ennek vizsgálatát a kérdőív tárgyi kultúrára vonatkozó modulja tette lehetővé.

Drávafoki ház belülről

Elsőként azt mutatjuk be közelebbről, hogy mennyire akarnak a falubeliek megválni jelenlegi bútoraiktól. Kiemelném azt, hogy a lakások bútorzata igen változatosnak bizonyult Drávafokon, ugyanis megtalálhatóak volt a modern berendezési tárgyak, valamint a régi, esetleg a paraszti kultúrából fennmaradt eszközök, bútorzat is. Előzetesen feltételezésinknek megfelelően, azok az emberek, akik idősebbek, sokkal jobban kötődnek a berendezési tárgyaikhoz, mint a fiatalabbak. Értelemszerűen sokkal nagyobb értéket tulajdonítanak a régi fennmaradt, esetleg örökölt tárgyai-

6. Ábra – Mennyire teszik a magyar államot felelőssé a saját életkörülményeikért a lakosok.

knak, míg a fiatalabb korosztály könnyebben lecserélné bútorait, modernebbeket venne, addig a 60 éven felüliek inkább megőriznék a régi berendezési tárgyait.

Azt, hogy mennyire hajlandóak változtatni a lakás berendezésén, nemcsak az egyén életkora befolyásolja, de magának a bútornak a kora is. Itt is hasonló tendenciát láthatunk, amely lehetséges, hogy a népi kultúrából fennmaradt tárgyak magas értékének is tudható be. Ugyanis minél régebbi az adott bútorzat, annál kevésbé cserélnék le újra. Összességében elmondható, hogy a legtöbb megkérdezett ragaszkodik valamilyen okból kifolyólag berendezési tárgyaihoz, a falusiak alig több mint harmada (38%) szeretné ezeket lecserélni, ha lehetősége adódna rá.

Tárgyi emlékek a múltból

A következőkben a paraszti kultúra tárgyi emlékeit fogjuk közelebbről megvizsgálni: mennyi, illetve milyen régi magyar paraszti kultúrából származó emlékekkel rendelkeznek a faluban élők, ezekhez hogyan jutottak hozzá és mennyire ragaszkodnak hozzájuk, vannak-e ezekkel kapcsolatos emlékek, büszkék-e rájuk. Ezeknek a tárgyaknak a megőrzése, védelme jelezheti a paraszti kultúrához, múlthoz való kötődést, de e kettő tényező nem feltétlenül függ össze. Elképzelhető, hogy padláson, szekrényben felejtett tárgyról van szó, amihez nem fűzi őket semmi emlék, érzés. Erre azt követően térek ki, hogy megvizsgáltam, hogy a faluban élők milyen arányban és milyen összetételben rendelkeznek a paraszti kultúra tárgyi emlékeivel.

Az eredmények azt tükrözik, hogy a megkérdezett drávafokiak közel felének (45%) van a tulajdonában valamilyen típusú régi paraszti tárgyi emlék.

A paraszti kultúra, társadalom jellegzetessége volt, hogy nem különültek el egymástól a műalkotások a hétköznapi eszközöktől. A népművészeti és nem népművészeti között a parasztok nem húztak határt, minden tárgyat az esztétikai funkció figyelembe vételével készítették, ennek hangsúlyossága azonban már függött az eszköz típusától is (Ortutay 2006). A megkérdezett drávafoki háztartásokban is felsorakozott a régi paraszti kultúrához tartozó tárgyak sokszínű kavalkádja. Ezeket három főbb kategóriába soroltuk: munkaeszközök, berendezési tárgyak és az egyéb tárgyak csoportja.

Munkaeszközökből van a drávafokiaknak a legtöbb, 37 olyan eszközt neveztek meg a falu lakói, amelyek valamilyen formában hozzásegítették felmenőiket a termelésben, munkában, megélhetésben. Ezeket közelebbről megvizsgálva két fő csoportra lehet osztani: mezőgazdasági tevékenységhez fűződő tárgyak és a hagyományosan női munkához / ruhakészítéshez szükséges eszközök. A dráva-

7. Drávafok az ott élők szemével

BÜKI NIKOLETT – MELÁTH BARBARA – VÁMOS VIKTÓRIA

fokiak valamivel több, mint egyötödének (21,4%) van valamilyen használati tárgya, ami a magyar paraszti kultúrából maradt meg, ebből legjelentősebb részt a mezőgazdasági termelésben használt eszközök adják ki.

Berendezési tárgyak esetében elsősorban a szekrények, bútorok jelentek meg, de ide soroltam még olyan elemeket, mint a vázák, órák stb. Összesen 20 olyan berendezési tárgyat neveztek itt meg, amelyek a paraszti kultúrához kapcsolhatók, és a megkérdezett falusiak 16,7%-nak van a tulajdonában ilyen.

Harmadikfő kategória tartalmát nem határoztuk meg pontosan, tehát ide tartozik minden egyéb, az előbbi két csoportba nem beilleszthető, tárgy. Ezekből összesen 35 található a mintában, ezeknél

7. Ábra

a legjelentősebb számban a családi fényképek jelennek meg, ezekből 10-et találtunk. Úgy érzem érdemes kiemelni, hogy itt megjelenik két horvát nemzetiségi emlék: horvát szőttes és horvát női népviselet. A kérdőívre válaszadó falusiak 28%-a rendelkezik valamilyen nem használati és nem berendezési tárgyal, amely egyben a nemzetiségi, illetve magyar paraszti kultúra részét is képezte.

Nemcsak azt érdemes megvizsgálni, hogy hányan és milyen mennyiségben rendelkeznek ezekkel az emlékekkel, hanem azt is, hogy mennyire kötődnek hozzájuk. Külön kérdés arra vonatkozóan, hogy mennyire fűzik erős érzelmek a paraszti kultúra maradványaihoz a drávafokiakat (ha vannak nekik ilyenek) nem szerepelt a kérdőívben. Arra irányuló kérdés viszont, hogy vannak-e olyan tárgyak, amikre különösen büszke, vagy kötődik hozzájuk már benne volt a tárgyi kultúrára vonatkozó modulban. Az erre adott válaszokból le-

7. Ábra – A lakásban található dísz tárgyak és bútorok (munkaeszközök) közül melyekhez kötődik leginkább?

Falukutatás az Ormánságban

Drávafook a PTE BTK Szociológia Tanszék vizsgálatának tükrében

olvasható, hogy mennyire fontosak ezek a tárgyak a falusiak életében. A kérdés a vizsgálata során 8 fő kategóriát állapítottam meg: 1. akik semmihez sem kötődnek; 2. akik mindenhez; 3. családi képekhez; 4. akik bútorokhoz; 5. akik műszaki cikkekhez; 6. képekhez vagy szobrokhoz; 7. akik a paraszti kultúra emlékeihez; 8. horvát tárgyhoz (címer); 9. egyéb tárgyakhoz (tükör, agancs, rendszám tábla stb...)

A paraszti kultúrához tartozó tárgyakkal kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a megkérdezettek közel fele rendelkezik a régi nemzetiségi vagy magyar paraszti emlékekkel, szinte senki sem kötődik ezekhez, vagy nem fűzik őket hozzájuk olyan erős érzelmi szálak, hogy érdemesnek tartották volna ezeket kiemelni, mikor a számukra fontos tárgyokról, tulajdonokról kérdeztük őket. Tehát korábbi feltételezésem – miszerint akik bútorait nem akarják kidobni, azok azért kívánják ezeket megtartani, mivel valószínűleg paraszti kultúra emlékei – nem bizonyult helytállóknak. Egy válaszadó emelte ki azokat a dísztányérokat, amelyeket utazásai során vásárolt, többek között Kalocsán. Ezekről készült fotó is, a konyhának a falát díszítette ki velük, amelynek a jelentős részét befedik, tehát jól látható helyen vannak, valószínűleg ténylegesen büszke is rájuk. Rájta kívül úgy vélem még érdemes megemlíteni még egy falubelit, aki a számára fontos tárgyak között felsorolta az édesanyjától kapott szőttesét, ami potenciálisan tartozhat a magyar paraszti kultúra emlékkörébe, azonban ennél pontosabb információt nem adott meg. Itt azonban ki kell emelnem, hogy ő nem nyilatkozott úgy, hogy birtokában lenne régi paraszti kultúrához tartozó tárgy, ezért úgy döntöttem, mivel erről nem áll rendelkezésünkre fénykép, nem tudjuk, hogy pontosan milyen jellegű, így figyelmen kívül hagytam elemzésem ezen pontján. Tehát egyetlen fő volt, aki úgy nyilatkozott, hogy rendelkezik paraszti tárgyakkal és ki is emelte, hogy ezekre büszke, abból a negyven falusiból, akinek van valamilyen régi magyar kultúrához tartozó emléke.

Különösen szembetűnő a műszaki cikkekhez való kötődés viszonylagos erőssége szemben a hagyományos kultúrához tartozó tárgyakkal: kilencszerese a tradicionális tárgyi emlékekhez való ragaszkodásnak. Itt kiemelném, hogy technológiai eszközök alatt elsősorban a televíziót kell érteni, kilencből ötven mondták azt, hogy ez számukra fontos tárgy, ebből az 5 főből 4 ötven éven felüli. Valószínűsíthető, hogy a válaszadók viszonylag magas átlagéletkora (58 év) miatt nem jelentek meg itt olyan eszközök, mint számítógép, laptop, telefon, tablet stb... A válaszok tükrözik azt, hogy a megkérdezett drávafokiak elsősorban bútoraikhoz, berendezési elemekhez kötődnek, emellett még fontosak a családi képek és különféle szobrok, festmények is. A megkérdezettek közel fele egyáltalán nem ragaszkodik semmilyen otthonukban lévő tárgyhöz.

A megkérdezettek közel fele egyáltalán nem ragaszkodik semmilyen otthonukban lévő tárgyhöz: elsősorban anyagi értékük, illetve funkciójukon keresztül vagy inkább érzelmi szálak vagy emlékek fűzik őket hozzájuk. Azoknál a válaszadóknál, akik megindokolták, hogy miért kötődnek az adott tárgyhöz, az eredmények azt mutatják, hogy ők túlnyomó többségben érzelmileg vagy valamilyen emlék nyomán ragaszkodnak a megnevezett tárgyakhoz. Ez nem is meglepő a családi fotók esetében, viszont az talán feltűnő lehet, hogy több esetben a funkcionális tárgyakhoz, műszaki cikkekhez is inkább emocionálisan kötődnek. Ez általában abban nyilvánul meg, hogy ajándékba kapták rokonaiktól: a hűtő, televízió vagy éppen a mosógép említésekor sem annak anyagi értékét vagy éppen hasznosságát hangsúlyozták, hanem azt, hogy ki ajándékozta számukra. Összesen három olyan esetet találtam, amikor nem az érzelmi tényező állt a középpontban: a televízió említésekor annak szórakoztató voltát emelte ki, másik válaszadó a trófeák az anyagi értékét hangsúlyozta és egy harmadik személynél a gáztűzhely említésekor is inkább a funkció kapcsán jelenik meg, hogy kötődik ehhez.

Mit rejt a vitrin Drávafokon?

Az emberek mindig is szerették mások számára is láthatóvá tenni a számukra értéke tárgyakat. Egy-egy ritkább darab valódi kincsnek is számíthatott, a státusszimbólumként jelent meg, amely a tulajdonosának társadalmi rangját és gazdagságát is jelképezte. Az ilyen tárgyak közszemlére tételének megfelelő eszköze volt a vitrin, amely egyszerre szolgált tárolóként, illetve az értékes, fontos tárgyak kiállítójaként is. Elődjének a kabinetszekrényt tekinthetjük, amely kétszáz éves múlttal rendelkezik, a 18. századtól egyre gyakrabban jelent meg ennek az üvegajtós változata, ezzel láthatóvá váltak az ott őrzött és megbecsült tárgyak és egyben kialakult a vitrin is. Annak is meg van a jelentősége, hogy

miért éppen ekkor jelent meg: egyrészt egyre gyakoribbá vált, és egyre szélesebb rétegek számára az utazás, nyaralás lehetősége és az ott összegyűjtött emléktárgyak permanens kiállító helyeként szolgált a vitrin. Emellett a jómódú polgárság otthonaiban ekkor jelentek meg a porcelántárgyak szélesebb körben².

Manapság a vitrin funkciója megmaradt, tehát sok esetben díszítő elemeket helyeznek el benne, illetve olyan dolgokat, amelyek fontosak az egyén számára, röviden tehát amelyekre büszkék és szeretnék hogy mások is lássák. Azonban arról már nem beszélhetünk, hogy ez a berendezési tárgy a jómódú polgárság sajátja maradt volna, szélesebb körben elterjedt már és a benne lévő tárgyak nem feltétlenül tükrözik a tulajdonosnak a társadalmi státuszát vagy éppen vagyonosságát.

Drávafoki lakosok körében azt is felmértük, hogy rendelkeznek-e vitrinnel, illetve ha lehetőségünk adódott, akkor fényképet is készítettünk róla. A kérdőívekből az olvasható ki, hogy a faluban élő válaszadók háztartásának több, mint harmadában (39%) található ilyen bútordarab. Ezek tartalma általában igen sokszínű: leginkább pohárkészletet, kerámiát, üvegeket és italokat tárolnak benne; de a plüss játékoktól és a csokitojásoktól a régi tűzoltó csákányon keresztül egészen a csillogós, aranyszínű hal szoborig megtalálható bennük a drávafokaik számára kedves tárgyak, emlékek.

A tárgyi kultúra vizsgálatának összefoglalásául kiemelném, hogy a kérdőívek alapján megállapíthatjuk, hogy a jelenlegi bútorikat a válaszadók valamivel több, mint harmada (38%) cserélné le, ez az érték alacsonyabb, ha magasabb a megkérdezett, illetve a berendezési tárgy kora. A paraszti kultúrához tartozó tárgyak a kérdőívet kitöltők csaknem felénél található meg, jelentős a mezőgazdasági munkához, a szövéshez / ruhakészítéshez kapcsolódó eszközök és a fényképek száma. Azonban ezekhez a tárgyakhoz kevésbé kötődnek érzelmileg, nagyobb mértékben ragaszkodnak a műszaki cikkeikhez és bútoraikhoz, de ezekhez is elsősorban érzelmileg és nem az anyagi értékük vagy hasznosságuk kapcsán. A harmadik fontos eleme volt a tárgyi kultúra moduljának a vitrinek vizsgálata, amelyek a megkérdezettek valamivel több mint harmadának vannak tulajdonában és ezek tartalma igen sokszínű és változatos, elsősorban pohárkészletek, kerámiák és italok / üvegek található meg bennük.

² Forrás: <http://epulet-tervezo.hu/vitrin-es-a-lakberendezes/>

Összegzés

Úgy, mint a legtöbb hátrányos helyzetű kistelepülés esetében, a Drávafokot is érintő legsúlyosabb problémák többek között a munkahely hiánya, a fiatalok elvándorlása – ezáltal az aktív, kvalifikált munkaerő hiánya –, az elöregedés, és az infrastrukturális elmaradottság. Az ott élő lakosok is főként ezeket a problémákat emelték ki, azonban ezeket a visszafordíthatatlannak tűnő problémákat aligha lehetne orvosolni. Sokan meg vannak győződve arról, hogy a helyzet az egész országban rossz, nincsenek munkahelyek, lehetőségek, és mivel a fiatalok elmennek ez nem is fog változni. Ugyanakkor a többség mégis maradna a faluban, hiszen sokan itt élték le egész életüket, itt van a családjuk. A család a legfontosabb tényező a döntések tekintetében, hiszen fiaik, lányaik miatt költöznének el sokan, hogy velük lehessenek, akik a városban élnek. Amin lehetne és kellene is változtatni, javítani – a lakosok szerint is –, az a közösség összetartása. A legtöbben fontosnak tartják, hogy minél több programot szervezzenek a falun belül, elhívják az elszármazottakat, rokonokat is, ezáltal átélhessék azt, amit régen és erősítenék a közösséget is. A problémák ellenére a lakosok többnyire elégedettek az életükkel és sokan bizakodók a falu jövőjét illetően is. Néhányan úgy gondolják javulhat a helyzet, bíznak a pályázatok pozitív hatásaiban.

A tárgyi kultúra vizsgálatával összefüggésben megállapíthatjuk, hogy jelenlegi bútorait a válaszadók valamivel több, mint harmada (38%) cserélné le, ez az érték alacsonyabb ha magasabb a megkérdezett, illetve a berendezési tárgy kora. A paraszti kultúrához tartozó tárgyak a kérdőívet kitöltők csaknem felénél találhatók meg, jelentős a mezőgazdasági munkához, a szövéshez / ruhakészítéshez kapcsolódó eszközök és a fényképek száma. Azonban ezekhez a tárgyakhoz kevésbé kötődnek érzelmileg, nagyobb mértékben ragaszkodnak a műszaki cikkeikhez és bútoraikhoz, de ezekhez is elsősorban érzelmileg és nem az anyagi értékük vagy hasznosságuk kapcsán. A harmadik fontos eleme volt a tárgyi kultúra moduljának a vitrinek vizsgálata, amelyek a megkérdezettek valamivel több mint harmadának vannak tulajdonában és ezek tartalma igen sokszínű és változatos, elsősorban pohárkészletek, kerámiák és italok / üvegek találhatók meg bennük.

Felhasznált irodalmak:

Bajmócy Péter – Makra Zsófia (2015): Aprófalvak kihalása és/vagy megmaradása Magyarországon. In: Szerk.: Rakonczai János, Szerk.: Blanka Viktória, Szerk.:

Ladányi Zsuzsanna. Szeged: SZTE TTIK Földrajzi és Földtani Tanszékcsoporthoz, 2015.

Kovács Teréz (2005): A sellyei (siklói-) KSH-térség rövid leírása (pp. 29-52). In: Baranyi, B. (szerk.). Roma szegregációs folyamatok a csereháti és dél-baranyai kistérségekben. Budapest: Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

Kovács Teréz (2010): A paraszti gazdálkodás és társadalom átalakulása. Budapest: L'Harmattan

Leidiger Dániel (2013): Helyi szintű környezeti és társadalmi folyamatok a globális folyamatok tükrében – Múlt, jelen és a kilábalás lehetőségei az Ormánságban. in Szociális Szemle 2013/1-2.

Ragadics Tamás (2013): Hagyományos ormánsági közösségek – a helyi társadalmak integrációs lehetőségeinek tükrében. in Szociális Szemle 2013/1-2.

Ortutay Gyula (1977-1982): Magyar néprajzi lexikon. Budapest: Akadémia Kiadó. Internet: <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-2147.html>. Letöltve: 2017. 11. 15.

Internetes források:

<http://epulet-tervezo.hu/vitrin-es-a-lakberendezes/>. Letöltve: 2017. 11. 15. <http://nepszava.hu/cikk/1139003-meg-az-unokak-is-kozmunkasok-lesznek---az-ormansag->

[vegnapjai](http://netfolk.blog.hu/2012/11/13/ormansagi_nepviselet) (letöltve: 2017.11.13.) http://netfolk.blog.hu/2012/11/13/ormansagi_nepviselet (letöltve: 2017.11.14.)

8.

Az egyház szerepe egy ormánsági településen

BÁRSONY SAROLTA

Az Ormánság Dél-Baranya egy speciális vidéke, a Dráva folyó régi árterében helyezkedik el. Aprófalvas agrártérségről beszélünk, ahol a szocialista mezőgazdaság leépülésével jelentős hanyatlás következett be. Jellemző erre a vidékre, hogy a képzettebb munkaerő elvándorol, a munkahelyek megszűnnek és az intézmények funkciójukat veszítik (Ragadics 2016). Manapság az Ormánságban leginkább cigány, horvát, vagy vegyes képet mutató közösségeket találhatunk. A leszakadó térségben az egyház a hitéleti tevékenységén túl jelentős szerepet vállal a szociális ellátásban, néhol pedig az oktatásban is. (Boros 2016)

Drávafok esetében az iskolában és a közösség életében is meghatározó az egyház szerepe. Szükséges ez, mivel a szociális törvények előírják, hogy a kistépelüléseken mely szolgáltatásokról kell az önkormányzatnak gondoskodni, azonban nem nézik az önkormányzatok teherbíró képességét illetve a településeken végbemenő gazdasági-társadalmi változások implikálta problémák jelentős részét. A szolgáltatásokat általában a lakosság méretéhez kötik, viszont az ellátási kötelezettségek nem biztosítják a szolgáltatások hozzáférését mindenki számára¹. A kisebb falvakban ráadásul a kötelező szolgáltatások csupán az étkeztetést illetve a házi segítségnyújtást jelentik. Ezért kap nagyobb hangsúlyt az egyház és a civil szervezetek munkája az ilyen kistérségi településeken. (Bucher 2018)

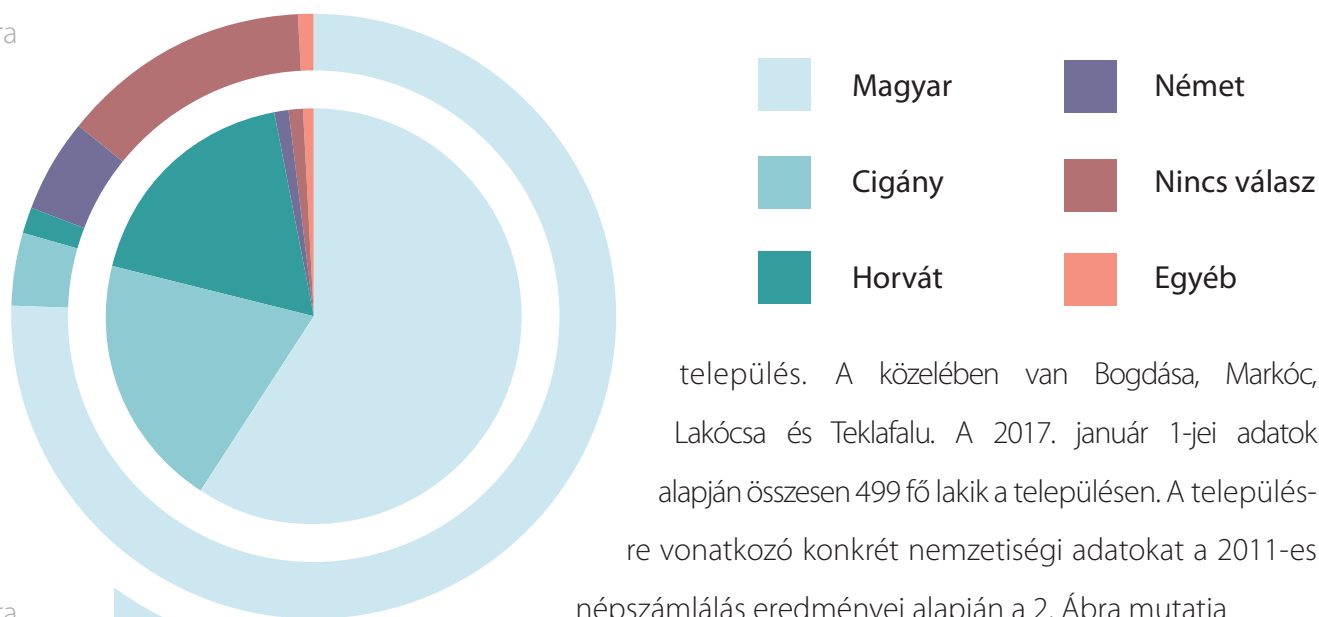
Drávafok Baranya megye délnyugati részén, Szigetvártól délre, Sellyétől nyugatra fekvő

¹ KSH: A kistépelülések szociális ellátottsága. Statisztikai tükör 2015/88.

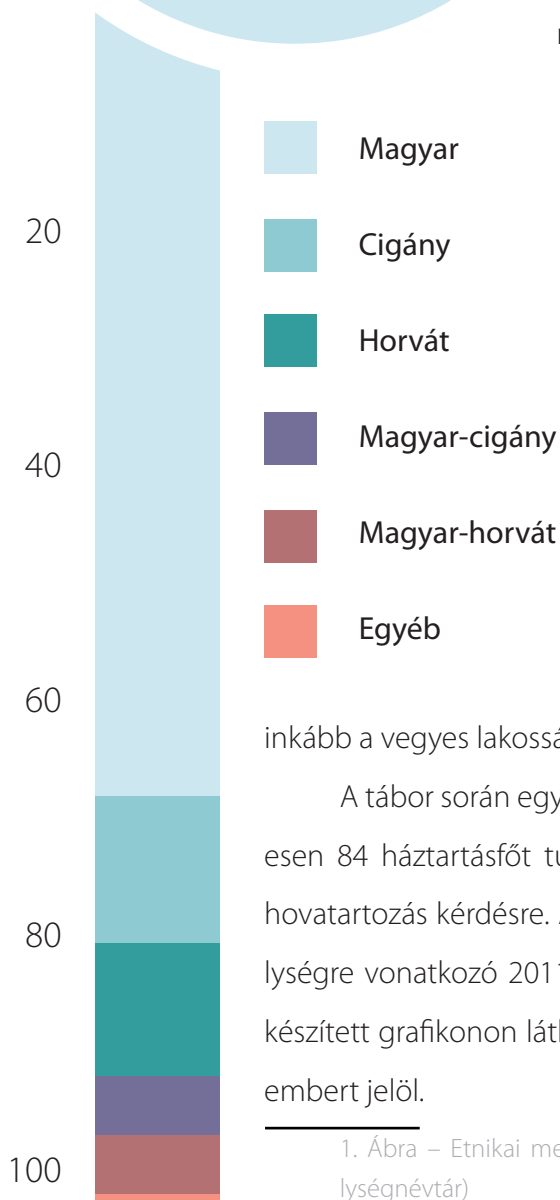
8. Az egyház szerepe egy ormánsági településen

BÁRSONY SAROLTA

1. Ábra

2. Ábra

település. A közelében van Bogdása, Markóc, Lakócsa és Teklafalu. A 2017. január 1-jei adatok alapján összesen 499 fő lakik a településen. A településre vonatkozó konkrét nemzetiségi adatokat a 2011-es népszámlálás eredményei alapján a 2. Ábra mutatja

Ehhez képest Baranya megye etnikai megoszlása a következőképpen alakult a legutóbbi népszámlálás során, csak a jelentős létszámú etnikumok feltüntetésével. Látható, hogy a településre vonatkozó adatok és a Baranya megyei adatok alapján, hogy igen magas a horvát és a cigány népesség aránya a településen a magyarok mellett. Nem meglepő a horvátok jelenléte, ugyanis egy horvát határ melletti településről értekezünk. A határ menti vidékeken nem figyelhető meg egy éles határ a nemzetiség eloszlásának szempontjából, sokkal inkább a vegyes lakosságú települések a meghatározóak.

A tábor során egy lakossági kérdőívet is lekérdeztünk a négy nap alatt. Összesen 84 háztartásfőt tudtunk megkérdezni. Ebből 82-en válaszoltak a nemzeti hovatartozás kérdésre. A kapott adataink nem mutatnak nagy különbséget a helységekre vonatkozó 2011-es népszámlálási adatokhoz képest. A saját adatainkból készített grafikonon látható az egyéb kategória is, erről tudjuk, hogy egy holland embert jelöl.

1. Ábra – Etnikai megoszlás Baranya megyében (külső) és Drávafokon (belső) (KSH, Helyiségnévtár)

2. Ábra – Drávafok lakossága nemzeti hovatartozás alapján (Saját adatok)

Falukutatás az Ormánságban

Drávafok a PTE BTK Szociológia Tanszék vizsgálatának tükrében

Drávafok alapvetően református vallású közösség volt a korábban is a horvát falvak gyűrűjében, és csupán az utóbbi 50-60 évben jelent meg az a trend, hogy a katolikusok kerültek többségbe. A református lelkész meglátása szerint a falu lakosainak egy tizede református. A katolikus többség jól látható a 2011-es népszámlálási adatokon is, bár a lelkész nem jól saccolta meg a reformátusok arányát a falun belül. A népszámlálási adatokból látszik a településen és a megyében is a katolikus dominancia, ami az alább kifejtett trendet támasztja alá.

A saját kérdőívünk során megkérdezettek a következő válaszokat adták a vallási felekezethez tartozás kérdésre. Előre látható, hogy a kérdőív eredményei nagyon szépen visszatükrözik a népszámlálási adatokat. Jól látható a már korábban említett tendencia, hogy a katolikusok képviseltetik magukat többen az alapból református vallású településen. Itt is látható az egyéb kategória, ami a kérdőívünkre adott válaszok alapján a hitgyülekezetet foglalja magába. A katolikusok számbeli növekedését az egyik interjú alany a következőképpen magyarázta:

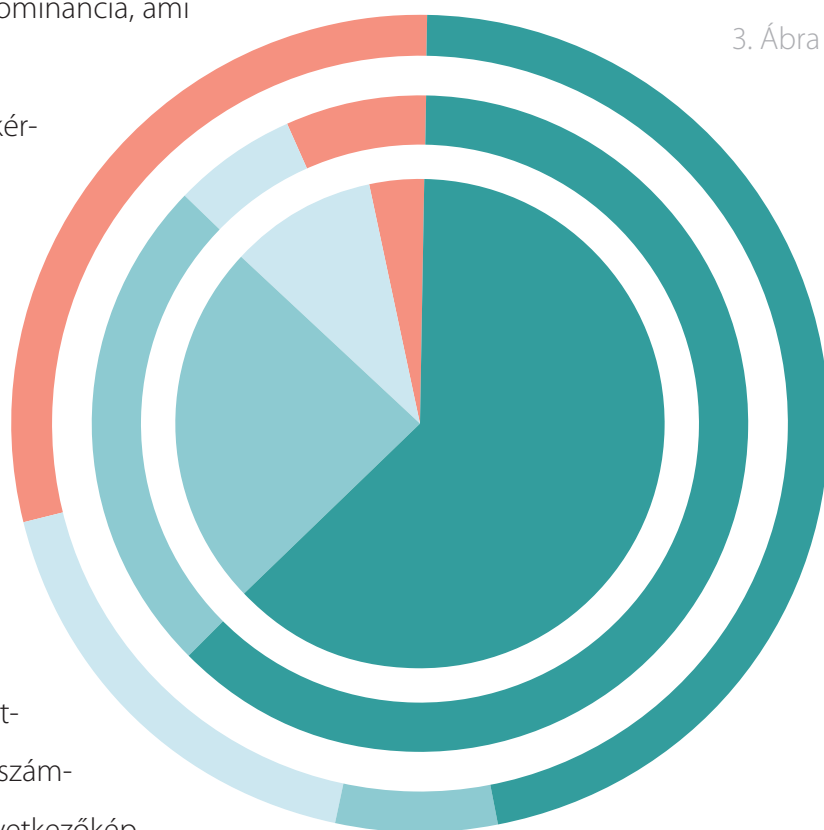
„[...]meghatározza az, hogy helyben van-e a lelkész vagy a pap, mivel itt a református lelkész az amióta én megszülettem, meg előtte is 100 évvel itt mindig helyben volt a lelkész. A katolikusságnak pedig soha nem volt helyben lelkésze, sőt a katolikus templom is a második világháború után épült, 46-ban épült, tehát templom sem volt. Ez alapvetően egy református település volt, és az 50-60-as években jöttek ide horvátok és ugye ők katolikusok, ugyanúgy, ahogy a férjem ide nősült ugyanígy szinte minden 3.-4.

Római katolikus

Református

Egyéb

Nincs válasz

3. Ábra

3. Ábra – A lakosság megoszlása vallási felekezethez való tartozás alapján Baranya megyében (külső) és Drávafokon (belső) (KSH, Helynévtár – Saját adatok)

8. Az egyház szerepe egy ormánsági településen

BÁRSONY SAROLTA

házban vagy férjhez jött vagy benősült, így lett a katolikus létszám is sokkal nagyobb, mint mondjuk 60-70 évvel ezelőtt.[...]

(Presbitérium tagja)

„[...] ez színtiszta református volt hajdanán. Most hadd mondjam, hogy ahol most vagyunk ezt a parókiát '37-ben, a háború előtt 5 hónap alatt építették. [...]”

(Református lelkész)

A katolikus pap nem helyben lakik, nem is lakott soha, míg a református lelkész igen, ezáltal erőteljesebben jelenik meg a településen, míg a katolikus a falusiak szemében, míg a katolikus pap távolinak tetszik.

„[...] Itt sosem lakott helyben plébános. [...]”

„[...] helyben legyen az értelmiség, köztük a lelkész vagy akár a pap, de hát ez hiányzik, és ez által vezető nélkül önmagukat nem szervezik annyira, mint esetleg mi[...]”

(Presbitérium tagja)

A településen élő gyermekek szabadidejében is részt vesz a református lelkész, így például szerdánként a településen focit tart. A sport szerinte egyfajta terápiás módszer a hátrányos helyzetű gyermekek viselkedési nehézségeinek kezelésében.

„[...] kell a segítség, de mondom ez a, hogy hogy nem jó a koncentráció képesség, hogy kapcsolatteremtésbe is így a kicsi közösségbe, hogy ráfigyelünk vagy van pszichológusa, aki mindig jön és ha kell segítség akkor. Tehát igyekszünk egyfajta szakemberrel megtámogatni őket, de én ebbe látom.[...]”

(Iskola igazgatója, a lelkész felesége)

A hányattatott családi háttérről az iskola igazgatója is említést tett:

„[...] sokkal több a elvált szülő gyereke, a sokadik párkapcsolat utáni gyerek. Enyém tied mienk. Ilyen közös, és az ember tudja, hogy nehéz, most én magam is átéltem, hogy enyém és a közös, hogy hogy lehet ezt jól. És én szerintem a családi háttér és az, hogy

„ő volt egy nihil azért a családokba szerintem őm a munkahely elvesztése miatt[...]”

(Iskola igazgatója, a lelkész felesége)

Hozzájárul még a református dominanciához az is, hogy az iskola 2008 szeptemberében a Pécsi Református Kollégium tagintézménye lett.

„[...] már lassan 10 éve az iskola is református iskola lett [...]”

(Presbitérium tagja)

„[...] Pontosabban 2007-ben az alsó ment át, 2008-ba az egész iskola. És akkor így így tíz éve vagyunk, de hivatalosan, amikor a teljes intézmény a refi tagintézménye lett az

2008 szeptember. [...]”

(Iskolai igazgatója, a lelkész felesége)

A falukutató tábor során összesen négy interjút készítettünk az egyház szerepvállalása a település életében témájában: a falu lelkészével, az iskola igazgatójával, a katolikus templom gondnokával és a helyi presbitérium egy tagjával. A következőkben az interjúk segítségével szeretném az egyház szerepvállalását röviden bemutatni a településen.

Alapvetően az iskola megléte egy ilyen kis településen nagyon pozitív hatást fejt ki, még úgy is, ha nem az állam az intézmény fenntartója, hanem az egyház. A református egyház a településen ezen kívül szociális és lelki segítségnyújtás gyakorlatát is megvalósítja. Szociális szempontból az iskolában hagyomány alakult ki az egyedül élő idősek segítése, valamint a különböző programok finanszírozása.

„[...] már mondhatom, hogy hagyomány, hogy a nyolcadikosok karácsony váró alatt

sütnek, és tányérekbe ezt az egyedülálló idősekhez kiviszik.[...]”

8. Az egyház szerepe egy ormánsági településen

BÁRSONY SAROLTA

„[...] van ilyen tombola és minden, tehát nem bál, de öö de azért itt elég szépen szoktunk bevételhez jutni. És akkor egy részét az országjárásra költjük, a másik részét pedig erre a bizonyos komplexnapra. Tehát amikor a a gyerekeket így próbáljuk segíteni. Vagy akár úszás szervezésnél az alapítványunk akkor a tanfolyam díját mondjuk mi fizetjük, az útiköltséget [...]”

(Iskola igazgatója, a lelkész felesége)

A lakossági kérdőív kitöltése során, azonban a település néhány lakója kifejtette az iskolával kapcsolatos ellenérzéseit. Páran említették, hogy a lelkész és a felesége meglehetősen sajátos módszereket alkalmaz a hitéleti tevékenysége során. Egy helybéli a következőket mondta arról, hogy mi történik, ha nem vesz részt egy istentiszteleten:

„[...] ha nem megyek el, akkor tértivevényesen kapok helybe egy a4-es oldalon leírt levelet, hogy egy milyen hálátlan disznó vagyok, hogy az iskola meg az egyház mennyi mindent tesz az én gyerekemért, én meg nem vagyok képes elmenni arra az egy istentiszteletre. [...]”

Egy korábbi konfliktusról az iskola igazgatója is említést tett az interjú során, ő a következőket mondta:

„[...] egy három évvel ezelőtt minket pontosan a férjemmel ért egy támadás, és pontosan a keresztény értékek és a helyi érdek, hogy túl érőszakosak ezek a ez a ráhatás, öö mi azonban ettől nem tágítottunk, mert mi azt mondtuk, hogy vagy képviselünk egy értéket vagy nem.[...]”

Jellemző, hogy a közösség életében is meghatározó szerepet tölt be az iskola, különböző programokkal igyekeznek a településen élőket bevonni a mindennapi életbe vagy az ünnepekbe.

„[...] az ünnepekbe mindig ott vagyunk ezeket szintén próbáltuk faluszintre kivinni, ez a március 15, október 23, amikor ilyen fáklyás felvonulást csinálunk. [...]”

„[...] az iskolának is minden hétfő reggel 8 órakor az áhítat, amit a lelkészünk tart. Különböző versenyeket is szoktak ott rendezni, ezek némileg kapcsolatosak,

zsoltáreklési, népdaléklési, tehát ami beleillik a...és segítjük az iskolát rendezvényeiben is. [...]

Az iskolai programokon a református gyülekezet teljes mértékben kiveszi a részét, ahogy ezt többen is említették az interjúk során.

„[...] Hát a gyülekezet az részt vesz ezeken a programokon a presbitereknek és vannak segítők is a gyülekezetből természetesen, nem is lehetne csak magunknak. Többet kell rendet csinálni úgymond, mert van egy imatermünk, ami egy gyülekezeti hely, délelőtt tartjuk az Istentiszteletet és minden egyéb egyházi programunkat és ott van az iskolának is minden hétfő reggel 8 órakor az áhítat, amit a lelkészünk tart. Különböző versenyeket is szoktak ott rendezni, ezek némileg kapcsolatosak, zsoltáreklési, népdaléklési, tehát ami beleillik a...és segítjük az iskolát rendezvényeiben is. Nem-nem választjuk szét, úgyhogy[...]

(Presbitérium tagja)

Összegzés

Drávafok egy nagyon elmaradott térség szélén található 499 fős falu, ahol zömében szinte csak nyugdíjasok laknak már, ugyanis a fiatalságnak nincs maradása ebben a kis faluban. A Dráva menti

8. Az egyház szerepe egy ormánsági településen

BÁRSONY SAROLTA

falut mindig is református faluként tartották számon, azonban ma már a faluban élők jelentős része katolikus vallású. A közösség életében – a katolikus hívők dominanciája ellenére – meghatározó szerepet tölt be a református egyház, hiszen a jelenleg is működő általános iskola 2008-tól a Pécsi Református Kollégium része lett. Az iskola igazgatója a lelkész felesége, aki a lelkésszel nem csak az intézményekben, hanem a közéletben is nagy hatást gyakorol a falu életében. A kistérségi településekre jellemző, hogy a hitéleti tevékenységen túl jelentős szerepet vállal a szociális ellátásban és a közösség életében. A református egyház a régóta helyben lakó, elkötelezett lelkész és az iskola révén a hívők számarányához viszonyítva jóval erősebb és intenzívebb társadalmi és kulturális hatást fejt ki a településen.

Felhasznált irodalom:

Boros Julianna (2016): A roma/cigány tanulók támogatása Szociálpedagógia 2016/3-4. 73-87.

Bucher, Eszter (2018): Community life and non-governmental organizations through the example of village in Drávafok In: Multiscience - XXXII. microCAD International Multidisciplinary Science Conference

Ragadics Tamás (2016): Egyházak a végeken. Szociális szerepvállalás és közösségépítés az Ormánságban, KULTÚRA ÉS KÖZÖSSÉG 4. sz. 59-66.

KSH: A kistelepülések szociális ellátottsága. Statisztikai tükör 2015 (88).

KSH Helységnévtár: http://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=17419

9.

A települési szegregáció és a cigányság helyzete az Ormánságban¹

BOROS JULIANNA

Magyarországon a területi- és társadalmi egyenlőtlenségek növekedése a rendszerváltást követően felgyorsult. A települések között nemcsak a népességszám tekintetében, hanem a lakosság társadalmi összetételére, munkaerő-piaci helyzetére vonatkozóan is jelentős eltérések tapasztalhatóak. A társadalmi csoportok közötti távolság egyre növekszik: megemelkedett a lemaradó és „szegregálódó” települések aránya.

A leghátrányosabb helyzetű térségek/régiók kiterjedése is egyre bővül, és a társadalmi-gazdasági problémák egyes területi gócpontokban koncentrálnak. A térbeli szegregáció immár nemcsak településen belül tapasztalható, hanem egész térségekre, régiókra jellemző. (Ragadics 2010) Az okok és következmények között szerepel: az adott terület alacsony foglalkoztatási rátája, a munkanélküliség magas aránya, a munkahelyek hiánya, a magas iskolai végzettséggel rendelkezők elvándorlása, s helyükre rossz (vagy rosszabb) helyzetben lévő, szegény népesség beköltözése, akik közt a cigány származásúak aránya magas.

2009-ben Aprófalvak az Ormánságban című kutatásom célja volt, hogy a vajszlói mikrotérségben élő cigány népességről társadalmi-gazdasági helyzetéről, a helyi társadalomban betöltött szerepükről, és a különböző társadalmi problémákról ismereteket szerezzek. Kutatásom fő kérdésének tekintettem, a települések társadalmi – gazdasági jellemzőinek vizsgálatát a térbeli szegregációs mechanizmusok tükrében.

¹ A tanulmány alapja egy kutatás, melyet 2009-ben végeztem a vajszlói mikrotérségben, a sellyei járásban. A tanulmány egyes részei korábban megjelent az Acta Sociologica 2011. 4. évf. 1. számában Boros Julianna: A települési szegregáció feltételezett okai és következményei címmel.

A kutatói kérdések, melyekre keresem a választ: Milyen összefüggés tapasztalható a településszerkezet és a társadalomszerkezet alakulása között? Hogyan jött létre és alakult ki a térségi szegregáció? (települések között és településen belül) Mi jellemző napjainkban a települések lakosságának életére? Megélhetési lehetőségek? Problémák? Milyen arányban változott a lakosságon belül a kisebbségek főként a cigány népesség aránya? Ha változott: Hogyan történt? Milyen okai és következményei voltak a változásnak? Mennyire jellemző a cigány népesség térségi szegregációja a sellyei járásban? (települések között, ill. településeken belül)

Történelmi előzmények

Az 1950-es években a településfejlesztés nem vált a tervgazdaság részévé. 1950-es évek elején a Népgazdasági Tanács a beruházási források elosztása szerint 3 osztályba sorolta az ország településeit:

1. Kiemelt beruházási kerettel rendelkező települések (Budapest és az ún. szocialista városok)
2. Fejleszhető, vonzáskörzeti szerepkörrel rendelkező települések (a városok nagy része)
3. Beruházási tilalom alá eső egyéb települések (falvak)

1959-ben először fogalmaztak meg kifejezetten területi célú fejlesztési politikát (az ipar decentralizálásának jegyében), melynek célterületei lettek a vidéki nagyvárosok (Miskolc, Debrecen, Szeged, Pécs, Győr). Következésképpen a vidéki munkaerőpiac átrendeződött, a napi ingázók száma dinamikusabban növekedett². (VALUCH 2001)

1959-61 között a mezőgazdaság kollektivizálása megváltoztatta a vidéken élők megélhetési stratégiáit. A korábban szabadfoglalkozású parasztokat az újonnan létrehozott mezőgazdasági termelőszövetkezetekbe irányították, a termelőszövetkezeteket először településenként, majd több települést összevonva centralizálták, a falvakat „körzetesítették”. Eközben a közigazgatási intézményeiket „magasabb rendű” településekre szervezték át, így a funkció (gyakran hivatal és oktatási

² Az 1980-as évektől, de leginkább a rendszerváltozás környékén a létrehozott munkahelyek többsége megszűnt, s a korábban ingázó munkások, munkanélkülivé váltak és visszatértek lakóhelyükre, ahol munkalehetőségek számra fokozatosan csökkent az 1960-as évektől, s az 1990-es évekre teljesen megszűnt a helyi munkaerőpiac, hiszen a munkavállalók jelentős rész ingázó volt.

intézmények) nélkül maradt települések helyzete fokozatosan hanyatlásnak indult. Főként a fejlesztési források kivonása érintette súlyosan ezeket a területeket, így az Ormánság ezen részét is.

Önálló településpolitikai elképzelések 1962-ben születtek. Az Országos Területfejlesztési Keret-terv ideológiája szerint az iparosítás megoldja a lakosság problémáit, ezért a települések fejlesztésének tervezésekor fő szempontként szerepelt, hogy adott település képes működtetni, befogadni az iparosítást. A tervezés során úgy gondolták, hogy a városban zajló ipartelepítés vonzó lesz a korábban mezőgazdasági munkát végző lakosság számára ennek következményeként a munkavállaló áttelepül a városban a munkavégzés miatt. (ENYEDI 1997). A fenti tervet nem jutott el a megvalósításig, mégis fő ideológiája hatással volt a későbbi településhálózat fejlesztésére.

1971-ben törvény született az Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptióról (OTK). A koncepció célja volt, hogy a különböző településtípusokon élők életkörülményeinek közelítése, a városiasodás kibontakoztatása volt. A hangsúlyt (az ipartelepítés mellett) az életviszonyok településhálózaton belüli kiegyenlítésére helyezték. A településeket a közösségi intézményeik és szolgáltatásaik szerint 9 osztályba sorolták: 1.: országos központ (főváros); 2.: felsőfokú központ; 3.: részleges felsőfokú központ; 4.: középfokú központ; 5.: részleges középfokú központ; 6.: kiemelt alsófokú központ; 7.: alsófokú központ, 8.: részleges alsófokú központ; 9.: falu. A települések 64%-át a nem fejlesztendő kategóriába sorolták be. (VALUCH 2001)

A magyar községeket fejleszthető és nem fejleszthető településekre osztották. A 3000 főnél kevesebb lakosú települések a „nem fejleszthető” kategóriába kerültek, ezeken a településeken fejlesztések csak különösen indokolt esetben történtek. A koncepció máig ható következménye, hogy az aprófalvak elmaradottsága sokkal nagyobb mértékű a 3000 főnél több lakosú településekhez képest. (BELÉNYI 198)

1980-as években az előző elképzelések már nem, újabbak pedig még nem érvényesültek. Egy-egy település helyzete attól vált függővé, mennyire erős lobbipozíciókkal rendelkezett a politika különböző szintjein. Az 1989 előtti években a leglényegesebb változás a helyi tanácsok önállóságának lassú növekedése.

A sellyei járás területén az 1960-as években indult meg a helyi lakosok elvándorlása, mely napjainkig tartó folyamat. A nagyfokú iparosítás nyomán a képzetesebb, fiatalabb korosztály inkább az iparfejlesztés szempontjából „fejlődő” településekre költözött jobb munka és megélhetés reményében. A településeken maradt lakosság kizárólag a mezőgazdasági termelősövetkezeteknél tudott elhelyezkedni, illetve később Vajszlón létrejött

a Ganz műszergyár. Elsősorban azok maradtak, akiknek vagy nem volt más választásuk, vagy pedig a termelészövetkezet létrehozói, korábbi birtokosok voltak. Ebben az időszakban az Ormánságról tömeges elvándorlás indult meg, a népességfogyás napjainkig jellemzi a településeket (néhány települést kivéve: pl. Piskó). A gazdasági helyzet megváltozásával és az elvándorlás miatt az ingatlanok többsége eladhatatlanná vált. Az üresen maradt házakba beköltözők a többnyire elszegényedett, helyben maradt lakosokhoz képest is sokkal rosszabb körülmények közül érkező családok, főként cigányok voltak. A munkalehetőségek csökkenése következtében a beköltözők sem találtak más megélhetési forrást, mint a helyi termelészövetkezetet, főként idényjellegű munkákat végeztek, illetve napszámosként cselédmunkát vállaltak a helyieknél. A bevándorló cigányok korábban elsősorban fával, a fa megmunkálásával foglalkoztak.

Ki a cigány?

A Magyarországon élő cigány/roma népesség nem homogén népcsoport, sem nyelve, sem kultúrája tekintetében. Elnevezésük ebből eredően sem tekinthető egységesnek: cigány és roma megnevezést egyaránt alkalmazzák. Mindezek ellenére megállapítható, hogy Magyarországon a legnagyobb számú kizárólag magyar nyelvet beszélő csoportok önmagukat cigánynak, magyar-cigánynak, romungrónak hívják. A roma megnevezést leginkább az országban élő, főként a romani nyelv dialektusait beszélő oláh cigányok fogadják el, akik nyelvén a rom szó embert jelent. Végül a harmadik, elsősorban az ország déli részén letelepedett cigány lakosság magát beásnak vagy cigánynak nevezi, elutasítja a roma megnevezést. (ORSÓS, 2010; FORRAY, 2015)

Az elmúlt évtizedekben Magyarországon a cigány/roma népességgel foglalkozó kutatások és tudományos közlemények (Kemény és mtsai, 1971; 1993; 2003; Szelényi és Ladányi, 1997; Havas, Kemény és Kertesi, 1998; Péntes, Tátrai és Pásztor, 2018) különböző szempontok szerint határozták meg a cigány/roma népességet. A neveléstudomány és a társadalomtudományok területén megjelent írások a célcsoport definiálására törekednek, és a „Ki a cigány?” kérdésre keresték a választ. A kutatások során alapvetően két típusát különböztethetjük meg a célcsoport kategorizálásának: egyrészt a külső társadalmi környezet, többségi társadalom, a nem cigány környezet és a különböző hivatalok, intézmények képviselőinek minősítése alapján, másrészt az önazonosság, önbevallás, önbesorolás szerint. (SZUHAY, 1999)

Az egyik legismertebb értelmezés szerint cigány az az egyén, aki annak vallja magát³. A másik meghatározás kiindulópontja a származás (a felmenők csoport-hovatartozása); vagyis, ha valakinek a szülei cigány/roma származásúak, a gyermek is cigány/roma. A harmadik megközelítés szerint a külső (társadalmi) környezet megítélése alapján sorolnak személyeket a cigány népesség tagjai körébe. Ebben jelentős szerepet játszanak a külső rasszjegyek (pl. barna bőr), a minősítő személyek státusza és kapcsolati tőkéje, továbbá a lakóhelyi és lakhatási körülmények szerinti kategorizálás. Mindegyik meghatározás során módszertani szempontból felmerülhet a téves következtetés lehetőségége. Ha valaki születése által cigány származású, de egyébként nem rendelkezik külső rasszjegyekkel, a (társadalmi) környezete nem tudja, hogy cigány/roma, akkor az egyén elhatározása, önbevallása, önmeghatározása dönti el – adott élethelyzetben, szituációban – a kisebbséghez való tartozását. A másik véglet, amikor a külső (társadalmi) környezet megítélése során téves következtetéssel a szegénységet mint szociális állapotot tekintik a cigány népesség jellemzőjének, ezáltal etnicizálják a szegénység fogalmát, ami további téves következtetésekhez vezet.

Az 1990-es évek közepén kutatók között módszertani vita alakult ki a cigány kutatások mintavételi szemléletére vonatkozóan. Kemény István, Havas Gábor, Kertesi Gábor, Kézdi Gábor cigány népességre vonatkozó kutatásaikban (1971, 1993, 2003) a nem roma környezet definiálása alapján vonták be a cigány válaszadókat, indokolva, hogy "(...) ez a meghatározás bizonyosan nem zárja ki azokat, akik öntudatosan vállalják romaságukat, de azokat sem, akik erőteljesen megindultak az asszimiláció útján. Minden tapasztalat azt mutatja ugyanis, hogy a nem roma környezet a sikeresen asszimilálódók roma származását is számon tartja. Az ily módon meghatározott roma népességből csupán a nyomtalanul asszimilálódottak maradtak ki". (HAVAS, 1994) Szelényi Iván és Ladányi János ezzel ellentétben megfogalmazták kétségeiket a cigány kutatások definíciójával kapcsolatban, nem értenek egyet az önbesorolás mint módszer elutasításával, melyet azzal indokolnak, hogy „a 'ki a cigány' kérdésre adandó válasz hasonló kell hogy legyen a 'ki a magyar' kérdésre adott válaszhoz. Ha az utóbbi esetben azt tartjuk, hogy magyar az, aki annak tartja magát – s ki mást tekinthetnénk magyarnak? -, nehéz kétségbe vonnunk a cigány önminősítés 'objektív' értékét... nem azt állítjuk, hogy az önminősítés az 'objektív' definíció.” (LADÁNYI, SZELÉNYI, 1997:3) Jelen kutatásunkban a kvantitatív és a kvalitatív felmérés során a beás cigány közösség tagjai önbevallásuk, önbesorolásuk alapján kerültek a mintába.

³ A cigány/roma népesség tagjainak önmeghatározás útján történő beazonosítását, az önbevallást, önminősítést elsőként az 1993. évi kisebbségekről szóló törvény deklarálta.

A magyarországi cigány/roma népességgel foglalkozó irodalom közös vonása, hogy felteszik a kérdést: vajon a cigány/roma népesség helyzetének javítása során nemzeti-etnikai problémák megoldásáról van-e szó, vagy szociális kérdésről, mely a szegénység által nagyobb társadalmi csoportot érint, mint a cigányság. Mindkét állítás érvényes lehet, amennyiben az interszekcionalitás szemlélete szerint gondolkodunk, hiszen a cigány/roma népesség társadalmi hátrányai jelentősek a többségi társadalom tagjaihoz képest; de nem szabad elfelejteni, hogy ugyanakkor olyan kisebbségi csoportról van szó, mely saját kultúrájával, hagyományaival van jelen a magyar társadalomban.

Cigány/roma népesség demográfiai jellemzői

A különböző felmérések – mindezen definíciós problémák miatt – leginkább becsült adatok vannak a Magyarországon élő cigány/roma népesség számát illetően. A népszámlálási adatok sem tekinthetők bizonyosságnak. Valójában négy különböző kategória segítségével próbálják meghatározni, hogy az adott válaszadó melyik nemzetiségi csoportba tartozik. E kategóriák: 1. az önbevallás/önminősítés, 2. a beszélt nyelv, 3. az anyanyelv, 4. a kultúra, a hagyományok őrzése. A népszámlálás során kitöltött kérdőívek mindegyik kérdésre keresik a választ, de ezen statisztikai adatok sem adnak pontosabb képet, hiszen a válaszadási hajlandóságtól függ a megkérdezés sikere.

A legismertebb, s talán a legtöbbet hivatkozott forrásnak a Központi Statisztikai Hivatal (2001, 2011) népszámlálási adatait és a Kemény István vezetésével megvalósított kutatások⁴ (1971-2003) eredményeit tekinthetjük. Az 1971-es 320 000 főre, az 1993-as vizsgálat 468 000 főre, a 2003-as pedig (1%-os reprezentatív vizsgálat) 540 800 főre becsülte a magyarországi cigány népességet. (KEMÉNY, JANKY és LENGYEL, 2004; HAVAS 2004)

A Központi Statisztikai Hivatal a népszámlálás keretében 2001 óta a nemzetiségi vagy etnikai hovatartozásról való nyilatkozás során rákérdeznek az anyanyelvre, valamint a családi, baráti közösségben használt nyelvekre is. A 2001-es adatok szerint a cigány/roma kisebbséghez tartozók száma 205 720 fő volt, 10 évvel később a 2011. évi adatgyűjtéskor már 315 583 fő. (Központi Statisztikai Hivatal, 2001; 2011) A válaszadók körében történő jelentős növekedés nem a cigány népesség hirtelen megnövekedését jelzi, hanem a válaszadási hajlandóság megváltozását, ugyanis a 2011. évi népszámlálás során az országos és helyi nemzetiségi és kisebbségi önkormányzatok a civil szereplőkkel együtt motiválták tagjaikat a hovatartozás vállalására. Úgy tűnik, kezdeményezésük sikerrel járt.

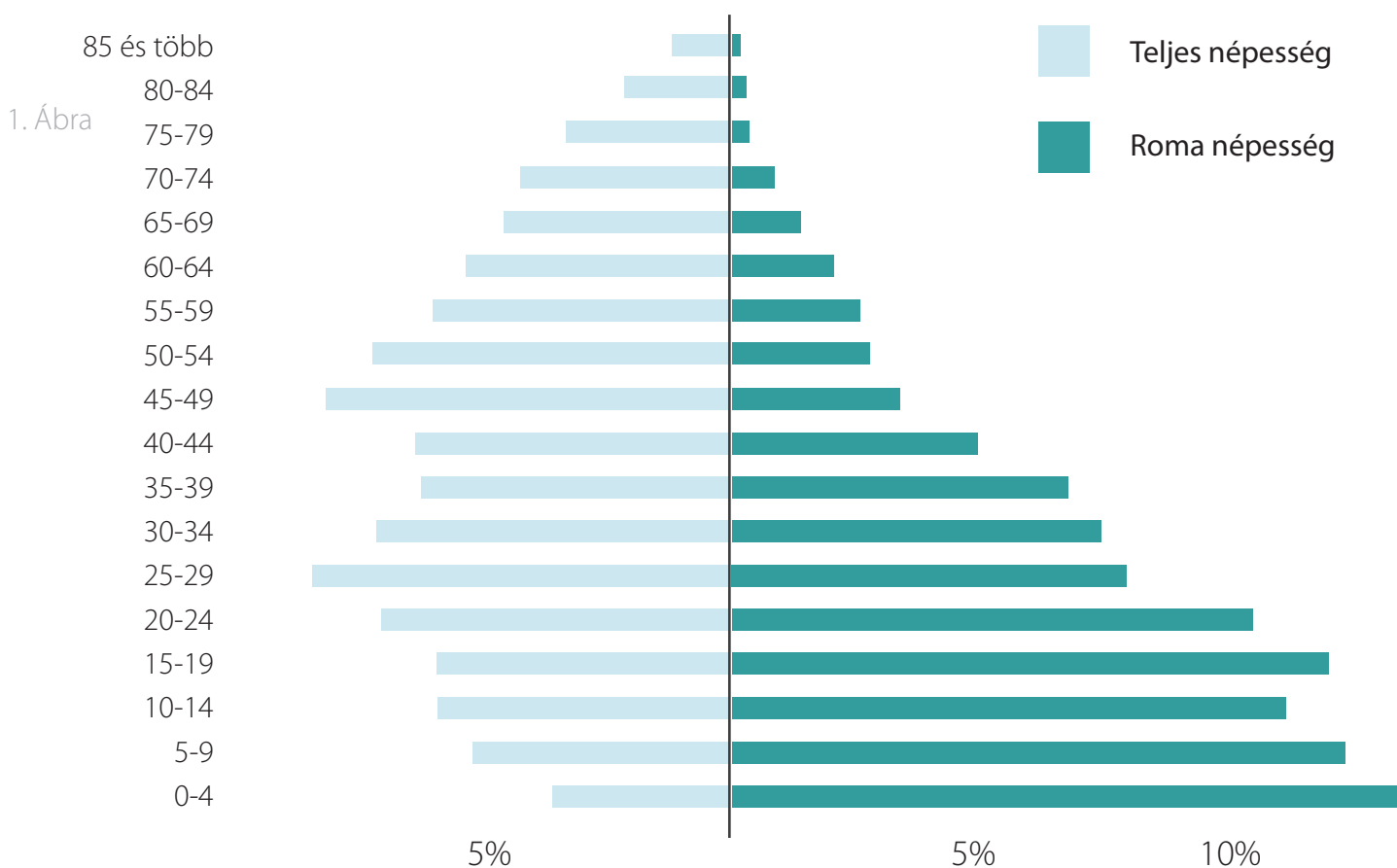
⁴ 1971-ben a Kemény István és munkatársai által végzett kutatás során azokat a személyeket sorolták a cigány/roma népesség tagjai közé, akiket a nem cigány környezetük cigánynak tekintett, vagyis a külső társadalmi környezet megítélése, minősítése (kategorizáció) alapján zajlott a vizsgálat.

Falukutatás az Ormánságban

Drávafok a PTE BTK Szociológia Tanszék vizsgálatainak tükrében

A legutolsó adatfelvételnek, 2010-2013 között a Debreceni Egyetem felmérése tekinthető, mely 876 000 főre becsülte a cigány népesség számát Magyarországon. (PÉNZES, PÁSZTOR, 2014) A cigányság száma az elmúlt 30 évben 2,2-szeresére nőtt, a teljes népességen belüli arányuk pedig 3,7%-ról 8,8%-ra emelkedett. (PÉNZES, TÁTRAI és PÁSZTOR, 2018:21), ha ezeket az adatokat a korábban bírált összeírásokkal vetjük egybe.

A demográfiai adatok szempontjából a népességnövekedés, a születésszám és a kormegoszlás tekintetében a cigány népesség az ország teljes népességéhez viszonyítva többnyire eltérő adatokat mutat. Az országos adatokhoz képest mégis konstatálható, hogy a cigány népességen belül a gyermekek száma nagyobb, ugyanakkor a mortalitási mutatók is eltérnek. A különbség számottevő, Kemény 2003-as vizsgálatában a 15 éven aluli cigány gyermekek száma kétszer akkora, mint a teljes népességben⁵. A cigány/roma népesség várható élettartama átlagosan tíz évvel rövidebb, mint

⁵ Kemény 2003-as adatai szerint a 15 éven aluli gyermekek aránya a teljes népességen belül 16,8 százalék, a cigány népességen belül 37 százalék.

1. Ábra – A magyarországi roma népesség és a teljes népesség kormegoszlása (Forrás: Babusik, 2004, p. 48.)

a nem cigány népességé. Az első demográfiai átmenet elmélete szerint a magyarországi cigány népesség még az ún. átmeneti fázis jegyeit (fiatal korösszetétel, magas termékenység, viszonylag magas halandóság) mutatja. (BABUSIK, 2004:48)

A magyarországi cigány népességre jellemző (nyelvjárástól független) területi elhelyezkedés alapján megállapítható, hogy többségük az ország dél-délnyugati részén és hazánk keleti régiójában él. A cigány nyelvet beszélők csoportjait ősi mesterségeik alapján különböztetik meg, többségük a romani nyelv vlah cigány, illetve annak legelterjedtebb dialektusát, a lovárit beszélik⁶. Korábbi kutatások (Orsós, 1997; Kemény, 1971; 1993; Forray, 2003) szerint a romani nyelvet beszélő oláh cigányok foglalkozásaik miatt leginkább nagyobb településeken, városokban élnek, a fővárosban és a megyei jogú városokban egyaránt megtalálhatóak. Beás cigányok jellemző foglalkozásaik⁷ miatt erdő szélén, falvak és községek területén éltek a korábbi évtizedekben. Az 1960-as évektől zajló hatósági költöztetések és területfejlesztési politikai törekvések következtében az erdőből, a falu széléről a települések (falvak, községek) kijelölt területére költöztek. A cigány/roma nyelv használata a beás és az oláh cigányok tekintetében is csökkenő tendenciát mutat. A cigány/roma felnőttek már egyre kevésbé beszélik nyelvüket, amit cigány felnőttek körében végzett kutatások is bizonyítanak. (BOROS, 2017) A családtagok közül a szülők még beszélték a nyelvet, a gyermekek inkább csak értik, amit szüleik mondanak, de magyar nyelven válaszolnak. A cigány nyelvet beszélő cigány/roma csoportok jellemzően kétnyelvűvé váltak (ORSÓS 1997; 2015), a jelen generáció, és gyermekeik anyanyelve a magyar. Ez egyfajta asszimilációs tendenciát mutat a nyelvek terén, a cigány népesség tagjainak törekvését a társadalmi beilleszkedésre. Másrészt a lehetőségek és jogok (jogalkalmazások és végrehajtások) hiányát is mutatja, mert a cigányok nem használhatják nyelvüket hivatalos ügyeik intézésében, vagy az élet más területein. A cigány nyelvek (beás, romani) megőrzése céljából a cigány közösségek tagjainak nyelvhasználatát elősegíti az oktatás területén engedélyezett cigány nemzetiségi nyelv tanítása a nevelési- és oktatási intézményekben, de mindez még mindig – évtizedekkel a rendszerváltás után – nem elérhető mindenki számára.

Az első cigány nemzetiségi gimnázium (Gandhi Gimnázium, Pécs) létrehozásával 1994-ben elindult a cigány nyelvek hivatalos oktatása, amihez elkészültek a szükséges oktatási segédanyagok, nyelvkönyvek, szótárak.

⁶ A lókereskedéshez, mint hagyományos cigány foglalkozáshoz köthető.

⁷ A beás cigányokra jellemző hagyományos mesterségek a kosárfonás, fafaragás, ennek keretében teknő készítése, emiatt teknővájó cigányoknak is nevezik e csoport tagjait.

Cigány népesség lakhatása

A cigány népesség heterogenitását földrajzi eloszlásuk is mutatja, eltérő az arányszámuk az ország különböző régióiban. A cigány lakosság területi eloszlását általában történelmi eseményekhez, az egyes vármegyék, községek közigazgatási apparátusainak engedélyeihez vagy tiltásaihoz, az országos településfejlesztési tervekhez kötik, azaz egyes közigazgatási intézkedések hatással voltak a jelenleg látható területi koncentrációra. A megélhetési lehetőségek, a helyi gazdaság fejlettsége is meghatározó volt a lakóhely választásában, emellett az adott területen élő lakosság befogadó készsége is hozzájárult a cigányok letelepedéséhez adott térségekben. Összességében megállapítható, hogy a jelenlegi területi elhelyezkedésre a gazdasági, társadalmi helyzet és a történelmi folyamatok egyaránt hatással voltak. (CSERTI CSAPÓ 2011:81-83)

A történelmi korok különböző módon próbálták a cigányok lakhatását szabályozni. Ez hangsúlyozta, hogy a hatalom jogosult arra, hogy meghatározza, hol éljenek a cigányok. Történelmi események közül, melyek hatással voltak a cigány népesség lakhatására, leginkább Mária Terézia 1768. évi rendeletét érdemes kiemelni, ami a cigányok letelepítését, állandó lakhatását szabályozta: Az erőszakos asszimilációs kísérletek korszakának is nevezhető ezen időszak. A lakhatás mellett a cigány népnév használatára vonatkozó tiltó rendelet, mellett megjelent az új-paraszt, újmagyar népnév elnevezés, ezenkívül a cigány gyermekeket – az asszimiláció érdekében – elvették szüleiktől, hogy polgári vagy paraszti családban nevelkedjenek. További rendeletekben szabályozta a cigányok foglalkozására vonatkozó normákat, melyek egyértelművé tették, hogy a lókereskedés tiltott tevékenységnek minősült. A cigányok jogainak tekintetében a korábbi vajda intézmény helyett mindenkit a falusi bírák joghatósága alá rendelték. (KÁLLAI 2015) II. József 1782-ben rendeletben szabályozta, hogy a cigányokat „földművelésre való szoktatni”, másrészt tiltotta a cigány nyelv használatát. (DUP-CSIK 2009:162.)

1792-ben született jogszabály és rendelet meghatározta, hogy a cigányok kizárólag a települések belterületén, településeken lakhatnak. A vándorló életmód helyett röghöz kötöttséget követeltek, az állandó lakóhely és a házban lakás, mint norma meghatározta a cigány lakosság társadalmi státuszát, mely azt mutatta, hogy társadalmon kívüli, vándorló életmódból, a társadalmi hierarchia legalsó osztályába kerültek, vagyis gyakorlatilag elkezdődött a rendi társadalomba történő integrációjuk. (NAGY 2018:38.)

A XIX. századra a cigány népesség többsége az erőszakos asszimilációs törekvések következtében szokásait, kultúráját, hagyományait, anyanyelvét elhagyva lett tagja a magyar társadalomnak. A korábbi foglalkozási struktúrák a cigány népesség körében megváltoztak, a vándorló életmódhoz kötődő, a fa és a fémmegmunkálásával, kereskedéssel kapcsolatos kétféle munkát már nem biztosították a megélhetésüket, az állandó lakóhely meghatározta munkaerő-piaci lehetőségeiket. (KÁLLAI, 2015) A letelepedettek és a vándorló kategóriáján belül az életmód többféle változata megjelent attól függően, hogy a cigány lakosság tagjai milyen társadalmi státuszba tudtak kerülni. A cigány népességre jellemző heterogenitás nemcsak területi (vidéki-városi), hanem társadalmi szinten is létezett, az egyenlőtlenségek és különbségek mértéke a cigányságon belül is nőtt, a betöltött társadalmi pozícióknak megfelelően. A történelmi források az integráció példájaként említik azokat a kevés számban de a magasabb társadalmi státuszban lévő cigány lakosokat, akik tanárként, lelkészként, tisztviselőként vagy muzsikusként beilleszkedtek a társadalomba. (LANDAUER, 2016:14.)

1945 előtt a romák jelentős hányada archaikus, prekapitalista társadalmi rendben élt. (DUPCSIK, 2009:162)

Az 1950-es években a településfejlesztés nem vált a tervgazdaság részévé. 1950-es évek elején a Népgazdasági Tanács a beruházási források elosztása szerint 3 osztályba sorolta az ország településeit: 1. kiemelt beruházási kerettel rendelkező települések (BP és az ún. szocialista városok); 2. fejleszthető, vonzáskörzeti szerepkörrel rendelkező települések (a városok nagy része); 3. beruházási tilalom alá eső egyéb települések (falvak). 1959-ben először fogalmaztak meg kifejezetten területi célú fejlesztési politikát (az ipar decentralizálásának jegyében), melynek célterületei lettek a vidéki nagyvárosok (Miskolc, Debrecen, Szeged, Pécs, Győr). Következtetésképpen a vidéki munkaerőpiac átrendeződött, a napi ingázók száma dinamikusan növekedett.⁸ (VALUCH 2001)

Önálló településpolitikai elképzelések 1962-ben születtek. Az Országos Területfejlesztési Keretterv ideológiája szerint az iparosítás megoldja a lakosság problémáit, ezért a települések fejlesztésének tervezésekor fő szempontként szerepelt, hogy adott település képes működtetni, befogadni az iparosítást. A tervezés során úgy gondolták, hogy a városban zajló ipartelepítés vonzó lesz a korábban mezőgazdasági munkát végző lakosság számára ennek következményeként a munkavállaló áttelepül a városba a munkavégzés miatt. (ENYEDI 1997). A fenti tervezet nem jutott el

⁸ Az 1980-as évektől, de leginkább a rendszerváltozás környékén a létrehozott munkahelyek többsége megszűnt, s a korábban ingázó munkások, munkanélkülivé váltak és visszatértek lakóhelyükre, ahol munkalehetőségek számra fokozatosan csökkent az 1960-as évektől, s az 1990-es évekre teljesen megszűnt a helyi munkaerőpiac, hiszen a munkavállalók jelentős rész ingázó volt.

a megvalósításig, mégis fő ideológiája hatással volt a későbbi településhálózat fejlesztésére.

Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció (OTK 1971) hatására a falusi lakónépesség egyre csökkent. Ugyanakkor leginkább ezek a települések váltak vonzóvá az alacsonyabb (szegényebb) társadalmi státuszba tartozó csoportok (köztük a cigány népesség) számára, hiszen viszonylag olcsón juthattak ingatlanhoz. A cigány népesség beköltözése tehát egy tervezett kormányzati intézkedés következménye volt, sőt a települések fejlesztésében megjelölt irányok (1971 Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció) mutatták az aprófalvak funkcióinak elvesztését. Az 1960-as években zajló tanácsösszevonás tovább rontotta a helyzetet, a helyi közigazgatási intézmények hiánya vagy részleges jelenléte a településfejlesztés esélyeinek fokozatos csökkenését eredményezte. (BOROS, 2011)

A cigány népesség foglalkoztatási státuszai az 1970-es években közel azonosak voltak a nem cigány lakossáéhoz, de a rendszerváltás hihetetlen mértékű változást eredményezett a munkaerő-piacon, melynek következtében cigány munkavállalók elsőként veszítették el munkájukat. Az okok közé sorolható alacsony iskolai végzettségük. Többnyire szakképzettséget nem igénylő ágazatokban dolgoztak, melyek elsőként szűntek meg. (KEMÉNY, JANKY ÉS LENGYEL, 2004; KERTESI 2005) Napjainkban a generációkon átívelő tartós szegénység jellemzi a cigány lakosság jelentős részét, melynek legfőbb okai közé az alacsony iskolai végzettséget, a szakképzettség hiányát, a munkanélküliséget, a rossz lakhatási körülményeket és a területi hátrányokat sorolhatjuk.

Cigány népesség az Ormánságban

Korábbi források (Kiss Géza, Elek Péter, Hilscher Zoltán) is említik a települések mellett (pl. Kemse, Piskó, Hirics) felépített oláh cigány telepet, s hogy a cigány népesség a fa megmunkálásával, teknővájással foglalkozott⁹. 2009-ben végzett kutatásom során a vajszlói mikrotérséghez tartozó települések kerültek vizsgálatom fókuszába.

A vajszlói mikrotérséghez tartozó településeken az 1960-as években két nagyobb cigánytelepet találunk, az egyik inkább erdős területen, de ártéren, a másik kifejezetten vízenyős, árterés területen épült. 1972 nyarán a Dráva folyón olyan árhullám keletkezett, ami a folyó menti települése-

⁹ Fontos itt megjegyezni, hogy a teknővájás elsősorban a beás cigány közösség tagjainak tradicionális mestersége, míg elnevezésük megtévesztően „oláh” vagyis a romani cigány közösséget feltételez. Jellemző, hogy a cigány népességet korábban egy népcsoportnak tekintették, így a különböző nyelvi csoportokat a hivatalos iratok nem is tartották számon.

ken komoly kárt okozott.¹⁰ A térség déli részén, a Dráva folyóhoz közel 3 település (Piskó, Vejti, Hirics) közötti területen lévő két cigánytelepet (Nagyhídi és a Mocsolai cigánytelep) árvíz öntötte el, és a családok elvesztették otthonaikat. Ebben az időszakban hajtották végre az 1965-ben elfogadott „a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásáról” intézkedő rendeletet (2/1965. ÉM-PM együttes rendelet), mely szerint a telepek felszámolása során az ott élő lakosok elhelyezéséről többek között az állampolgári tulajdonban lévő, üresen álló családi házak megvásárlásának lehetővé tételével kell gondoskodni, hosszú lejáratú (25 év) kamatmentes kölcsönt biztosítva. Ennek következtében a helyi lakosság lehetőséget kapott arra, hogy a korábban eladhatatlan ingatlanjaikat piaci áron vagy magasabb értékben pénzzé tegyék. Igaz, a rendelet nem elsősorban cigánytelepeket jelölte meg, mégis nyilvánvaló volt, hogy telepfelszámolásáról van szó. A rendelet következtében elsősorban azokon településeken tudott letelepedni a beköltöző cigány népesség, melyekre a népességcsökkenés volt jellemző, hiszen ezeken a településeken akarták eladni leginkább az ingatlanokat. Az Ormánság területén a korábbi kitelepítések, majd a későbbi „jobb megélhetés reményében” történő elvándorlás, illetve az Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió (OTK 1971) hatására a lakónépesség egyre csökkent. Ugyanakkor leginkább ezek a települések váltak vonzóvá az alacsonyabb (szegényebb) társadalmi státuszba tartozó csoportok (köztük a cigány népesség) számára, hiszen ők viszonylag olcsón juthattak ingatlanhoz.

A cigány népesség beköltözése tehát egy megtervezett kormányzati intézkedés következménye volt, sőt a települések fejlesztésében megjelölt irányok (1971 Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió) mutatták az aprófalvak funkcióinak elvesztését. Az 1960-as években zajló tanácsösszevonás tovább rontotta a helyzetet, a helyi közigazgatási intézmények hiánya vagy részleges jelenléte a településfejlesztés esélyeinek fokozatos csökkenését eredményezte. 1971-re a 13 település közül egyedül Vajszló községe őrizte meg nagyközségi közös tanácsi szerepét, amihez további 12 település tartozott – kiemelném, hogy 4 közös tanácsközpont-hoz tartozott 8 település, melyből 2 településen tanácsi kirendeltség működött (Baranya Megyei Statisztikai Évkönyve, 1971-1972). Azok a települések (Piskó, Hirics), ahol már az 1970-es években is „csak” tanácsi kirendeltség működött, ma a leghátrányosabb helyzetű települések közé tartoznak. A megélhetési források tekintetében az 1950-es évektől az 1980-as évek végéig elsősorban a mezőgazdaság, a termelő szövetkezetek és néhány

¹⁰ Nagyobb kár főként a Dráva menti termelőszövetkezetekben esett. A vejti és baranyahídvégi TSZ épületekben okozott kár helyreállítását az állam fedezte. A vizsgálatban szereplő 13 település közül Vajszló és Vejti termelőszövetkezetét öntötte el az ár.

gyár/üzem adott munkát a helyi lakosságnak. A népesség többsége mezőgazdasági termelésben dolgozott, elsősorban a termelőszövetkezetekben és azok telephelyein. A térségben összesen 12 TSZ működött, a vizsgálatba vont települések 3 TSZ központhoz (Vajszló, Baranyahídvég, Vejti) tartoztak, illetve a szomszédos kistérség (Szentlőrinci) állami gazdaságának voltak területei (Majláthpuszta). A termelés fő profilja a gabonatermelés és a nagyüzemi állattartás, illetve a dinnyetermesztés volt.

A falvak központi szerepének elvesztése

A rendszerváltás után a legtöbb termelőszövetkezet (TSZ) megszűnt, ennek okai között elsősorban a kedvezőtlen adottságú területeken zajló gazdálkodást említhetjük, másrészt azt, hogy az állami támogatást megvonták a termelőszövetkezetektől, s azok nem voltak képesek az önfenntartásra. 1993-ban elkezdtek felszámolni a vejti TSZ-t, mely központi szerepet látott el a környező falvak életében, a TSZ bezárásával a munkahelyek megszűntek. Jelenleg a településen nincs oktatási intézmény, de működik polgármesteri hivatal, a polgármester mellett egy hivatalsegéd dolgozik, a hivatalos ügyeket Vajszlón a körjegyzőségen tudják a lakók intézni. E település központi funkcióját elveszítette, s ez nemcsak az adott település lakosságára volt hatással, hanem a korábban a TSZ központhoz, közös tanácshoz tartozó településekre (Hirics, Kemse, Piskó, Zaláta) is. A másik két TSZ központ nem szűnt meg, csak átalakult (Kft, Zrt lett), sokkal kevesebb embert foglalkoztatnak napjainkban, mint az 1980-as években, de működnek, funkciójukat tekintve a települések központi szerepe adott.

A TSZ központok és a tanácsközpontok megszűnésével kialakult helyzetben a településeket 2009-ben, a kutatás során területi tagolódásuk, helyzetük, szerepük, a településen történt változások alapján fejlettségi kategóriákba soroltam és összesen 4 különböző típusát határoztam meg:

1. Fejlődő szeglet: azon települések, melyek az elmúlt években különböző fejlesztésekben részesültek, s láthatóan a település számára szükséges beruházások – pl. közművesítés – megtörténtek (Sámod, Adorjás, Kísszentmárton, Baranyahídvég).

2. Lemaradó települések: a 13 település közül 3 település korábban (1990-es évek előtt) funkcionálisan vezető szerepet töltött be, napjainkra viszont elvesztette központi szerepét, a termelőszövetkezetek, a helyi tanácsok és az oktatási intézmények megszűnése miatt (Vejti, Kóros, Zaláta).

3. „Szegregálódó” települések: kutatásom során azon településeket soroltam e csoportba, melyek korábban nem rendelkeztek központi funkcióval, központi települések függésében éltek, majd a központi szerepét elvesztő település hanyatlásával párhuzamosan a település szegregációja súlyos-

bodott, és konzerválódott a szegénység és a kirekesztettség. A fejlesztések elmaradtak (Hirics, Lúzsok, Piskó).

4. Stagnáló települések: elöregedő települések, ahol a népesség aránya évről évre csökken, a cigány lakosság aránya elenyésző, jellemzően a település minimális működéséhez szükséges feltételek megteremtése a cél, fejlesztést nem terveznek, csak a legszükségesebb tevékenységeket és feladatokat vállalja fel az önkormányzat (Páprád, Kemse).

A cigány népesség aránya¹¹ 2009-ben a településeken nagyon differenciált volt, hasonlóan a területi tagolódáshoz: Sámod-10%, Adorjás- 60%, Kisszentmárton - 40%, Baranyahídvég-50%, Vejti – 25%, Kóros – 50%, Zaláta – 25%, Hirics – 80%, Lúzsok -70%, Piskó-90%, Páprád és Kemse 10% alatti.

A területi tagolódás és a cigány népesség arányát vizsgálva 2009-es kutatás eredményeinél megállapítottam, hogy ahol a cigány népesség aránya meghaladja a 70 %-ot, ott a fejlesztések elmaradtak és a település már az 1970-es években, amikor a cigány lakosok nagy része beköltözött, hanyatlásnak indult. A tervgazdálkodás alapján az 1950-es évektől csak a szükséges fejlesztések valósultak meg, az 1971-es településhálózat fejlesztési koncepcióban pedig már egyértelművé vált, hogy ezek a települések fejlesztés nélkül maradnak. Mindezt súlyosbította a rendszerváltás után bekövetkezett gazdasági és társadalmi szerkezetváltozás.

Felmerül a kérdés: milyen okai lehetnek a települések helyzete közti különbségeknek?¹² A település fejlettségi mutatójában a legnagyobb szerepet feltételezésem szerint a „vezető” (a polgármester) személye és a „vezető” vagy „elit” csoport tevékenysége, illetve a helyi társadalom (közösség) érdekérvényesítő szerepe játssza. E három tényező együttesen vagy akár külön-külön is eredményezheti a településen fejlesztések megvalósulását. E tekintetben szintén alapvető kategóriákat határoztam meg, melyek jól szemléltetik azokat az alternatívákat, ahol a 3 szereplő érdekeinek egyezése vagy ütközése különböző eredményeket hoz a fejlesztések területén.

1. „Összefogás”: A három szereplő érdeke megegyezik, a polgármester egyéni érdekei, a helyi elit egyéni érdeke és a közösség szükségletei egybeesnek, ezáltal „közös cél” fogalmazódik meg, mely elérésével mindenki előnyhöz jut, a polgármester, a helyi „elit” (vállalkozó) és a közösség is. A bekötő út megépítése pl. a vállalkozó számára az áru szállítást könnyíti meg, a polgármester számára népszerűséget ad. Ebben az esetben a kitzűzött

¹¹ A polgármesterek által becsült arányszám

¹² A termelőszövetkezetek és a tanácsközpontok megszűnésén túl.

cél elérése érdekében akár más települések vezetőivel együttműködve illetve (politikai) kapcsolataikat felhasználva is megvalósították a fejlesztési terveket. A más településekkel történő együttműködés során manifeszt és látens együttműködésre törekvés jellemző, vagyis a település vezetője nyíltan, az együttműködés lehetőségét hangoztatva kapcsolatban áll mindenkivel, de valójában a háttérben már megegyezett arról, hogy mely települések vezetőivel fog együttműködni.

2. „Kilátástalanság” jellemzi a szereplőket akkor, amikor a vezető (polgármester) egyéni érdekei felülírják a közösség érdekeit, és a közösség érdekérvényesítése alacsony szintű, a helyi „elit” pedig inkább kizsákmányoló, mint együttműködő vagy segítő. A helyzetet tovább súlyosbítja, ha a helyi elit és a polgármester érdekközösséget alkotnak, kihasználják a helyi társadalom erőforrásait (pl. közmunkások dolgoznak a polgármester egyéni vállalkozásában) így a közösség érdekei az utolsó helyre kerülnek. A fejlesztések elmaradnak, kivéve ha azok egyéni (vezetői, „elit”) igényeket is szolgálnak. A cigány népesség helyzete ebben az esetben a legrosszabb, hiszen érdekérvényesítési képességük hiánya miatt a társadalom kizsákmányolt csoportjává válnak, még abban az esetben is, ha a helyi „elit” maga is cigány származású. Érdekes, hogy ezekben az esetekben habár a település lakosságának többségét a cigányok teszik ki, mégis vezetőjüknek nem cigány származású személyt választanak, általában a helyi „elit” tagjai közül.

3. Az utolsó alternatíva a „státusz szerzés/megtartás”, amikor a helyi egyéni vezetői (polgármesteri) érdek a státusz megtartására törekszik, s mindehhez csak a legszükségesebb tevékenységeket végzi, semmiképpen nem próbál további fejlesztéseket vagy beruházásokat végrehajtani, ugyanis a fő cél a jelenlegi helyzet fenntartása, a helyi igények és szükségletek minimális szinten történő biztosítása. A helyi „elit” csekély, vagy nincs, esetleg a vezető családja az egyedüli „elit” csoport. Ezenkívül a státusz- és javadalmazás megszerzésére törekvő polgármestert is találhatunk olyan a közösség szavazatait megvásárló polgármesterre is, aki a vezetői státusz megszerzése után elköltözött a településről, és csak papíron látja el tisztségét (főállású polgármester és nyugdíjas), „...csak aláírni jön évente néhányszor...”¹³, feladatait az alpolgármester látja el, aki a falugondnok is egy személyben. Az alpolgármester elsősorban a jelenlegi helyzet (napi

¹³ Hivatalsegéddelel készült interjú alapján.

problémák megoldása) fenntartásán túl nem törekszik többre, rövid távon tervez, s a fejlesztésekre (a hosszú távú tervezésre) nem marad ideje és energiája, a falu állapotára a stagnálás, s részben hanyatlás jellemző, fejlesztések elmaradnak.

A térbeli szegregáció kialakulásának és folyamatának egyik oka a vezetői érdekek és a helyi „elit” érdekeinek ütközése vagy egyezése. A szegregációs folyamatot a polgármester egyéni érdekérvényesítési törekvései felerősíthetik vagy az egyéni és közösségi érdekek egyezése csökkentheti. (Bucher 2009) E szempont szerint akár a helyi közösség érdekeitől és tevékenységétől függetlenül, elég a vezető döntéseinek következményeit vizsgálni: a szegregációs mechanizmusokat önmagában felerősítheti egy személy vagy egy szűk „elit” réteg érdekérvényesítése.

Problémák

A vizsgálatba bevont települések vezetőivel készített interjúk alapján megpróbáltam összefoglalni az általuk említett problémákat. A polgármesterrel, a jegyzővel és a hivatalsegédvel készítettem interjút, a válaszokban kirajzolódó hasonlóságokat, azonosságokat, összefüggéseket emelem ki a következőkben.

Munkanélküliség

Elsőként a magas munkanélküliséget, a munkahelyek és az emberi motiváció hiányát, a rossz közlekedést említették. Az általánosságok mellett vagy inkább azokkal ellentétben több település (főként a fejlődő szegletbe tartozók) vezetőinek elmondása alapján noha a települési statisztikában magas a munkanélküliek aránya, a valóságban a többség dolgozik, alkalmi vagy idegymunkát végez. Jellemzően feketemunkát végeznek, vagy alkalmi munkavállalói kiskönyvvvel dolgoznak.

„... ha szüksége lenne munkásra, mondjuk a földeken vagy építkezéshez és eljönne reggel ide a faluba, hiába mondaná, hogy van munka, alig jönne össze 1-2 ember, mert a portákon nincsenek, dolgoznak, persze munkanélküliek. Aki akar az tud dolgozni...” (polgármester) Egy másik település vezetője a közmunka programmal kapcsolatban azt mondta, hogyha valódi munkát nem tud adni, akkor inkább nem foglalkoztat minden „segélyezettet”, csak olyan számban vesz fel munkavállalókat az önkormányzat, melyre valóban szüksége is van.

Fontos kiemelni, hogy feketemunkát főként építkezéseknél és az épülő M6-os autópályánál vállalnak/vállaltak, de mindezek idegnyjellegűek, a 2008. évhez képest kevesebb a munkalehetőség is.

Emiatt többen elfogadták a közmunkát, mivel a 2008. évi létszámhoz képest többszörösére emelkedett a közfoglalkoztatottak aránya, ezért az önkormányzat mint „foglalkoztató” nem tud valóban **„hasznos tevékenységet, munkát”** adni az embereknek. Így feladatok hiányában néhány ember kivételével a többiek **„...álldogálnak, ücsörögnek, de mi lesz télen...?”**¹⁴ A közmunkáért kapott bér, inkább a segély funkcióját látja el, ami nélkül valóban kilátástalan lenne a településen élők helyzete.

A térség legnagyobb foglalkoztatója a pécsi Elcoteq gyár, a többműszakos munkát szinte kivétel nélkül jó lehetőségnek tartják a helyiek, a munkahely legnagyobb előnyének a közlekedés – a munkába járás biztosítását tartják. A valóságban akár több órát is hajlandóak utazni a buszon munkahelyükre, a térségben a gyártól legnagyobb távolságra lévő települések 40-45 km-re találhatóak. A gyár 2008 végén és 2009 tavaszán csoport létszámcsökkentést hajtott végre, és sokan veszítették el munkájukat, azóta pedig más lehetőség nem adódott.

A közmunka szervezése kapcsán derült ki (szegregálódó településen), hogy gyakran a polgármester a munkaszervező is egyben, ez helyi szinten konfliktusokhoz vezet, a szerepkonfliktus a polgármester számára és a lakosok között is problémát jelent. Ennek következménye, hogy a polgármester által kiadott feladatokat a közmunkaprogramban résztvevők nem teljesítik, nem hajlandóak dolgozni, s a konfliktustól való félelem miatt a vezető nem szankcionálja a szabálysértéseket. E közösségben az együttélés szabályai megváltoztak, megjelent az erőszak, mint érdekérvényesítő eszköz, ami sajnos már a következő generációt is érinti.¹⁵

A második gazdaság hiánya

A rendszerváltás előtti időszakban, főként az 1960-80-as évek között az emberek jelentős része foglalkozott háztáji gazdálkodással. A háztáji gazdálkodás során megtermelték a család számára legszükségesebb zöldségeket, baromfit és sertést tartottak. A rendszerváltás előtti időszakban is már megfigyelhető volt, hogy a háztáji gazdálkodást egyre kevesebben folytatták. Feltételeztük, hogy a szegénység, a munka hiánya, a jövedelem hiánya miatt az emberek újra a háztáji gazdálkodás felé fordulnak, hogy megtermeljék maguk számára a szükséges zöldségeket és húst. Ezzel szemben a szociális földprogram nem működik, a próbálkozások kudarcba fulladtak, ami pedig működik, az alapvetően nem változtat a családok foglalkoztatási helyzetén, megélhetési problémákat ideig-óráig biztosítja, hiszen a családok számára a minimális szükségletek biztosítása is problémát

¹⁴ Polgármester interjúja alapján

¹⁵ Az iskola igazgatója szerint komoly problémák vannak a tanulók magatartásával, az intézmény falai között megjelenő erőszakról, verekedésekről beszélt.

okoz. A település vezetői a háztáji gazdálkodás hiányára vonatkozóan két meghatározó okot jelöltek meg: egyrészt az emberek már nem rendelkeznek a föld műveléséhez, a zöldségek termesztéséhez szükséges szaktudással, már a második generáció nőtt fel úgy, hogy a családi gazdálkodásról, a háztáji munkáról nincs gyakorlati tapasztalata. Másrészt az emberek értelmetlennek érzik munkájukat, mivel az a néhány ember aki háztáji gazdálkodást folytatott, a termést már nem tudta betakarítani, mivel ellopták, így motivációjuk a gazdálkodás iránt csökkent. A helyi konfliktusok egyik forrása a kertekből történő zöldség és gyümölcslopás.

A háztáji gazdálkodásra szükség lenne a megélhetés és a munkavégzés miatt is, de a rossz tapasztalatok (például: a rossz időjárás következtében tönkremegy a termés, vagy a megtermelt zöldséget ellopják a termelőtől) miatt kevesen vállalkoznak földmunkára, mindeközben a szegénység egyre nagyobb, a háztartás bevételei nem biztosítják a mindennapi szükségleteket. A helyi lakosok a zöldségeket és gyümölcsöket főként a helyi boltban vásárolják meg.

Konfliktusok, erőszak a településen

A települések életében különböző módon és mértékben (pl. szóváltás vagy verekedés, stb.) jelennek meg konfliktusok, de nincs minden településen konfliktus. A helyi társadalomban megjelenő feszültségeket többnyire egy-egy kisebb közösség vagy csoport generálja, nem ritka, hogy a helyi „uzsorás” vagy „vállalkozó”, esetleg „bevándorló család”¹⁶ (akit a falu lakossága nem fogadott be)

¹⁶ Korábban másik településről beköltöző családok, személyek.

Falukutatás az Ormánságban

Drávafok a PTE BTK Szociológia Tanszék vizsgálatainak tükrében

irányítja e csoportot. A konfliktusok forrása elsősorban a segélyek – támogatások odaítélése és a közmunka programba való bekerülés. A segély típusú támogatások megítélésénél nem lehet igazságot tenni, mindig sérül valakinek az érdeke, a rászorultság megállapítása során a támogatásra jogosultak aránya többszöröse a támogathatóknak, s a kiválasztás konfliktushoz vezethet. A közmunka programban a jogosultak köre a korábbi évekhez képest 2009-ben a többszörösére növekedett, s a sorrend és a közmunkában töltött idő komoly ellentéteket hoz felszínre. A fentebb már említett szűkebb csoport, melynek tagjai rendszeresen hangoztatják elégedetlenségüket és akik az erőszaktól sem riadnak vissza, a közmunka programba kerülésüket természetesnek, valamiféle előjognak tekintik.

Foglalkoztatásuk regisztrálása után viszont a rájuk kiosztott feladatokat elutasítják, mondván, hogy valójában amit kapnak, az egy magasabb összegű segély, s valódi munkát egyébként sem tud adni a polgármester. A fő problémát mégsem ez okozza, hanem a polgármester legitimitásának megkérdőjelezése: a polgármester, mint a közmunka program szervezője¹⁷, feladatokat ad ki, mindeközben dönt a támogatások odaítéléséről és a támogatottak személyéről. A települések között különbség van a konfliktusok mértékét illetően, ugyanis a polgármester személye meghatározza a helyi viszonyokat, ha engedékeny, a konfliktusok gyakorisága nő és súlyosbodik, tekintélyelvű polgármester esetén a felháborodásuknak hangot adnak a szereplők, de tovább nem gyűrűzik a probléma. Fontos megemlíteni, hogy azokon a településeken ahol a konfliktusok megjelentek a helyi közösségben és gyakorivá váltak vagy esetleg elmélyültek, probléma esetén a rendőrség sem tesz hatósági intéz-

¹⁷ A 2009. évi közfoglalkoztatásra vonatkozó információ, hiszen az interjúk ebben az időszakban készültek.

kedést, előfordul. Másrészt sajnos arra is találunk példát, hogy a helyi „hangadókkal” jó kapcsolatot ápol a helyi hatóság, így a feljelentéseknek sincs értelme, hiszen a feljelentő jár porul, mivel az általa feljelentett „hangadó” tudomást szerez a feljelentésről és megtorolja. A helyi konfliktusokban egyre gyakrabban a 15-25 év közötti fiatalok aránya számottevő, ami a következő problémát is előrevetíti, hogy a faluban megjelenő konfliktusok az iskolára is hatással vannak, hiszen a helyi társadalomban megjelenő problémák tükröződnek vissza az iskola falai között.

Polgármesterek – helyi vállalkozók

A települések vezetőinek többsége a helyi „elit” tagjai, vagy felmenőik miatt már a születéskor eldölt státuszuk a helyi társadalomban, vagy egyéni mobilitásuknak, törekvésüknek köszönhetően jutottak vezetői beosztásba, az utóbbi elvétve fordult elő. A polgármesterek többsége (kivével az idősebb 60 év feletti polgármesterek) hivatali pozíciója mellett családi, egyéni vállalkozást működtet a falu területén. Gyakran találkozni azzal, hogy a településen lévő kocsmát, boltot a polgármester vagy annak családja működteti, ha mégsem, akkor a helyi vállalkozás tulajdonosa, vagyis az önkormányzat mellett előfordul, hogy magánemberként foglalkoztató is. Jellemzően vendéglátó ipari, kereskedelmi egységeket működtetnek, vagy mezőgazdasági vállalkozást (pl. burgonyát, szóját termelnek, esetleg méhészete van, stb.) illetve az építőipari cég tulajdonosa. Ezek a családi vállalkozások idényjellegű (napszámos) munkát adnak a helyi lakosok számára a mezőgazdaság és az építőipar területén. A vezetők egyéni érdekei néhány esetben egyértelműen ellentétesek a közösség érdekeivel, például a helyi kereskedelmi egység (bolt) monopóliuma megszűnne, ha a lakosoknak lehetősége lenne havonta vagy kéthetente a közeli városba bevásárolni, de az utazás költségei és nehézségei (időigényes, vagy egyáltalán nem megoldható a közlekedés miatt) miatt nem vállalják. A polgármesternek nyilván nem célja hozzásegíteni a helyieket egy másik településen (városban) történő vásárláshoz, hiszen a családi kasszákat veszélyeztetné döntésével. Pedig jó példa is akad a térségben, ahol az alpolgármester, aki egyben falugondnok is a falubusz segítségével megszervezi hetente 1 napra a szomszédos városban történő vásárlást, ahol a lakosok olcsóbban tudnak vásárolni és több élelmiszert tudnak vásárolni. Fontos megemlíteni, hogy a helyi kereskedelmi szolgáltatások monopol helyzetét csökkenti a nemrégiben megjelent „mozgó árusok” rendszere, akik teherautóból ajánlják friss áruikat és ezáltal elérhetővé teszik a termékeket, s nem utolsósorban a választás lehetőségét teremti meg. Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a helyi „bolt” hitelt is biztosít, így a legrászorultabbak függő helyzetben vannak, s akkor sem válasz-

thatnak, ha több az árukínálat. Másrészt többszörös elköteleződésről is van szó, hiszen a tulajdonos maga a polgármester (vagy családtagja, rokona), akinek mint vezetőnek „hatalma” van a faluban, így a következmények kétélűek is lehetnek. Csapda helyzetben vannak az emberek, a továbblépés nehéz. Félreértés ne essék, nem törvényszerűségekről beszélek, tehát nem minden polgármester esetében igaz, de vannak példák a fenti esetre.

További érdekesség, hogy a 2000-es évek elején a szociálpolitikai kedvezményt („szocpol”) a térség településeinek jelentős részén igényelték, változó számban, első körben távoli megyékből érkező építési vállalkozók építették a házakat, rossz minőségben és nagy haszonnal. Az egyik polgármester látva a lehetőséget építési vállalkozást hozott létre, majd helyben néhány család részére házakat építet, az építkezéshez helyi embereket foglalkoztatott segédmunkásként, másrészt az önkormányzattal lévő kapcsolata alapján az éppen közmunka programban dolgozó embereket is bevonta az építkezésbe. Az építkezéshez szükséges engedélyeket, illetve a szükséges közművesítést, sőt az építkezési telket is az önkormányzat biztosította, finanszírozta, vállalkozóként anyagilag haszonnal zárta a programot, ráadásul a helyi embereket is foglalkoztatta, „fedélt adott a fejük felé” így polgármesterként is ellátta feladatát. Azóta eltelt 6-7 év, de az épített ingatlanok többsége nagyon jó állapotú, láthatóan jó minőségű alapanyagokból készült és azóta karbantartott épületekről¹⁸ van szó. Az uzsorára vonatkozóan a vezetők részéről egy-két alkalommal érkezett válasz, mely szerint pontosan tudják, hogy kik az uzsorások, de véleményük szerint semmit sem tudnak ellenük tenni.¹⁹

Alternatív „megoldások”

A fentiekben megfogalmazott problémákra eltérő megoldási stratégiát választottak a települések és vezetőik.

Közmunka program során a polgármesterek jellemzően mindenkit foglalkoztatnak, aki jogsult, még abban az esetben is, ha munkát nem tudnak adni. De akad olyan polgármester, (aki a helyi vállalkozó is) csak néhány embert foglalkoztat közmunkában, mivel **„a polgármesteri hivatalnak és a falunak nincs szüksége több emberre, inkább a helyi vállalkozások támogatása kellene...”**

A közbiztonság és a konfliktusok ellen a polgármesterek szeretnének foglalkoztatni település

¹⁸ A polgármester az építési vállalkozásában ezeket az épített szocpolos házakat referenciaként használja.

¹⁹ E témáról nem szívesen beszéltek. Egyetlen településen vállalták, hogy elmondják az uzsorás „kiskirály” a faluban, a pénzkölcsönön túl, mindennapos az erőszak és a prostitúció.

örököt²⁰, nem tudnak másban gondolkodni, mint hatósági intézkedésekben, s erőszakkal, védekezés-sel a konfliktusok ellen. Szociális segítő tevékenység, helyi szociális munkás foglalkoztatása szóba se kerül.

Taktikák és technikák a romák beköltözésének megelőzésére, megakadályozására: az 1980-as években az egyik település polgármestere (saját pénzből) házat vett egy másik településen a „**bal-hézó cigány családnak**”: A családfővel aláíratott egy nyilatkozatot, hogy vállalják az ingatlan elfogadása után 10 éven belül nem költöznek vissza a településre, kvázi hatósági elköltöztetés történt. A másik település példája napjainkban: ha cigány származásúak keresnek eladó ingatlan, informális szabály alakult ki, vagyis kimondatlan megegyezés van a falu lakosai között, cigány vásárlónak nincs eladó ingatlan. Zsáktelepülések (melyeket többségében cigányok lakják)– infrastrukturális fejlesztése nem zajlik, úgy tűnik nem is tervezik. Az utak többnyire járhatatlanok ezekre a településekre, (a leghátrányosabb helyzetű kistérségeket célzó) fejlesztési források nem érintik őket. Elsőbbséget élvez²¹ a gazdaságfejlesztési program keretében rövidebb gazdasági út építése, mely két kistérség átjárhatóságát lehetővé teszi s ezáltal a vállalkozók számára a szállítási lehetőségek megteremtődnek. A gazdasági út mögé szorult fejlesztési cél a településekhez vezető bekötőutak felújítása, rendbetétele. A települések zsák települések helyett „zárt településekké” válnak.

A településeken megjelenő erőszak, a családok közötti ellenséges viszony az iskola falai között is megjelent. Az iskolában a biztonság érdekében kamerákat szereltek fel. Kérdésként merül fel, hogy e megoldás mennyire segítik a valódi problémák kezelését.

Összegzés

A települési szegregációnak számos okai és következményei lehetnek, e tanulmány keretei között szerettem volna azokat a történeti és társadalmi előzményeket röviden felvázolni, melyek véleményem szerint befolyásolták a szegregáció létrejöttének területi dimenzióját. Továbbá a sellyei járásban végzett kutatásom felhívta a figyelmemet arra a tényre, hogy a területi szegregáció és a helyi

²⁰ A kutatás 2009-ben készült, s ezután 2010-ben lehetőség adódott település örök foglalkoztatására, s az interjúk készítése során éppen a település örök foglalkoztatása volt leginkább napirenden az országos és a helyi politikai életben, ezzel is magyarázható a polgármesterek bizakodása és reménye, hogy ezzel megoldódnak a helyi problémák. Ma már tudjuk, hogy nem így történt.

²¹ Az LHH kistérségi program megvalósulása során 2010-ben sok változás történt a kistérség területén, így a 2009-ben meghatározott rossz minőségű utak egy része is részesült támogatásba, a fejlesztési beruházás még nem fejeződött be.

társadalomban felmerülő problémák erős összefüggést mutatnak a konfliktusok kialakulása és a társadalmi egyenlőtlenségek növekedése tekintetében. A társadalmi egyenlőtlenségek és a helyi társadalom változásait bizonyítja, hogy a legrosszabb helyzetben lévő települések népessége összességében fiatalodik, demográfiája alapján növekedés látható, ami a születések számának emelkedésével magyarázható. Nem előregedő kistelepülésekről van szó.

A 2009-ben a felmérés során szerzett tapasztalataim, megerősítettek abban, hogy a települési szegregáció kialakulásának nagyon összetett problematikája van, egyszerűen nem etnikai (kisebbségi) kérdésről van szó. Mégis a településeken tapasztalt problémák arra ösztönöznek, hogy a témával kapcsolatban további kérdéseket fogalmazzak meg, melyek a településszerkezet – társadalmi szerkezet változásaira és összefüggéseire keresik a választ.

Felhasznált irodalom

2/1965. ÉM-PM együttes rendelet

Babusik Ferenc (2004): A szegénység csapdájában. Cigányok Magyarországon szociális-gazdasági helyzet, egészségügyi állapot, és egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés. Delphoi Consulting, Budapest.

Baranya Megyei Statisztikai Évkönyve, 1971. KSH Baranya Megyei Igazgatósága, Pécs, 1972.

Belényi Gyula (1984): Településfejlesztési koncepciók az 1950-es évek elején. Honismeret, 5.

Boros Julianna (2011): A települési szegregáció feltételezett okai és következményei. Acta Sociologica 4. évf. 1. szám. p. 97-111.

Boros Julianna: (2017): Egyéni utak, társadalmi helyzetek. Pécs: Pécsi Tudományegyetem BTK TKI Közösségi és Szociális tanulmányok Tanszék.

Bucher, Eszter (2009): A dél-Dunántúli régió nonprofit szervezetei. TERÜLETFEJLESZTÉS ÉS INNOVÁCIÓ 3 : 3 pp. 19-27. , 9 p. (2009)

CSERTI CSAPÓ Tibor (2011): A cigány népesség a gazdasági-társadalmi térszerkezetben. Virágmandula Kft., Pécs.

DUPCSIK Csaba (2009): A magyarországi cigányság története. Történelem a cigánykutatók tükrében, 1890-2008. Osiris Kiadó, Budapest.

Enyedi György (1997): Településpolitika a fejlett szocializmusban. Budapest: História 09-10.

Forray R. Katalin, Pálmainé Orsós Anna (2010): Hátrányos helyzetű vagy kulturális kisebbség – cigány programok, *Educatio folyóirat* 2010., 1. szám.

Havas Gábor, Kemény István és Kertesi Gábor (1998): „A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren”. *Kritika* 27(3), p. 31-33

Havas Gábor (1999): A kistelepülések és a romák. In: Glatz Ferenc (szerk.): A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón - Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia

Hoóz István (1991): A társadalmi folyamatok és a cigánynépeség. In: Utasi Ágnes – Mészáros Ágnes (szerk.): *Cigánylét*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete.

Kállai Ernő (2015): Cigány csoportok Európában és Magyarországon, In: Orsós Anna (szerk.): *A Romológia alapjai*, PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék és WHSZ, 2015. p.

Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella (2004): A magyarországi cigányság – 1971 – 2003. Budapest: Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

Kiss Géza (1986): *Ormányság*. Budapest: Gondolt Kiadó

Landauer Attila (2016): A Kárpát-medencei cigányság és a keretyén egyházak kapcsolatának forrásai (1567-1953). Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, Budapest

Nagy Pál (2017): A cigány népeség lakhatási körülményei a Kárpát-medencében a hosszú 19. század első felében, *Romológia folyóirat* 13. sz. 31-52. p.

Orsós Anna (1997): A magyarországi cigányok nyelvi csoportjai. In: Bódi Zs. (szerk.). *A magyarországi cigányok nyelvi csoportjai*, Budapest

Valuch Tibor (2001): Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Budapest: Osiris Kiadó.

Elek Péter – Gunda Béla – Hilscher Zoltán – Horváth Sándor – Karsai Gyula – Kerényi György – Koczog Ákos – Kovács Imre – Pócsy Ferenc – Torbágyi László (1936): *Elsüllyedt falu a Dunántúlon, Kemse Község Élete*. Budapest: Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Bt.

Ragadics, Tamás (2010): Ormánsági értékek - a kistelepülési társadalmak konfliktusainak tükrében. *ACTACIO SOCIOLOGICA: PÉCSI SZOCIOLÓGIAI SZEMLE* III.: 1. pp. 174-183. , 10 p. (2010)